

- 3–4 **MARKÓ BÉLA** ■
3 Hívórímek
4 Az élet értelméről (versek)
- 5 **MÁRTON LÁSZLÓ** ■
A római hullazsinat (egy készülő színjátékból)
- 8 **WHITMAN**
- 9–13 **WALT WHITMAN** ■
9 Huszonnyolc ifjú
10 Hosszan elnyúló órák
10 Álomban álmodtam
11 Atléták edzője
11 Mit gondolsz, miért ragadok tollat?
12 Hiszek a húsban
13 Egy nyugati fiúhoz
13 Orgiák városa (versek Gerevich András fordításában)
- 14 **CSEHY ZOLTÁN** ■
Pázsitinvázió, tocsogós szittyó, kopár szík: Whitman-mozaikok (esszé)
- 21 **OLTY PÉTER** ■
„Ó élet pulzusa, hajlam adhezív!”:
Szerzői szándékok Walt Whitman *Calamus*-sorozatában (tanulmány)
- 27 **KUN ÁRPÁD** ■
A takarító férfi (regényrészlet)
- 31 **BOZSIK PÉTER** ■
Übű papa reggelije (vers)
- 33 **CSOMBOR RITA** ■
Posírozott hal, fondant burgonya, vetélés (regényrészlet)
- 41–43 **IMRE FLÓRA** ■
41 Horatius 4. 16.
42 Dehumanizáció (versek)
- 44 **PAVOL RANKOV** ■
Helyek, amik nincsenek a térképen (regényrészlet Vályi Horváth Erika fordításában)
- 47–48 **DEBRECZENY GYÖRGY** ■
47 úgy kell
48 az öreg Slojme felavatja a helyi vegyeskereskedést
48 értesítés
48 a vizet kereste (versek)

■	49	MARTON-ADY EDINA	
	49	Reggeli tea	
	51	Blokk	(novellák)
■	55–57	NYERGES GÁBOR ÁDÁM	
	55	Megszilárdul	
	56	Egészséges önzés	(versek)
■	58–62	TAMÁS BOLDIZSÁR	
	58	A pók jó arc	
	59	Zápfókák	
	61	Háziállat	(novellák)
■	63	PAYER IMRE	
		Bulvársáv	(kismese)
■	65–67	AYHAN GÖKHAN	
	65	Állatköztársaság	
	66	Disznóól	
	67	Finom olaj	(versek)
■	68	ZOLTÁN GÁBOR	
		Város	(részlet a <i>Szép Versek 1944</i> című készülő könyvből)
■	81	„NEM VOLT EGÉSZEN FÖLÖSLEGES”	
		D. Magyar Imre interjúja Ferge Zsuzsával a <i>Nem cserélek elveket</i> alapján	
■	93	SZILÁGYI MÁRTON	
		Egy Arany-szöveg és az „utolsóvers-szindróma”	(tanulmány)
■	96	SZERBHORVÁTH GYÖRGY	
		Cetlik a migránsok kutatásához	(tanulmány)
■	103	MOHÁCSI ÁRPÁD	
		Elvonási tünetek (Bodor Ádám: <i>Sehol</i>)	(kritika)

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
ms.kalligram@gmail.com

SZERKESZTŐK:
Ágoston Attila (koordinátor)
oz.kalligram@gmail.com
Szász Pál
palika.100@gmail.com

Szilágyi Zsófia
szilagyi73@gmail.com

Tóth-Czifra Júlia
toth.czifra.julia@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
TÖRDELŐ: Róth Andrea

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
Grendel Lajos †

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:
Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Hizsnyai Zoltán,
Rédey Zoltán

Szerkesztőség:
KALLIGRAM, spol. s r. o.
Staromestská 6/D
P. O. Box: 223
SK-810 00 Bratislava 1
Tel.: 00421/ 2 54415028

FELELŐS KIADÓ: Mészáros Sándor

Szlovákiai megrendelések:

oz.kalligram@gmail.com, valamint
a Szlovák Posta alábbi címén: Slovenská
pošta, a. s.; Stredisko predplatného tlačie;
Uzbecká 4; P. O. Box 164; 820 14 Bratislava
214; e-mail: predplatne@slposta.sk

Magyarországi elérhetőség:
ms.kalligram@gmail.com

Támogatóink:

Kisebbségi Kulturális Alap
(Realizované s finančnou podporou
Fondu na podporu kultúry národnostných
menšín)

Nemzeti Kulturális Alap

Kiadja a Kalligram Polgári Társulás/OZ
Kalligram, Hlavná / Fő utca 37/19,
SK-929 01 Dunajská Streda / Duna-
szerdahely [IČO:42291810] és a
Pesti Kalligram Kft., 1094 Budapest,
Tűzoltó u. 8. sz. fél em. 2. Adószám:
12241273-2-43

Nyomja: Expresprint s.r.o., Partizánske
Példányszám/Náklad: 700 db/ks
Ára / Cena: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap
10. napjáig.

www.kalligramoz.eu

Hívórímek

Egyre gyakrabban ismétlem magam,
és egyre ritkábban találok
egy-egy új gondolathoz új szavakat is
vagy új versekhez újabb rímeket,
próbálok itt-ott felcserélni
a hívórímet a válaszával legalább,
hogy ami régi, mégis új legyen,
de ez sem tarthat már sokáig.

Mert véges számú mondatot kínálnak
a nyelv véges számú szavai,
ahogy a tűzfalon minden tavasszal
kibomlanak ugyanazok a rózsák,
még akkor is, ha egy árnyalatnyi
különbséget fel lehet fedezni rajtuk,
de szinte észrevétlen ez a változás.

Nem újjászületés, inkább csak önisméltés
már minden egyes veréb a lomb közt
és minden egyes darázs a kint felejtett
kávészsészében a verandán,
fel kell készülnöm a pillanatra,
amikor nem lesz se kint, se bent,
csak valami szüntelen déjã vu.

Félnem kellene ettől, mint Faustus,
és nem azért, mert elvinné a lelkemet
az ördög, aki csak erre vár rég,
hanem mert nem vágyhatom semmire,
ami nem történt meg velem soha,
sem új fény, sem új árnyék a fákon.

Most mégsem rettegek, hiszen
akár én nézem, akár valaki más,
ugyanaz a darázs, ugyanaz a veréb
a napsütötte délutáni kertben,
halhatatlan szerettem volna lenni
valamikor én is, mint minden kisgyerek,
és íme, előbb-utóbb tényleg bekövetkezik
a teljes önisméltés, vagyis az öröklét.

Markó Béla (Kézdivásárhely, 1951): költő, író, szerkesztő, politikus. Számos verseskötönyve, esszékötete, gyermekkönyve jelent meg, írt magyar tankönyvet, fordított románból verset, drámát. Verseskötetei jelentek meg angol, francia és román fordításban. Kötetei a Kalligramnál: *Rekvium egy macskáért* (esszé, publicisztika – 2015), *Kerítés* (versek – 2016), *Erdélyi pikareszk* (esszé, publicisztika – 2017), *Bocsáss meg, Ginsberg* (versek – 2018), *Amit az ördög jóváhagy* (versek – 2019).

Az élet értelméről

Előbb öltöznie kell a sztripíztáncosnőnek, hogy meztelenre vetkőzhessen később, és természetesen nem dobhatja le magáról túlságosan gyorsan a különböző ruhadarabokat, hiszen minél inkább fel kell izgatnia maga körül a férfiakat, nem beszélve a drága italokról, amelyek ily módon sokkal jobban fogynak.

Tudom, nem kellene ezt így látnom, de már a hirtelen virágba boruló, majd lassan elsárguló fákból is ugyanazt a szándékot sejtem, hogy tulajdonképpen nem a virág, nem is a gyümölcs az igazi cél, hanem az ördögi ravaszsággal lassított őszi vetkőzés néhány hónap múlva, amikor már réges-rég elfelejtettük az ide-oda kavargó tavaszi illatokat, és újra meg újra végigkóstoltuk a nyár minden részegítő italát.

Ez ilyen egyszerű, tavasz nélkül nincsen ős, sőt, azt is mondhatnám, már-már túl egyszerű a kiszáradt lombban a későbbi rothadást keresni mindig, de nem tehetek róla, csak nézem a kertünket, legelőször az aranyvessző nyílik, majd öltözködnek sorra a cseresznyefák, meggyfák, almafák, körtefák, szilvafák, mint sztripíztáncosnők az előadás előtt.

Sőt, az is lehet, hogy ez az egész mégis a kerítés mellett leskelődő szánalmas exhibicionistákra emlékeztet, akik beburkolóznak valamilyen hosszú köpenybe vagy kabátba, mert egyébként hogyan is mutogatnák magukat egy alkalmasnak vélt pillanatban, és ha most megfordítom képzeletben a szerepeket, ki tudja, talán egyetlen végső találkozásért volt mindaz, amit magunkra öltöttünk mi is annyi évtizeden át.

A római hullazsinat

LULLAZSINAT

Tiberis-part a Milvius-hídnál. Jön Adalbert és Lambert.

ADALBERT

Itt az újjáépült, remek híd.
A gyilkosságra – nekem elhidd –
Ez fog neked alkalmat adni.
Jön a pápa hidat avatni.
Te a háta mögé settenkedel,
Ő meg folyóvizet vedel,
Mert... betaszítottad a pápát.
Légy oly kedves, ints neki pá-pát!

LAMBERT

Kérdés, hogy: behull-e tényleg?
Nem fog-e, mint a csodalények,
Lebegni a híg levegőben?
Emiatt aggódom erősen!

ADALBERT

Míg a csodát mástól reméled,
Célotat soha el nem éred.
Itt rejtőzz, a pillér mögött!
Ha félsz, markolj meg egy rögöt.

LAMBERT

Nem tudnád inkább te megölni?

ADALBERT

Nem akarlak kiküszöbölni.
A pápát a sakkasztól te szedd le!
És közben az jusson eszedbe,
Hogy mihelyt te hordod a mitrát
– Vagy aggatnak még valamit rád? –,
Engem császárrá koronázol.

LAMBERT

De mégis...

ADALBERT

Jobb, ha vissza nem pofázol.
(El.)

LAMBERT

Hallom, hogy a fogam vacog.
Bár lennének süketek, vakok
És bénák, hogy ne tegyünk rosszat
Vagy éppen súlyos bünt naphosszat!

FORRÁSNIMFA *(kiemelkedik a vízből)*

Te vagy a spoletói Lambert?
Még nem láttam ilyen szép embert.
Igaz ugyan, hogy bőröm nedves,
Mégis kérlek: légy hozzám kedves!

LAMBERT

Ha nem volna rajtad uszony,
Nem fogna el tőled iszony.
De így különbözünk bizony.
Én ember vagyok, te démon.
Zöld szemedtől szédülök.
Inkább babéron ülök,
Mintsem hínár-diadémon.

FORRÁSNIMFA

Mégis kérlek: ülj le mellém!

LAMBERT

Csigák csúszkálnak a mellén.

FORRÁSNIMFA

Mégis kérlek: tarts velem!

LAMBERT

Nem vagyunk annyira jóban,
Hogy ott vesszek a folyóban!

Az nem éltető elem!

Iszonyú a fulladás!

FORRÁSNIMEA

Rémüldözésed neveltség.

Nem kell más, csak önfeledtség

És egy kis önfeledás.

Ha belépsz a vízbe vállig,

Meglátod, hogy kettéválik.

Mintha feldőlt, nagy pohárban

Mászna kis emberalak,

Fejed fölé boltozódna

Az átlátszó vízfalak,

És csodálkozol talán:

Az üveg túloldalán

Mint madárraj, úgy röpködnek

Egymást kergető halak.

LAMBERT

Az fog szégyenemre válni,

Hogy nem tudok ellenállni.

FORRÁSNIMEA

És amíg leszál az éjjel,

Kilencszer telünk be kéjjel!

(Magával húzza Lambertet a víz alá.)

LAMBERT *(kidugja a fejét)*

Elmarad az orgyilkos akció:

Fontosabb az erekció.

(Elmerül. Jön Celestin pápa bíborosokkal, szenátorokkal és előkelő hölgyekkel.)

THEOPHILACTUS

Megmondta Járed fia, Énok:

Veszélyesek a szaracénok!

Te, Szentatyám, hidat avatsz?

Így aztán szégyenben maradsz!

CELESZTIN

Csakis azon jár az eszem,

Hogy békésen építkezem.

Újjáépítem a romot,

Feldíszíték sok templomot,

És annak heves vágya éget,

Hogy kijavítsam a vízvezetékem.

Most meg elkészült ez a híd.

Romos volt, mint gazdátlan pajta,

Most végig lehet menni rajta.

Ettől erős a lélekben a hit.

SERGIUS

Szarancénveszély! Szarancénprobléma!

CELESZTIN

Nem kedves a fülemnek ez a téma.

Miféle veszélyről beszélsz?

Ahol én élek és te élsz,

Nem jár-kelek szaracén vagy szerezcsen,

Tuareg, berber és arab,

Tarkóján turbán, vállán kerecsen:

Nem látszik seholy egy darab.

Ritka, mint fenyvesben az éger,

Róma területén a néger.

Úgyhogy inkább hidat avassunk!

Alkossunk, gyarapítsunk, hassunk!

Ahogy azt diktálja a hagyomány,

Jöhet a hídavató paszomány.

BÍBOROSOK *(feldíszítik a hidat)*

Girland, füzér, szalag, zsinór,

Ahogy kívánja a signor.

SERGIUS

Fontosabb a szaracénkérdés!

Szentatyám, ne légy vak, ne légy süket!

Meghallhatnád a léptüket!

Legyen benned egy kis megértés!

Spanyolország már tiszta Afrika!

A hajuk olyan, mint az afrik. Ah!

THEODORA

Az meg milyen dolog legyen,

Hogy nő és annak öle nélkül,

Üres bőrzacsót híva segítségül,

Fiút nemzettél a hegyen?

CELESZTIN

Együtt csináltuk övele.

THEOPHILACTUS

Engem csak ne keverj bele!

MAROZIA

Míg hasznos tennivalókat kerestél,

A kegyükből jócskán kiestél.

Új kegyenc után kutatunk,

Téged pedig megbuktatunk.

THEOPHILACTUS

Kibékültem Theodorával

Ezelőtt mintegy fél órával,

És ennek legfőbb vonzata,

Hogy te vagy az áldozata.

CELESTIN

Védjete meg, szenátorok!

Állj mellém, bíborosi kar!

MAMMOLUS

Ez egy rekedt és erőtlen torok.

BÍBOROSOK *(kórusban)*

Kóbor kutya későn kapar.

BELISARIUS

Nem ijesztünk, nem nyomasztunk,

Csak egy kis ólmot olvastunk.

SERGIUS

Megmondtam, hogy süket ne légy.

Nem fog szállni füledbe légy,

Ha ezt a forró ólmot belelökjük.

MAMMOLUS

És a két szemedet kibökjük.

MELCHIADES

Én viszont befogom a fületem,

Mert fülsértő a búcsúüzenet.

THEOPHILACTUS

Megsüketítés? Megvakítás?

Finom lelkű hölgyek előtt?
Ez a tapintattal volna szakítás.
Kamrában álljon ő, mint a befőtt!
Nem mindnyájunk idegzete kötél.
Okos ember nyíltan ítél,
És nagy titokban végrehajt,
Hogy orrával ne érintsen talajt.

CELESTIN

Most jönne jól egy hadvezér,
Hogy nekem jusson győzelmi füzér!
De így ők a macskák, én az egér.

(Kivezetik. Jön Desiderius.)

DESIDERIUS

Nem egy hadvezért hívtatok?
Ha az kell, tessék, itt vagyok.
A pápai seregek élén
Ki aratott győzelmet? Én! Én!
Szétvertem a szaracén sereget,
Habár küzdöttek eleget.
Foglyul ejtettem száz pogány urat. –
Miért ilyen nyomott a hangulat?

SERGIUS

Vannak dolgok, te nagy vitéz,
Amelyektől megáll az ész,
És eltörik minden egész.
Tudd meg: a pápa megbukott,
A füle ólomtól csukott.
Szeme kiszúrva, légy nyugodt.

DESIDERIUS

Jól tudja a Mindenható,
Hogy nagy bennem a döbbenet,
De a pápa mindig pótolható.

THEODORA

Hohó! Álljon meg a menet!
Nekünk most olyan pápa kell,
Aki nem önmaga alatt van,
Másképp szólva: pótolhatatlan.
Ezért a pápa te leszel.
Hogy hívnak? Desiderius?

MAROZIA

Egy karcsú és izmos hiúz.

THEOPHILACTUS

Igen tisztelt bíbornokok,
Hogy örvendjete, vannak rá okok.
Habemus papam. Pápánk megvan.

I. BÍBOROS

A bólíntás mindig velem van.

II. BÍBOROS

Sosem üres a pápa-skatulya.

III. BÍBOROS

Csak annyit mondok: gratula!

KÓRUS

A mennyekbe fehér füst száll:
Örvend falevél és fűszál.

DESIDERIUS

Szívem bármennyire örül,
Harci tervből ki nem ürül.
Bennem erélyes pápát nyertek!
Hazánk a válságból kilábol!
Kiűzöm a pogányt egész Itáliából!
Lépjünk a tettek mezejére! Gyertek!

(Mind el.)

LAMBERT *(kibújik a vízből)*

Ez a folyó nem pocsolya!
A vízalatti nyoszolya,
Mint a hajnalpír mosolya.
Mióta a világ dolgait nézem,
Nem volt ilyen gyönyörben részem.
Egy test, amellyel nem tudok betelni!
„Csináld! Csináld! Gyerünk! Gyerünk!”
Kár, hogy a víz alatt nem lehet énekelni.
Úgy lett volna teljes a gyönyörünk.
Egy test, amely foszforeszkálva fénylett:
Ez kellett, hogy velem megessék.
És most jöjjön a kötelesség!
Most következék a merénylet!

(Előrántja kését.)

Mi ez? Hídatavási dísz?
Koszorú? Szalag? Fáklya? Girland?
Ettől a szájban keserű az íz.
Ez bizony terveimre sírhant.
Ez megköt, akár a cement.
Úgy látom, a hídatavás lement.
De legalább, míg az idő halad,
A földi eseményekből kiváltam,
És hínármatracon csináltam
Sok kis emberfejű ebihalat.
Bújj vissza a tokodba, kés!
Máskor az alkalomról el ne késs!
Itt a pápára hiába lesek.
Máskor majd ügyesebb leszek.

(El.)

WHITMAN

Huszonnyolc ifjú

Twenty-eight Young Men

Huszonnyolc ifjú fürdik a parton,
Huszonnyolc barátságos ifjú mind,
Huszonnyolc évnői asszonyi magány.

A nőé a nagy ház a partmenti dombon,
Ott bújik csinosan, kicsípve a függöny mögött.

Vajon melyik ifjúhoz vonzódik legjobban?
A legegyszerűbb is szép a szemében.

Hova megy, hölgyem? hiszen látom,
Lubickol lenn a vízben pedig meg se mozdul a szobában.

Huszonkilencediknek megérkezik a partra, táncol és nevet,
A többiek nem látják, ő látja és szereti őket.

Az ifjak szakálla megcsillan, a víz lecsorog hosszú hajukról
És végig szalad kis patakokban egész testükön,

Egy láthatatlan kéz is végigszalad egész testükön,
Remegve indul a homloktól lefelé a bordákon át.

Az ifjak hátukon ringatóznak, fehér hasuk a nap felé domborodik,
nem kérdezik, ki markolja meg őket,
Nem tudják, ki liheg, ki hajlong és feszül előre-hátra,
Nem törődnek vele, kit spriccelnek össze.

Hosszan elnyúló órák

Hours Continuing Long

Levertségem hosszan elnyúló fájdalmas órái,
Alkonyi órák, amikor magányos rejtekembe zárkózom, leülök és a kezembe temetem
arcomat,
Álmatlan órák éjszakai sötétben, elindulok, vidéki utakon és városi utcákon csatangolok
mérföldeken át, elfojtom a fájó üvöltést,
Csüggedt, zaklatott órák – mert láttam a férfit, aki nélkül nem lehetek boldog,
ő viszont nélkülem is boldog,
Órák, amikor megfeledkezik rólam – (és telnek a hetek és hónapok, és azt hiszem,
én sosem fogom tudni elfelejteni!)
Komor, kínzó órák, szégyellem magam, de hiába: vagyok, aki vagyok,
A szenvedés órái – azon tűnődöm, más férfi érez-e így,
Van-e akár csak egyetlen férfi, aki olyan feldúlt, mint én, ha elveszti a barátját,
a szeretőjét?
Vajon ő érez-e így? Megtörtén ebred-e reggel, azon rágódva, kit vesztett el,
és éjszaka felriad-e, hogy ki veszett el?
Őrzi ő is a barátságot némán, de örökké? Vajon titkol gyötrelmet és szenvedélyt?
Elfelejtett emlék, ha felbukkan, vagy elejtett név, felzaklatja-e, hallgatag lesz-e és levert?
Vajon látja magát bennem tükröződni? Ezekben az órákban látja-e saját óráit és arcát
visszaverődni?

Álmomban álmodtam

I Dreamed in a Dream

Álmomban egy olyan városról álmodtam, ahol minden férfi testvér,
Láttam, milyen gyengéden szeretik egymást, láttam, ahogy sétálnak kéz a kézben,
jó sokan,
Álmomban ez volt a szoros barátságok városa, ahol semmi nem erősebb
a férfias szeretetnél, az ural mindent,
És ezt a férfiak tetteiben is láttam, minden órában, ott volt minden szavukban
és a tekintetükben.

Atléták edzője

I Am the Teacher of Athletes

Atléták edzője vagyok,

És aki mellkasomnál szélesebbre gyúrja mellkasát, az enyém széltét bizonyítja,
És az tisztel a legjobban, aki megtanulja az edzőjét tönkre verni.

A fiú, akit szeretek, nem általam acélosodik férfivé, hanem saját jogán lesz erős,
Inkább féktelen, nem teszi erényessé félelem vagy behódolás,

Rajong a kedveséért és megbecsüli a pecsenyéjét,

A viszonzatlan szerelem vagy bármi sértés jobban megsebzí, mint a penge éle,
Kitűnően lovagol, verekszik, ló célba, vitorlázik, énekel és játszik a bendzsón,

A sebhelyes, himlőragyás, szakállas arcok tetszenek neki, nem a simára borotváltak,
akik kerülnek a napfényt.

Megtanítom, hogy mindenki a saját útján kóboroljon, de ki tud tőlem elszakadni?

Követlek, bárki is vagy, ettől a pillanattól,

Szavamtól viszket a füled, míg meg nem érted, mit jelent.

Ezt nem pénzért mesélem, vagy hogy elülsem az időt, amíg a hajóra várok.

Ezek a te szavaid is, most én vagyok a nyelved,

Ami a te szádban megbénult és az enyémben életre kelt.

Mit gondolsz, miért ragadok tollat?

What think you I take my pen in hand?

Mit gondolsz, miért ragadok tollat, miről írok?

Nem a hadihajóról, amit ma láttam felvont vitorlával befutni a nyílt vízről,
hiába formás és fenséges,

Nem az elmúlt nap gyönyöréről, és nem az éjszaka gyönyöréről, amely körülvesz,

És nem a köröttem elterülő hatalmas város ragyogásáról és gyarapodásáról,

Hanem arról a két férfiről, akik ma a mólón baráti búcsúval búcsúzkodtak,

Aki maradt, társa nyakába borult és szenvedélyesen megcsókolta –

Miközben, amelyik indult, szorosán átölelte – és nem tudtak elszakadni.

Hiszek a húsban

I Believe In the Flesh

(részlet)

Hiszek a húsban és a vágyban,
Csoda, hogy látok, hallok és érzek, és minden tagom és porcom is csoda.

Isteni vagyok kívül-belül, és minden áldott lesz, amihez érek és ami hozzám ér.
Ez a hónalj finomabb illatú minden imánál,
Ez a fej túlszárnyal templomot, bibliát és krédót.

Ha egyszer bármit istenként imádok, az feltáruló testem lesz,
Áttetsző alakom, te leszel,
Árnyas domborulatok és völgyek, biztos, férfias ekevas, ti lesztek,
Mindenem, ami a földbe hatol, ti lesztek,
Sűrű vérem, tejszínes csermelyem, életem halovány letépett foszlányai,
Mellkasom, aki mellkasoknak feszülsz, te leszel,
Agyam, a te okkult görcsös vonaglásod lesz,
Vizitök virága, félnék hód farka, két tojás a szalonka fészkében, ti lesztek,
Hajam és szakállam csapzott szénaboglya, izmaim, ti lesztek,
Juharfa csurgó szirupos nedve, férfibúza rostjai, ti lesztek,
Nagylelkű napkorong, te leszel,
Kipárolgás, aki felvillanyozod és elhomályosítod arcomat, te leszel,
Izzadt patakok és harmatcseppek, ti lesztek,
Szelek, kik az ágyékokot hozzám dörgölitek, ti lesztek,
Széles, izmos mezők, tölgyek vastag ágai, tekergő utamon szerető csavargó,
ti lesztek,
Kezek, amiket megfogtam, arcok, amiket megcsókoltam, halandók, akiket érintettem,
ti lesztek.

Bálványozom magamat. Ez mind én vagyok, buja és zamatos,
Minden pillanat, minden, ami megtörténik, örömmel és izgalommal tölt el.

Egy nyugati fiúhoz

To a Western Boy

Még sok mindent kell megtanulnod tőlem, hogy a diákom légy,
De ha nem olyan vér kering az ereidben, mint bennem,
Ha némán nem választhatnak szeretőnek, és némán nem választasz szeretőket,
Miért akarsz a diákom lenni, mi értelme így?

Orgiák városa

City of Orgies

Orgiák, korzók, gyönyörök városa,
Egyszer még híres leszel, mert benned éltem és énekeltem,
Sem pompád, sem parádéd, sem változó életképeid ezért nem jutalmaznak,
Sem házaid végtelen sora, sem a rakodóparton dekkoló hajók,
Sem az utcai menetek és felvonulások, sem a portékával teli fényes kirakatok,
Sem művelt eszmecserék, sem estélyek, sem lakomák,
Egyik sem jutalmam, viszont amikor átkelek Manhattan utcáin, a gyakran
felvillanó és elkapott tekintetekben megcsillan a szerelem ígérete,
Viszonzás az érzéseimre – ez a jutalmam,
A szeretők végtelen sora lesz a jutalmam.

Gerevich András fordításai

■ **Gerevich András** (Budapest, 1976): költő, író, műfordító. Legutóbbi könyve *Tizenhat naplemente* címen jelent meg 2014-ben a Kalligram Kiadó gondozásában, illetve Frank O'Hara *Töprengések vészhelyzetben* c. kötete részben a fordításában fog megjelenni a közeljövőben a Magvető Kiadónál.

Pázsitinvázió, tocsogós szittyó, kopár szík

W H I T M A N - M O Z A I K O K

Egy verskötetnyi fű: átnő a lapon, átlyukasztja a hártypapírt, lassan-lassan benövi a könyvet, az egyik oldalon zombék, a másikon sok-sok sziklevel, a harmadikon intenzív sarjadás, a negyediken szőnyegesedés, pázsitinvázió, az ötödiken tocsogós szittyósodás, a huszadikon a kopár szík sarja. A századikon a vers ismét a szálak halódó sárgája fölé engedi az önfitogtató zöldet, el-tünteti a változás nyomait, ahogy az egyén eltűnik az egészben, az örökkévalóság vegetatív erejében. A rétrítkán hal meg, van, amelyik soha.

Whitmanben mindenki elfér: úgy konstruálta meg magát, tágasra, otthonosra. A szeme úgy lát, hogy az olvasót is belelátja a szövegbe, a versbe szedett létkatalógusból kibogászhatja magát, a költészeti leltár számot ad állapotáról, pozíciójáról, státuszáról. Kolosszális, honfoglaló nyelv Whitmané, terpeszkedő térkép. Olyan térkép, melyen nem sematikus jelekkel ábrázolják a városokat, hegyeket, tavakat, olyan térkép, amelyen emberek vannak, amelyen mindenki egytől egyig ott van.

A jelenlét költészete ez, jelen lenni a nagy eseménynél és jelen lenni az intim kézfogásnál, a meztelen fűdőzésnél vagy a nemzés aktusánál, rendszerint a felismerés vagy egyenesen a teremtő névadás pillanatában.

A lélekemelés mechanikáját a halmozás és a felkiáltások dinamikájával kidolgozó versnyelv a történelmet is természeti konstrukciónak mutatja. Történelmi idők a levél erezetében, a fák növekedésében, a víz áradásában, a bekötött seb szivárgásában. Az ijesztő, falánk kollektívizmus tudatában fészkelődő individuum védekező mechanizmusait előbb csak eltorzítja, majd le is gyűri a mámor. Magát korreografáló aktus önuralomvesztés után, de az ösztönös keretei között. Ahogy a másik testéhez közelítve magunkat simogatjuk ki az idegen fiziológiából.

A sötét, misztikus humanizmus mélyén a hús tudásának elleplezett nyersessége rejlik. Folyamatos erotikus irritáció, mely élvezetre sarkall és azzá is válik. A Whitman-vers szinte mindig csoportos aktus: szinte mindig sokan vannak, zsúfolat van, pornográf orgiára emlékeztető nyelvi konfigurációk, retorikai megoldások hangzavara támad, vagy decens sorakozók vezényszavára áll be a csend. Nincs dekorativitás, alapvető költői giccskészlet vagy aranytartalék, a pucér anyag extatikus tömegeivel kell manipulálni, az egyetlen szemnek, fülnek, érzékszervnek kiszolgáltatót halmozással, végtelenséggel, a megsokszorozódással kell számolni, észben tartani a felfoghatatlant. Mintha az ember tudna valamit, mintha az illúzióépítés nem folyamatos egzisztenciális tatarozás lenne, hanem eredmény.

A *Fűszálak* első kiadása 1855-ben jelent meg: pontosan egy tucat vers. Innen indul meg a kilenc kiadásán át tartó organikus növekedés: a demokratikus kibontakozás, a pázsittól az ún. deathbed edition hatalmas burjánjáig. A költő a kezdeti naturális ábrándok, majd a szabályos sejteket egymás mellé rendelő gyeptrágya-serkentők után eljut az elképzelt kiszáradásig is, és hagyja maga fölé nőni a sokat gondozott gypetet. Az organikus versbotanika rálátás a veszteses létezésre, mely a sokaságban oldja fel és termeli újra az egyéni, a sok kis életet. A sok kis élet, a fölérősített létudatnak köszönhetően álmélkodva nézi az őt elpusztító folyamatot. És öngyilkos extázisában hálálkodik.

NEMCSAK A SZÁZHETVENNYOLCADIK OLDALTÓL ÉLEM DE NEKED RAJTA! VÁGJ BELE SŐT KÉREM ZUHANJ BELE KEMÉNYEN ÉS NE MAGYARÁZZ MEG MINDENT NE MENTSD MAGAD MAGAD ELŐTT UTAZZ A DÉLUTÁNON IS TÚLRA! 13. 09. 1977. BARTA ZOLTÁN Ez áll az én antikváriumi Whitman-összesem belső borítóján kék tollal, csupa nagybetűkkel írva. A toll a szöveg közepén kifogyott, a NE MENTS MAGAD MAGAD ELŐTT szakasz halványan olvasható, már-már belefehéredik a sárguló lapba. Egyébként a 178. oldalon az *Ének a nyílt útról* című ciklus kezdődik, közvetlenül előtte a *Kálmosvirág*-sorozat, melyre a célzás tulajdonképpen vonatkozhat. A fiú, aki a könyvet kapta, nyilván megfutamodott a líraterápia elől, és a kötetet gyorsan bevágta egy körüti antikváriumba (Whitman: 1964).

Az irodalomtörténész pompás analóg sorokba rendezi Whitman pozícióit (Bollobás 2005: 148). Proféta. Vallásalapító. Sámán. Fallikus-narcista látnok. A totális identitások költője. Amerikai bárd. Mindig utáltam a bárd szó 'költő' jelentését, túl agresszív, véres, közel van a hentesszerszámhoz, a verbális mészárosok vérfoltos kötényének elviselhetetlen szagához. A bárd letaglóz, fejbe sújt, szétloccsant, elfelez, ahol bárd van, ott vér folyik. Legyen labrisz: amerikai labrisz. A labrisz, ez a kétélű, ókori szekerce is sebez, de legalább elég öreg ahhoz, hogy használaton kívüli lehessen, hogy múzeumi tárlókban műtárgyként pihenhessen. A többi méltó és igaz.

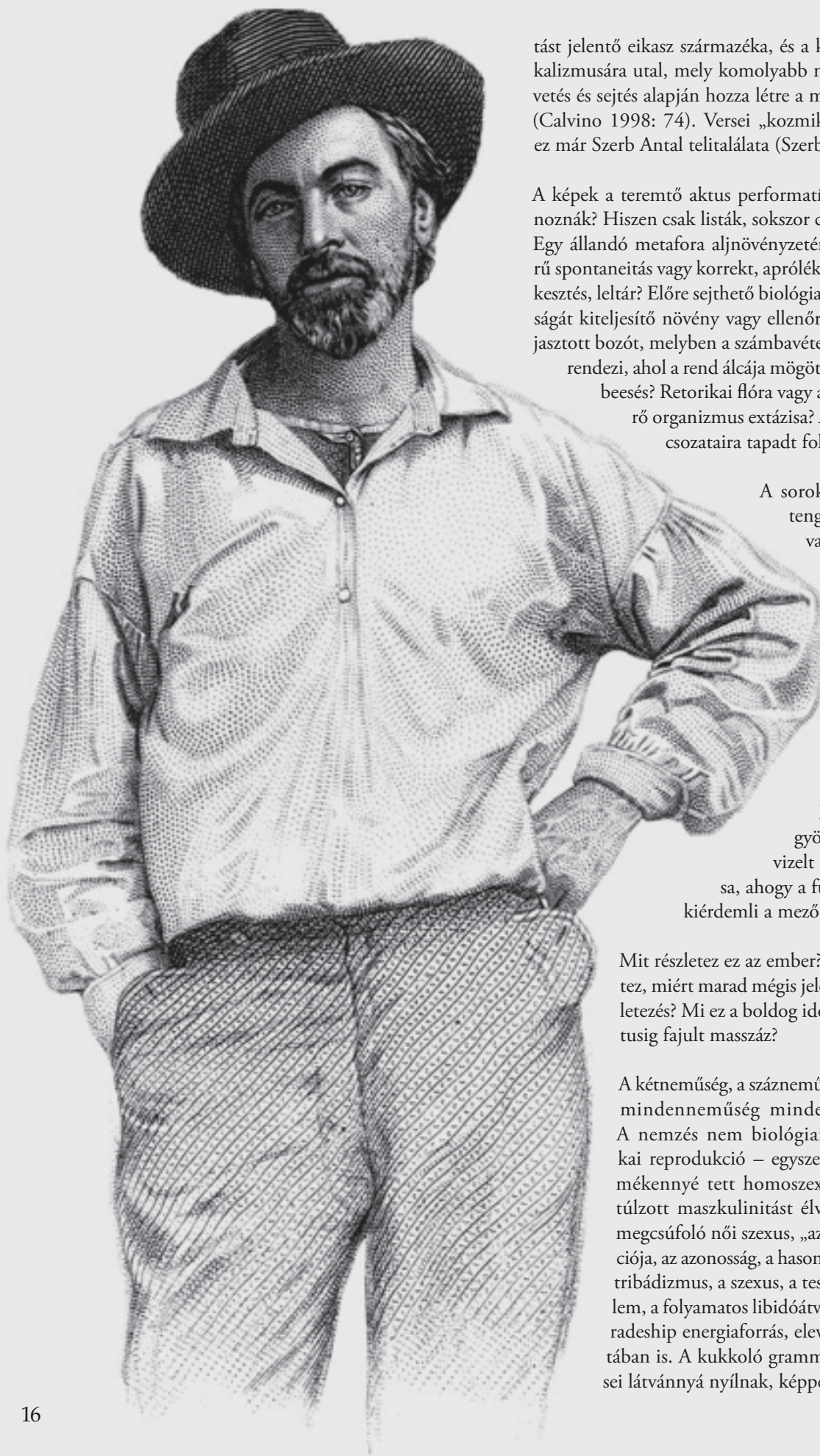
Mire futotta a másik nagy szakállas, Henry Longfellow *Hiaiwata*-énekének (Longfellow 1958) mitikus-mágikus, hazug pillantásából ahhoz képest, ahogy Whitman könyvének (és itt Emerson jelzőit használom) monstrumszeme, „bölényerejű” pillantása az „atlétikus szerelem” testgyakorlataira nézett? Longfellow arany pára ködbe vont indián mitológiája megfeledekzik a vérről: idillt hazudik, amikor az indián hőst békeken keresztény hitre téríti, beteges idillben oldja fel saját büntudatát, és elárulja a költészetet. És milyen

löttyögős a kalevalai metrum az amerikai indián tésztén! Nem csoda, ha Whitman ragaszkodott a meztelességhez, a virtuális pogánysághoz, egy új valláshoz.

Amerikai eroto-Zarathustra: a megvilágosodáspillanatok próbálja kipreparálni, körülírni, a fekete lyukakat megközelíteni. Az illékonyág miatt a töltet helyett csak a kimerevített pillanat körülírását tudja elvégezni, s így lényegében a megélhetőség illúzióját örökíti át. „Ötven éven át »ugyanazt« a verset írja, és provincialitás, nemzeties sallang nélkül szólaltatja meg Amerikát” – értelmezi ugyanezt Márai (Márai 2011: 15).

Úgy modern, hogy borzongtatóan archaikus. Ahogy sebet kötöz (lásd pl. a *Sebkövöző* című verset), azt legalább olyan gyöngéden teszi, mint ahogy a kb. Kr. e. 500-ból származó, Szosziásznak tulajdonított F 2278-as számú ivóedény alján Akhilleusz kötözi be Patroklosz sebet századok óta a berlini múzeumban. Perry Brass versében Whitman 1989-ben (*Walt Whitman in 1989*) az AIDS-betegek kórtermében tesz-vesz akhilleuszi könyörülettel. A költeményt Chris DeBlasio zenésítette meg, ez volt utolsó dala, 34 éves korában halt meg a gyógyíthatatlan kórban. Halálos ágyánál nyilván ott állt Whitman is. A felvételen, mely most szól, ő maga zongorázik és Michael Dash énekel. Dashnak ekkor még két éve van hátra, DeBlasióknak három (DeBlasio 1996). Amikor a költő harcra tüzel, az antik Türtaiosz szájával, sántaságot kompenzáló, spártai vitalitásával teszi. Ahogy önmagától megkérdézi, ahogy megválaszolja az önmagának feltett egyszerre primitív és egyszerű kérdést, hogy mit hall, vagy mit lát (pl. az *Üdvözlés a világnak!* c. versben), John Cage *chance musicja* szólal meg mindenütt, a létezés véletlen, kombinatorikus zenéje a maga duruzsoló vérköreivel, izomtónusaival. Felsorolási heve olykor a barokk kimért katalógusait idézi: a 78–80 alanyt is elviselő mondatok áramvonalas rugózását. Amikor először olvastam Whitmant, azt hittem, eltévesztette a századot: az expresszionizmusba tenyerelt bele, miközben a 19. századi romantika szélsőséges domborzati viszonyokkal tagolt terepein hasalt el. Most már látom: Whitman minden században otthon van.

Nem boschi, nem kokainos, nem mákonyos, nem áfiumos, nem szürreál halmozás ez, nem tevény, nem burján, nem illogikus, nem fragmentált. Pontos. A szép igaz, mondja Keats. Az a szép, ami pontos, mondja Whitman. A pontosságot mint költői kategóriát Whitman vezette be a világirodalomba: a herbáriumkészítő extatikussá fokozódó kezdeti nyugalmát, a nyomdász türelmét, amikor egy szedődobozzal bíbelődik. Italo Calvino szerint a pontos költő icastico: ez az olasz szó a görög ábrázolást, összevetést, gyaní-

tást jelentő eikasz származéka, és a képszerűség radikalizmusára utal, mely komolyabb mérlegelés, összevetés és sejtés alapján hozza létre a maradandó képet (Calvino 1998: 74). Versei „kozmosz képeslapok”, ez már Szerb Antal telitalálata (Szerb [1989]: 577).

A képek a teremtő aktus performatív gesztusait utánoznák? Hiszen csak listák, sokszor csak felsorolások. Egy állandó metafora aljnövényzetén. Magömlésszerű spontaneitás vagy korrekt, aprólékos katalógusszerkesztés, leltár? Előre sejtető biológiai meghatározottságát kiteljesítő növény vagy ellenőrizhetlenné sarszított bozót, melyben a számbavétel csak a félelmet rendezzi, ahol a rend álcája mögött lappang kétségbeesés? Retorikai flóra vagy az anyagot legyűrő organizmus extázisa? A deklamáció rácszozataira tapadt folyondárok?

A sorok közül kicsapó tenger, a sós sperma vadgesztenyeszagú illata. Hipnózisban élvezni.

Paralelizmusok: fűszál fűszál, test test, sor sor, izokólon izokólon mellett, és a harmatgyöngyfüzérék, a levizelt fűszálak csillogása, ahogy a fűszálak sokasága kiérdemli a mező, rét, gyept nevet.

Mit részletez ez az ember? S ha már részletez, miért marad mégis jelentéktelen a részletezés? Mi ez a boldog időhúzás? Ez az aktusig fajult masszázs?

A kétneműség, a százneműség, az egyszerre-mindeneműség mindenütt jelenvaló. A nemzés nem biológiai, hanem poétikai reprodukció – egyszerre létezik a termékennyé tett homoszexualitás és az eltúlzott maszkulinitást élvező, kijátszó és megcsúfoló női szexus, „az új férj” koncepciója, az azonosság, a hasonlóság méricskélő tribádizmus, a szexus, a test, a szabad szerelem, a folyamatos libidóátvitel, a teljes comradeship energiaforrás, elevenen és pusztultában is. A kukkoló grammatika bokrai, rései látványá nyílnak, képpé merevednek.

A testszörzet a fű imitációja, a rothadó, mállatag, porladó hús, csont, pedig a fű tápláléka. Carl Sandburg Whitman rétvéről áttelepített füve folyamatosan dolgozik az tömegsírokon.

„Valaki Whitman költészetét folyamatos feltámadásnak mondta, még hozzá utolsó ítélet nélküli feltámadásnak” – írja Whitman szerelmes verseinek cseh nyelvű kiadásában Mirek Kovářik (Whitman 2002: 136).

A *For you o Democracy* szövege mint egy tekervényes dallamú Verdi-ária az *Ernaniból*. Felépített áradás, a zenei vízduzzasztók túltelítése, zümmögése. Könnyű elképzelni, ahogy a víz emelkedik, nekifeszül a gát falának, majd önigazoló természetességgel, miután bemutatta megzabolázhatatlanságát, mégis visszairamlík a nyugvópontra a „bajtások szeretetével, / a bajtársak férfias szeretetével” (Whitman 1964: 140). Kiműveltebb, mint a Dakotában hallott olasz muzsika (Whitman 1964: 473). Szabályozás előtti, közbeni olasz *arioso* hatalmas fináléval, magas c-k meredélyein tornáztatott férfihang.

A viszonzatlan szerelemből születő versek kámaszutrája (*Sometimes with One I Love*) megelőlegzi azt az emancipált és kitárulkozó költői jövőt, mely a zsolttáros hang epikus áradásától az imagizmus foltverseiig terjed. A halkán kiválasztott szerető és a kiválasztást halkán lereagáló szerelem versét, a *To a Westen Boy* címűt mennyire halkán illik mondani? Elég valamiféle lágy *con dolcezza* vagy szükséges a *pianissimo*? Az egymásra hangolódás költészete lehet harsány (*Óh úttörők, ti úttörők!*) és mások számára alig, vagy egyáltalán nem is hallható.

Nyolc gyereke volt, állította magáról: ezek a gyerekek azonban soha nem kerültek elő. Ginsberg leszopta X-et, X Y-t, Y Z-t, és így tovább, vissza az időben, egészen Walt Whitmanig. Minden amerikai meleg költő közvetlen testi kapcsolatláncon van az ősatyával, befogadta az ősmagot, mondja Allen Ginsberg egy interjúban, melyet a Gay Sunshine-nak adott 1973-ban (vö. Davies 2012: 77–124). Ginsberg *Szerelmes vers Whitman témájára* című szövege arról szól, hogy a költő a „mátkapár közé” fekszik a hálószobában, s feltérképezi a nemzés és az élvezet testi határait (magyarul: Ginsberg 1996: 14). Ginsberg tulajdonképpen bemutatja Whitman egyik „munkamódszerét”. Robert Duncan amennyivel nagyobb költő Ginsbergnél, annyival decensebb módon beszél, de ugyanazt mondja: szerinte Whitman költészete *szaporodási* költészet, verbálisan közöskül az olvasójával, a majdani költőkkel, metaforikus ivadékokat generál, vagyis a halhatatlan aggregénysperma így teszi Whitmant holta után máig is többszörösen „tényleges” apává (Duncan 1995: 84).

James Mitchell *Gay Epiphany* című verse Whitman-ex-tázisban írja le a fiútest nemmeghatározó, orgazmusra hajlamos szerveit. Az egyszerre antikizáló és whitmani epifánia nyelvet alkot a nyelven belül, a pontos megnevezés költészetét villantja fel: „o sperm, testes, paradidymus! o scrotum, septum, and rectum!”. „O symphysis pubis! tunica albuginea! vasa efferentia! corpus cavernosum et spongiosum!” És így tovább. Mitchell egy anatómiai atlasz retorikájába, az orvosi latin nevezéktan tüpontos terminusaiba zárja szerelmet (Coote 1983: 330–331). Nevet, nevet, nevet! Whitman-szeretők neveit! Peter Doyle. Bill Duckett. Nem érdekesek a személynevek, ha vannak is, a testrészek, az alkatrészek nevei érdekesek, a jelenések, a személynév ebben a költői archívumban nem katalógustétel.

Az egyik első magyar Whitman-fordítás a *Kálmosvirág (Kálmosgyökér, Calamus)* ciklus *When I Heard at the Close of the Day* kezdetű verse volt. 1874-ben, még a költő életében jelent meg a Vasárnapi Újságban Baráth Ferenc magyartításában. Baráth, azaz B. F. így kommentálja: „Egyik legszebb és legtisztább hang Whitman költészetében a barátság, a bajtársaság dicsőítése, amely egy demokratikus államban fő erény kell, hogy legyen... Ez az érzés néhol igazán meleg és gyöngéd hangban nyilatkozik nála” (Whitman 1955: 409). „Mert az, kit szeretek legeslegjobban, mellettem alvék, a hűvös éjszakában; / Az éj csendjében, az őszi holdfénynél arca felém fordulva; / S karja könnyedén mellemen pihent: és akkor éjjel bizony boldog valék. (Whitman 1955: 409)” – zárja B. F. a fordítását. Görgy Gábor ugyanezt a szöveget így ülteti át: „Mert az, ki nékem a legkedvesebb, az szendergett mellettem s egyazon takaró alatt hevertünk a hűvös éjben, / Az őszi holdfény csendjében arca felémhajolt, / Két karja könnyedén fonta át mellem – s én boldog voltam ez éjszakán” (Whitman 1955: 119). Eredetiben: „For the one I love most lay sleeping by me under the same cover in the cool night, / In the stillness in the autumn moonbeams his face was inclined toward me, / And his arm lay lightly around my breast – and that night I was happy. (Whitman 1995: 115)”

„A biblia is szabadversben van írva, Goethe is írt szabadverseket, és Walt Whitman is. [...] Nincsenek sínek. A végtelen szabadságban kell megkeresnünk az egyetlen utat, akár a repülőgépnak” – írja Kosztolányi 1927. december 27-én Pintér Jenőnek a szabadvers védelmében (Kosztolányi 1996: 562). És lassan nekigyürkőzik, hogy megírja a *Meztelenül* című kötet szabadverseit. Keresi az egyetlen utat a légben, nem egyszer találja magát egy-egy metaforikus légörvény kellős közepén. Nem egyszer lötyten ki a fedélzet első osztályú részlegén az ezüst findzsákban hűlő impresszionista csokoládé.

Reichard Piroska, az egyik első magyar Whitman-tanulmány szerzője, maga is ügyes költő (Reichart 1914: 98–116) a Budapesti Szemlében Whitmant, a világirodalom „legművésztelenebb” költőjét szinte vallásalapítóként ünnepelte, e vallás központi értéke a „tisza barátság”, a „bajtársak férfias szeretete” volt. A *Calamusból* részletet is fordított.

A Nyugat két alkalommal (1919, 1920) összesen nyolc Whitman-verset közölt Pásztor Árpád fordításában. Whitman mellett csak egyetlen amerikai szerző kapott még helyet: Edgar Allan Poe. A centenárium alkalmából Pásztor Árpád írt esszét és közölt fordításokat (Pásztor 1919: 756–766). Pásztornál Whitman egy valóságos anti-Poe, figyelemreméltó, hogy a lényeg lényege Poe-n keresztül közelíthető meg a magyar kultúrában: „Whitman a cselekvő, teremtő, előretörő, érzéki, az egész világot betöltő embert jelenti, a felszabadult, vagy felszabadulni akaró »én«-t, Poe a stilizáló, vergődő, lelkét marcangoló művészt, a lelki elvonatkozás és a legválasztékosabb, gyöttrő formák mestert. 1849-ben halt meg, és ha volt hatása Whitmanra, csak az lehetett, hogy milyen ne legyen!”. Pásztor szövegének legszebb és egyben legpatetikusabb mondata alighanem ez: „Walt Whitman mindenkié és mindenki és minden Walt Whitmané.”

A szintén Whitman-fordító Hevesy Iván 1922-ben Gáspár Endre fordításkötetét méltatva (Gáspár a *Song of Myself* ciklust fordította le majdnem teljes terjedelmében) kiemeli, hogy Gáspár nem úgy jár el, mint a tehetségtelen európai műfordítók, akik a Whitman-verset „európaisítják, hozzá hasonlítják az európai líra esztéta-nyelvéhez” (Hevesy 1922: 429). Babits mintha máshogy látná, igaz, ő az „európai” irodalom történetét írta meg, s nem szeretne volna mellőzni: következőképpen szerinte Whitmanben van valami elemien európai, szerinte ugyanis „amikor Amerika lelkét vélte zengeni, voltaképp Európa álmait zengte” (Babits [1934]–[1935]: 589). Gáspár szöszönetének egyetlen szép mondata van: „Whitmant csak megértő rajongónak, odaadó rokonnak szabad fordítani, különben költeményei, ezek az anarchikus életdarabok és élethimnuszok, elvesztik igazi elevenségüket, akár csak az akváriumok halai.”

Szilágyi Géza 1923-ban publikált, merész esszéje Pásztor 1923-as fordításkötetéről is megemlékezik. Nem annyira a fordításról, sokkal inkább a nemiség és a szexualitás kérdésre fókuszál: „Azért ő is rádöbben a kérdésre – a költőnek Children of Adam és Calamus fölírású versciklusai őt is, mint mindenkit följosogítják rá, »vajon Walt Whitman nem érzett-e fizikailag is vonzalmat saját neméhez?« Pásztor nemmel válaszol erre a kérdésre, amely csak akkor volna tolakodó, ha nem

maga a költő vetette volna föl velünk szinte számtalan költeményében” (Szilágyi 1923: 242). Szilágyi freudista alapon, illetve John Addington Symonds Whitman-könyve nyomán elemzi a hol „szinte asszexualis aggastyán” pozíciójába helyezett, hol az egyéni szerelmet kozmikus léteszmévé transzformáló, hol pedig egyértelműen a „visszas nemi érzés nagyjai” közé sorolható poéta valós és költői personáját. Szilágyi szövegének zárata kikezdhetetlenül modern: „A törpéknek, akár a jeles törpéknek is, az óriással szemben nem szabad pöffeszkedő jogot érezniük a mindig főlényt jelentő megbocsátásra, hanem csakis becsületes kötelességet a megértésre” (Szilágyi 1923: 245).

Symonds a *Calamusban* megtalálta, amit a görögöknél és a reneszánszban is megtalált, felfedezte a maga Atlantiszát, hogy a Calamus második versét parafrázálva bizonyos lelkek pázsitjának egy és ugyanaz az illata. „Nem ismerünk el más törvényt, csak ami a miénk” – zengi Whitman már odébb, a *Mi, két fiú, egymáshoz ragaszkodó* (*We two boys together clinging*) címen ismert versében, melyet Whitney Davis joggal tart a meleg nárcizmus egyik legpertinensebb retorikai konfigurációjának (Davis 2010: 228). A nárcizmus megbénítja a szerelmet, teszi hozzá később, épp ezért a homoszexuális szerelem, a pszichoanalízis által lemásolt társadalmi ideológia szerint nem is igazi szerelem. A nárcizmus kulturális, esztétikai forma, mely előhívhatja a szerelmet (Davis 2010: 231), de nem az.

Kassák Lajos *Mesteremberek* című versében a Fűszálakon taposó csizmák ridegsége. A Nyugatban Babits 1916-ban polemizáló, a Tett programját ismerető Kassák a nyugatosok által épphogy elfogadott, magyar fordításban szinte nem is létező (a folyamat felpörgésére még három évet várni kell) Whitmant már-már a magyar recepció kezdetén meghaladottan konzervatívnak, követhetetlennek tartja (Kassák 1916: 420–424). „Walt Whitmannal valljuk a rokonságot (sőt azt is tudjuk, hogy 1819-ben született), de ő még sokkal inkább az intuíció rabja volt, impreszionista, semhogy mesterünknek fogadnánk el. Walt Whitmantól is csak annyit tanultunk, mint amennyit jó eszünkkel minden nagy költőtől el kellett tanulnunk – mert hiszen Babits kultúrsumjúsága mellett mi sem a dühöngő analfabétaságot akarjuk visszaerőszakolni a világra!” – üvölti Babits képébe a „rettentetes nagy hamu alól”.

Sehol annyi whitmaniádat nem írtak, mint Szlovenszón. Az ún. szlovenszói magyar irodalom tobzódik Whitmanban. Az expresszionista vonulat veti felszínre, az az érthetetlen irányvonal, melyet a pesti irodalmi ízlés németesnek tart, melyet az erdélyi folk-színezettel szemben „nemzetietlennek” mond és rendszeresen

Walt Whitman Archivum: 121-es számú kép

kárhozzát. Whitman nyomokban ott van Márai korai verseiben, Mihályi Ödön költészete instant formában tartalmazza, a szíriai kiküldetésben fiatalon meghalt Jarnó József pedig írt egy *Ének magamról* című költeményt, melyben a nagy Whitman-vers gondolati palinódiáját adja, miközben a dikciót továbbörökíti: „Nem járom a pusztát, mint a jó öreg költő, Manhattan fia, / az amerikai Walt Whitman, aki szemébe húzva nagy / szalmakalapot, / bébarangolta a végtelen mezőket. / Nem kábítom magam alkoholmámmal, / nem próbálom meg a hasist és a néger asszonyok szerelmét, / mint imádságos Verlaine, szomorú szeretője a párisi / éjszakáknak. / Én csak az egyszerű külvárosi utcákat járom, s néha énekelek / szomorú, tompult,

fáradt énekeket / a házakról, melyeket lassan hóna alá kap az éjszaka...” Alternatíva a Mécs László-féle giccsköltészet és az Ady-epigonizmus legszerencsétlenebb regisztereivel szemben. Jarnó *Ti láncoltkezü emberek* címmel lefordította a *You Felons on Trial in Courts* című költeményt (Jarnó 1925: 78), mely az *Autumn Rivulets* című ciklusban szerepel. Helyenként túlszárnyalta Kassák variánsát.

Elképzelni, ahogy Tóth Árpád Whitmant fordít. Na, jó, ezt nem lehet elképzelni.

„Fű, fű, fű, zöld fű, egylábú sörény-ácsorgás zöld, suhogó, sziszegő, sikító fű / zöld hömpölygése, zöld hul-

lám-zizegése, zöld száraz függőleges óceán- / lobogása, zöld tántorgás és zöld ágaskodás végtelen dühszelíd növényi / szuszogása és hangos zölderes levélnyerítése, mintha millió zöld csikó ágaskodna / és nyihogna és egymásra tolongva egyhelyben állva hömpölyögne, sörényes / csikófejével, kalászos zöld csikófej-tűsörény-özönnel táncolna, topogna / lüktetne és toporogna az egyhelyben-futás zöld óceánfüggönyével zokogva / hosszú, hisz végtelen Walt Whitman Fűszál-történelemaradat, zöld csikó- / tolongás szerelemvagina-üzenet, hisz a zöld fűszál-csikócsődörök herezsákja: / a zöld tűcsillagcsokros ikra-magokból összeszótt zöld halacska, pikkelyes és / pikkelytelen zöld növényi toronycsúcs-fejemelés a hímkanca ágaskodás” – ejakulálja Juhász Ferenc *A pacsirta a szívben* 20. tömbjében (Juhász 2008: 40). Mennyire más extázis, és mennyire közös akarás a fraktálszerű jelenlét hol lekicsinyített, hol kinagyított azonosság-effektusának regisztrálására! Whitman retorikailag sose tenné ezt velünk, ő a rendtől és a néven nevezéstől mámorosodik meg, a világban létező tartós képek regisztrálásától, legyenek azok akár közhelyesek is, Juhász viszont sosem látott kozmoszt teremt, melynek csak az elemei ismerősek, a létrejött burjánzás reményvesztetten szív magába. Whitman mellérendel, Juhász alá, fölé, egymásba, keresztbe. Whitman végül is csak egy jó tüdejű „faragatlan amerikai”, aki „Társasösztönű Ember” hazáját térképezte fel: de ezt már Orbán Ottó írja *A Nagy Ábránd* című esszéjében.

Walt Whitman Archívum. 121-es számú kép. Egy 1891-es fotó, azaz dagerrotípija: Whitman camdeni otthonában ül, hintaszékben, már-már kihalványodik a létezésből. A lába alatt papírtenger, kéziratok, újságok, könyvek halmai. Mintha ez a rettenetes, Francis Bacon festőműhelyére emlékeztető rendetlenség-réteg, ez a speciális varázsszőnyeg tartaná meg a könnyű testet, mely szilárdan kapaszkodik a karfába. Dr. William Reeder, a fotográfus lábának helyezkedése hallatszik: muszáj belelépni az „életműbe”, a forrásanyagba, a potyadékba, térdig kell gázolni benne, bízni, hogy alul azért elég szilárd a talaj, hogy meg lehet találni azt a pozíciót, ahonnan minden a lehető legjobban látszik.

Végül is a könyv derekán már ott halál, az 1892-es is, és ott van minden más halál is a gondolatritmus bibliai rítusrendjében, a sorok expandereit szétfeszítő, lanyhuló izomerőben („sírhalom fűszálai, test fűszálai, fölém és halálom fölé nővők”, Whitman 1964: 136). Lehet lázadni, de a vége a belenyugvás: hogy a fű műve saját körkörös halála és feltámadása. Hogy egyedül a halál demokratikus, hogy a fűszálak eleve a saját sírunk, „gyönyörűszép szívünk” fölött nőnek. ■ ■ ■

Csehy Zoltán (Pozsony, 1973): költő, műfordító, irodalomtörténész. Legutóbbi könyve a Kalligramnál: *Experimentum mundi: (Poszt)modern operakalauz* (2015).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Babits Mihály [1934]–[1935]. *Az európai irodalom története*. Budapest: Nyugat Kiadó. (A datálás az OSZK katalógusa alapján történt.)
- Bollobás Enikő 2005. *Az amerikai irodalom története*. Budapest: Osiris.
- Calvino, Italo 1998. *Amerikai előadások*. Ford. Szénási Ferenc. Budapest: Gondolat.
- Coote, Stephen (szerk) 1983. *The Penguin Book of Homosexual Verse*. Suffolk: Penguin Books.
- Davies, Catherine A. 2012. *Whitman's Queer Children. America's Homosexual Epics*. London, New York: Continuum.
- Davis, Whitney 2010. *Queer Beauty. Sexuality and Aesthetics from Winckelmann to Freud and Beyond*. New York: Columbia University Press.
- DeBlasio, Chris 1996. Walt Whitman in 1989. In. *Gay American Composers*. New York: CRI. (cd)
- Duncan Robert 1995. *A Selected Prose*. New York: New Directions.
- Ginsberg, Allen. 1996. *Halál Van Gogh fölére! Válogatott versek*. Ford. Eörsi István, Orbán Ottó. Budapest: Pesti Szalon.
- Hevesy Iván 1922. Walt Whitman magyarul. In. *Nyugat* I. 429.
- Jarnó József 1925. *Prometheus. Versek*. Kassa: Kassai Napló.
- Juhász Ferenc 2008. *Pacsirta a szívben*. Budapest: Kossuth.
- Kassák Lajos 1916. „A rettenetes nagy hamu” alól Babits Mihálynak. In. *Nyugat* II. 420–424.
- Kosztolányi Dezső 1996. *Levelek–Naplók*. Budapest: Osiris.
- Longfellow, Henry Wadsworth 1956. *Hiawata*. Ford. Fodor András. Budapest: Móra.
- Márai Sándor 2011. *Napló. 1976–1983*. Budapest: Helikon.
- Pásztor Árpád 1919. Jegyzetek Walt Whitman századik születésnapjára. In. *Nyugat* I. 756–766.
- Reichard Piroska 1914. Walt Whitman. In. *Budapesti Szemle*. 98–116. (Különlenyomata az OSZK-ban 607.444-es jelzettel.)
- Szerb Antal [1989]. *A világirodalom története*. Budapest: Magvető.
- Szilágyi Géza 1923. Walt Whitman, az ember. In. *Nyugat* I. 242–245.
- Whitman, Walt 1955. *Fűszálak*. Budapest: Új Magyar Könyvkiadó.
- Whitman, Walt 1964. *Fűszálak. Összes költemények*. Ford. Babits Mihály és mások. Budapest: Magyar Helikon.
- Whitman, Walt 1995. *The Works of Walt Whitman*. Herfordshire: Wordsworth Poetry Library.
- Whitman, Walt 2002. *Spojím Vás láskou milenců*. Praha: BB Art.

az elsáncolódás kényszere olyan termékenyítő feszültségként értelmezhető, melynek a *Calamus* esztétikai értéke is adósa. Az életrajzíró Gary Schmidgall egyik legfrissebb tanulmánya például kifejezetten ennek jegyében tárgyalja a ciklust. Nézete szerint a szekreter egy „megszentelt hely” Whitman számára, ahová a biztonság és túlélés céljából ismételtelen visszavonulhat, hogy „hitelesen, önmaga hangján” szólalhasson meg.⁵ De hogy világosabban lássuk a fenti vita természetét, ideje a *Live Oak* és a *Calamus* közti különbségeket a konkrétumok szintjén is összefoglalni.

Először is a cikluscímről: *Live Oak, with Moss* helyett *Calamus-leaves*, végül egyszerűen csak *Calamus*. Az élő tölgy (*quercus virginiana*), melyet itt őstölgynek fordítunk, az Egyesült Államok délkeleti részén honos tölgyfaj; hosszú életű, örökzöld, terebélyes; továbbá jellegzetessége, hogy gyakran szeméremszörzethez hasonlatos spanyolmoha telepszik rá. A sorozat kettes számú darabja alapján fallikus szimbólumnak is tekinthető, de mindenképpen valami olyasminnek, mellyel a költő önmaga fizikumát rokonítja (ahol nem tüntetjük fel külön a fordítót, saját *ad hoc* fordítást adunk meg, mint itt is):

Láttam, mint növekszik Louisiana egyik őstölgye,
Magában állt, mohaszakállas ágakkal,
Hogy társ nélkül tud nőni, mélyzöld lomb bomlik ki
belőle boldogan,
És hogy külleme, nyers, egyenes, erőtől duzzadó, akár
ha én volnék;
De furcsálltam, mint fakaszthat boldog s mélyzöld
lombot, így, barát, szerető nélkül is, egymagában –
mert én nem
tehetem.
Majd letörve egy ágat, levél volt rajta valahány, mo-
hát is csavartam köré,
Elhoztam, szobámba került, hogy szem előtt legyen;
Nem arra kell, hogy barátaim idézze, saját kedveseim,
(Hisz más se jár fejemben mostanság, csak ők;)
Bizarrr zalogként őrzöm inkább – eszembe jut róla
a férfiszerelem.
A tudat, hogy noha az a tölgy társak nélkül, Louisiana
széles pusztájában is ott csilloghat,
Barát, szerető nélkül is élethosszig hajtv boldog le-
velét,
Én nem tehetem.⁶

A kálmos (*acorus calamus*) ehhez képest jóval enigmatikusabb. Egyrészt egy sásfaj, s mint egyszikű, természetesebben illeszkedik a kötetcímben megnevezett „füvek/levelek” sorába, másrészt a nádat jelentő görög *kalamos* szóhoz, melyből a latin *calamuson* keresztül az angol elnevezés is ered, egy átváltozásmítosz is társul: az ifjú Karpos a Maiandrosz folyóba fullad, a parton gyászoló szeretője, Kalamos, pedig bánatában náddá aszík össze. Noha a szakirodalom egy ré-

sze a növény torzsavirágzatának alakja okán készséggel tekinti a kálmost priapikus szimbólumnak, a következő versrészlet elbizonytalanít e téren:

Lép egyik a vállam mellett, másik mögöttem, egye-
sek vállon, nyakon is karolnak,
Szellemeik ők, kebelbarátok, holtak és élők – gyűlnek,
többen, tömegesen, egy közöttük én,
Én gyűjtő, dalba, tavasszal, ott csatangolok velük
osztogatva,
Zálogot szakítva innen-onnan – zálogot hajítva en-
nek-annak,
Ímhol! Fenyőgallyas orgonakék,
Ímhol, nadrág-zsebemben őrzött, floridai tölgyről té-
pett mohaszakáll,
Ímhol, pink is legyen egy foltnyi, koszoru-babér és
maroknyi zsálya,
És ímhol: ez amit a tóból kiemelek ó, térdig vízben,
(Itt volt ő is gyöngéd legutoljára – és ide is tér meg,
sose válunk el többé,
Ez lesz zálog a kamerádoknak mostantól – lesz ez
a kálmos-gyökér,
Tovább ezt adjátok, ifjak, kézről-kézre! Vissza sen-
ki se nyújtsa!)
És juhart, és vadnarancsot vagy gesztenyét marékkal,
Ribizlifürtöt, szilvavirágot és aromás cédrust:
Szellem-gomolyag mágneskörében, én, ezeket, csa-
tangoló,
Mint mágnestű, mutatom az úton, vagy érintem, vagy
lenditem feléjük,
Jelzem mi lesz egyiké, másiké – mindjűknek jut va-
lami;
Csak amit a tóból húztam a partra, azt helyezve tar-
talékba;
Adok belőle majd – valaki ha bír, ahogy én tudok
szeretni, úgy.⁷

A költő tehát nem a növény virágát, hanem gyöktörzset tekinti jelképesnek. Mivel ez elsősorban drogként ismert – fertőtlenítő, leheletfrissítő, gyógyító, relaxáns, pszichoaktív hatásokkal, hogy csak néhányat említsünk –, a szándékolt jelentés jóval talányosabb, mint első benyomásra. Van aki szerint a misztikus test kiosztásáról van szó, hiszen a fenti vers mintha az utolsó vacsora kenyértörésének szavait idézné – a *Fűszálak* beszélője másutt nyíltan azonosítja magát Krisztussal, tehát ez itt se volna meglepő.⁸ Van aki mindezek dacára is pszichoszexuális jelentést keres benne, mivel a kálmos egy másik versben így jelenik meg: „Vízmosta kálmosgyökér! Félénk tavi szalonka! Fészke őrzött tojáspárnak! Te legyél az!”⁹ L. Munk olvasatában az aránytalanul hosszú csőrű gázlomadár, majd közvetlenül ezután a madár két tojására való utalás miatt a *snipe* szó (szalonka) anagrammájának tekinthető – a betűk sorrendjét megváltoztatva megjelenik a *penis* szó.¹⁰ Utóbbi az is alátámasztani látszik, hogy egy má-

sik költemény a testrészeket ekként veszi lajstromba: „Bordák, has, gerinc, gerincsigolyák,/ Csipő, csipő-vápa, csipőizom, dombor kifelé-befelé, férfitojások, férfi-gyöktörzs./ Erős combpáros...”¹¹ Az egymásnak el- lentmondó értelmezések okán akár azt is feltételezhet- nénk, hogy a nevezett szimbólum a szeretet kiosztásá- nak két különféle formáját, a testit és a lelkit rétegi egymásra. Az mindenesetre bizonyos, hogy a kizáró- lag szexuális tartalomra koncentráló egyoldalú olva- satoknak ellenáll.

További különbség, hogy a *Live Oak*-ban vissza-visz- zatérő, önmagában kétértelmű, de az adott kontex- tusban férfiszerelemnek is fordítható *manly love* kife- jezésnek a *Calamus*-ban egész szériányi hasonlóan két- értelmű variánsa jelenik meg. Ez akár egy komplett homoerotikus kódnyelv megalkotásának is tűnhet: *comerado, comrade, adhesiveness, companion, athletic love, élève*; megjegyzendő, hogy utóbbi benyomásnak az angol *love* főnév kétértelműsége már *ab ovo* meg- ágyaz. A legprominensebb kifejezés ezek közül két- ségkívül a *comrade*. Az angol nyelvbe a 48-as polgá- ri forradalmak után, a spanyol *camarada*-ból frissen integrált jövevényszó értelmét a magyarul hasonlóan idegenül (németesen) hangzó *kamerád* látszik megkö- zéltetni.¹² Ami az *adhezív* (*adhesive*) jelzőt illeti, a kor- ban népszerűségnek örvendő, frenológia nevű áltudo- mány terminológiájából kölcsönzött szó baráti köte- lékre utal. Az *élève* szó a francia nyelv ismerője számá- ra tágabb jelentéstartalommal is bírhat, mint az angol *student*, adott kontextusban akár pederasztikus asszo- ciációkat is keltve. E kódnyelvnek tűnő szóhasznála- tot nem biztos, hogy a szekreterbe vonulás szándéka motiválja, érvel Erkkila, hiszen magyarázható példá- ul azzal is, hogy a kor rendelkezésre álló szókészlete (a szodómia és annak trágárabb megfelelői) egyszerű- en nem alkalmas a férfiszerelem intimebb tárgyalásá- ra.¹³ Védhető álláspont ugyanakkor az is, mely kód- nyelvnek olvassa: ha a költő egyértelmű akart volna lenni, talált volna a korban is létező kifejezéseket (pl. *man-lover, male lover, boy-lover, uranian*, etc.) anélkül, hogy szüksége lett volna a még nem létező *homosexual* szóra vagy a *gay* szó ezzel rokon, még szintén nem lé- tező jelentésére; a szavak viszonylagos ismeretlensége, az átlagolvasó számára színtelenebb, üresebb csengése szintén azt sejteti, hogy valamit elkendőzni hivatottak, de legalábbis hogy a jelentések képlékenyítésében ér- dekeltek. A két irányba olvasás lehetősége tehát ezen a ponton is szemlátomást felmerül.

A leglényegesebb különbség azonban a *Live Oak*- szövegek sorrendiségének megváltoztatásához kapcsol- ódik. Az eredeti konszekúció, mint azt Helms helye- sen állapítja meg, egy boldogtalan szerelem történetét is kirajzolja, melyet a költő egy atlétikus külsejű, fiatal- labb férfi iránt érzett. Ebből a szempontból a *Calamus* inkoherens – a sorrend megváltoztatása révén az említ-

tett narratíva szétforgácsolódik, az egyes költemények nyíltan homoerotikus ihletettségéből pusztán allúziók maradnak.¹⁴ Hasonló véleményt fogalmaz meg James E. Miller. Rámutat, hogy a *Calamus*-ban adhezív társ- kapcsolatról hosszabb leírást már alig találni, illetve hogy a költő által ünnepelet érzelmi hév többször nem jelenvalóságában, hanem inkább emlékként vagy fan- táziaként fogalmazódik meg (*Of the Terrible Doubt of Appearances; When I heard at the Close of the Day*). Egyes versek már-már olyan benyomást keltenek, fű- zi hozzá Miller, mintha a költemény beszélője több- nyire magányosan, adhezív hajlama kiélése nélkül él- ne, hiányérzetét versei alkotásával kompenzálva: „Ra- jongva szerettem egyszer valakit, és viszonzásra nem talált az érzés;/ Mégis ez lett az, amiből verseim szü- lettek.”¹⁵ Vagy egy másik helyen, a negatív képiséget végsőkig fokozva:

Sem úgy, mint émyel bordázott mellemből pusztán,
Sem mint éjjeli sóhajok, dühös borzadály magamtól,
Sem mint ama mélyről fakadt, elfojthatatlan sóhajok,
Sem mint önmagamnak tett ígéret, és megannyi es-
küszegés,
Sem mint ösztönlelkem konok célratörése,
Sem mint lenge tápja beszítt oxigénnek,
Sem mint lüktető ütőér, csuklómban, nyakamban,
Sem mint furcsa szisztolé s diasztolé, mely egyszer
majd leáll idebent,
Sem mint megannyi sóvár fohász, egekhez csupán
intézhető,
Sem mint sírás, gúny, ellenszegülés, mely belőlem szó-
kell, ha egyedül járom a messi vadont,
Sem mint husky-lihegés fogaim zárja mögül,
Sem mint hallott szók visszhangja – csicsergőké, ek-
hós, elhaló,
Sem mint éjjeli álmok neszei az ágyban,
Sem mint egyéb neszek, valószínűtlen nappali ál-
maimé,
Sem mint testem tagjai, s pórusaim, szüntelen foga-
dóid és elvetőd – még ekként sem,
Sem mint egyikük ezeknek, sem mint összességük,
nem kellesz,
Ó élet pulzusa, hajlam adhezív! annyira, mint e da-
lokban.¹⁶

Erkkila azonban nem tartja elég „hasznosnak” a fenti olvasatot: „a homoszexualitás és a művészet reprivati- zációjához vezet, mely ellentétes Whitman bátran ho- moerotikus, demokratikus, és rendíthetetlenül nyil- vános, politikai és spirituális céljával.” Titkait ugyan- is „Whitman nem szenzáció vagy szublimáció céljából beszéli el, hanem szexuális, politikai, művészeti és spi- rituális felszabadulást vízionáló emancipációs aktus- nak szánja azokat.”¹⁷ A *Live Oak* narratívájának átala- kítását szerinte a költői szerep továbbgondolása moti- válja: a kisebbségi lét társadalmi szerepvállalásra sar-

kall, melyből képviseleti költészet víziója születik. Itt megjegyzendő, hogy a *Calamus* politikai dimenziójának tényét az ezzel ellentétes olvasatok sem vitatják, hiszen az egyik versből („For You O Democracy”) – majd az 1891-es kiadásban egy másikkól is („The Base of all Metaphysics”) – valóban erre lehet következtetni¹⁸; emellett a későbbi évek önelemző prózáiban is erre fekteti a hangsúlyt a szerző, például és különösképpen a *Demokráciánk távlatai* címűben:

Többek között azért közöltem a *Fűszálakat*, hogy minden ember szívében, legyen az férfi vagy nő, öreg vagy fiatal, forrását fakassza és folyamát terelje életnek, lüktetésnek, szörnyű elfojthatatlan sóvárgásoknak, annak a többé kevésbé minden lélek mélyén ott lévő, soha ki nem elégíthető szeretet-szomjnak és szeretni-akarásnak – ennek az egyetemes egalitárius társközösségnek, az érzelmi adhézió ősi, örök, de mindig megújuló cserekörének, mely egyébként Amerikának is méltó emblémája, és melyet abban a könyvben álca nélkül, kiáltványyszerűen, a legnyíltabb kifejezésre juttattam. De a *Fűszálak* Calamus-versfűzésének, amellyel, hogy az emberiség érzelmi megszólítását célozza, van egy sajtóságosabb jelentése is (ez nagyjából végigfut a könyvön és a Drumtaps-ciklusban is felbukkan), mely politikai természetű. Szerintem a kamerád-hevület, a férfiak férfiak iránti, keletől nyugatig minden legényben ott szunnyadó, gyönyörű és természetes érzelmének kialakulása és elfogadtatása, és mindaz ami ebből közvetlenül vagy közvetve következik – ez a kulcs ahhoz, hogy az Egyesült Államok a jövőben, ezt nem győzöm elégszer ismételni, a leghatékonyabban tudjon élő egységbe forni...¹⁹

Értelmezésbeli különbségek tehát inkább e politikai dimenzió célja és motivációja tekintetében adódnak. Miller például a jelentésmezők tágításának eszközét látja benne, mely az olvasó figyelmét a zavarbaejtően személyestől a semlegesebb felé törekszik irányítani. A politikai színezettel a *Calamus*ban egyébként sem jogi – vagy kisebbségi jogi – vonatkozásban találkozunk, noha érthető, hogy a 20. századi melegjogi mozgalmak felőli olvasatok ezt találnák érdekesebbnek. Ha már későbbi korok elméletei felől közelítünk hozzá, inkább a pszichoanalízis adhat kulcsot az értelmezéshez, javasolja Miller. Az a whitmani elképzelés, mely szerint az adhézió vonzalom az Egyesült Államok egységének alapja összeegyeztethető az a freudi tézissel, hogy a szerelem – akár genitálisan célt érő ősi formájában, akár szeretetté módosult (célja elérésében társadalmilag gátolt, a tudattalanba fojtott, már csak látenszen szexuális) verziójában – a családon túlra is kiterjed, érzelmi köteleket teremtve olyanok között is, akik korábban idegenként jelentek meg egymás számára.²⁰

Az idézett szövegrészlet első mondata ugyanakkor ráirányítja a figyelmet arra az értelmezési szempontokra is, mely az álláspontok termékenyebb ütköztetésére is lehetőséget teremt: a *Fűszálak*-kötet kontextuális hangjára, mely mintha a kérdéses vita látókörén túlra esne. Az a „szeretet-szomj és szeretni-akarás”, írja a szerző, melyről a kötetben elsősorban szó van, „minden ember szívében” felkeltendő, „legyen az férfi vagy nő”; a *Calamus*ban prominens férfi-férfi adhézió ennek a szeretetnek egyik vetülete pusztán. Figyelemre méltó ebből a szempontból David Kuebrich megközelítése, aki a különböző értelmezéshorizontok hermeneutikus fúziójának lehetőségében gondolkodik. A kamerádlelkiség a *Fűszálak*ban többarcú témáiv, hangsúlyozza, melyben a homoerotikus vetület és a vallási-spirituális színezet között fontos átfedések vannak. A kötetet alapjaiban feltöltő vallási-spirituális hévtől ennek megfelelően a kamerád-szeretet politikai vonatkozása sem választható le. Miként a *Starting from Paumanok* című vers leszögezi, a szeretet és a demokrácia nagy témáit egy „harmadik nagyság” hatja át, mely „inkluzív” és „tündöklőbb” az utóbbiaknál: a „Vallás nagysága”.²¹ Kuebrich mindezt a fentiekben már idézett *Demokráciánk távlatai* című esszé részleteivel is alátámasztja, melyek között különösen a következő informatív:

És hogy egyedül ez képes... , még a demokrácia lenyűgöző rekordját is túlszárnyalva, testvéri, családi köteleket teremteni akár a legkülönbözőbb és legtávolabbi népek és emberek között is. Mindig is erről álmódott a földkerekség, ősidők óta, de a modernebb korokban is mindig megfrissülve, az őszektől az ifjakig, bölcselőktől költőig. Nemcsak arról az egységről, az individualizmusról, mely elszigetel. Hanem a másiktól is, az adhézióról, a szeretetről, mely összeolvaszt, összeköt és egybegyűjt, rasszokból kamerádokat teremtve, testvériséget. Ami mindkét egységet étellel tölti meg az pedig nem más, mint a *vallás* (ember és Állam egyedüli méltó fenntartója), mely életet lehel a büszke, anyagi szöttekbe. *Szerintem ugyanis a demokrácia mélyén végsősoron a vallás magvait leljük. Minden vallását, legyen az ősi vagy új.* <?>²²

A férfi-férfi kapcsolat spirituális jellegére a *Calamus* valóban hangsúlyt fektet. A nyitó vers szerint a kamerád-szeretet a költő „lelkét táplálja”, míg az „élvek, nyeregek, s kényelmek” nem. A második versben a férfibarátság „magasabb légkörbe” emel, melyhez képest, mint azt a harmadik szöveg megerősíti, a természet világa, lévén „anyagi álca” és „látszatmegjelenés” csupán, kevésbé „valós”. A „Fast Anchor’d Eternal O Love!” című darabban pedig a lélek a férfibarátság által „testtelenné” és „éterivé” válik (disembodied; ethereal). Ez az elevált spirituális állapot egyben a lélek halál utáni örökkévalóságának előképe is, hiszen a „Scented

Herbage” kezdetű versben a szeretet és a halál átfedi egymást: „elválaszthatatlanul összehajlanak” és jelen-tésük is „pontosan ugyanaz” lesz.²³

Nem lehet nem észrevenni, hogy az imént felsorolt motívumok mennyire platonikus ihletettséggűek. Utóbbi inspiráció különösen is szembeötlő, ha tudatosítjuk, hogy helyenként a lélekvándorlás és az anamnézis tanával is kiegészül. A „To a Passing Stranger” című költeményben például az utcán elhaladó idegen látványában annak emléke elevenedik fel, akivel a költő előző életében testi szimbiózisban élt:

Névtelen arc! pillantásom éhét, miközben elhaladsz,
aligha ismered,
Noha te vagy az a másik meglehet, az a levált nő vagy
férfi,
(Hiszen így jut eszembe, ily' álomszerűen.)
Közös lehetett valahol az élet, boldog is bizonyly,
Sejlik is föl minden, míg két irányba röppenünk, mint
két folyó, gyöngéd, szemérmes, érett,
Együtt sarjadtunk fel, fiu mellettem, lány mellettem
voltál,
Egy tányérból, egy nyoszolyán – több, mint tied az
a test, több, mint enyém e test,
Te szempárt, arcot, testhőt gyönyörnek, elhaladván –
én kézfejet, arcszörte, mellkast adok vizont,
Nem szólhatok hozzád – csak gondolatban, fotelben
egyedül, álmatlan ágyban egyedül,
Várom kell – biztos találkozunk megint,
Gondom lesz rá, el ne veszítselek.²⁴

Kitekintve a *Calamus* szűkebb kontextusából szembe-tűnik, hogy a *Fűszálak* a platonikus mitológiához krisztusi tanokat is mellérendel. A „To him that was Crucified” című költeményben például a költő a „testvérenek”, „kamerádnak” és „szeretőnek” titulált Krisztussal vándorol és munkálkodik együtt, hogy „az eljövendő korok” népei „hittestvérek és szeretők” legyenek, „akárcsak mi ketten”.²⁵ Egy másik vers pedig az adhezív kapcsolatot a „Szeresd az idegent!” bibli-ai parancsára utalva definiálja.²⁶ E nagybetűs Vallás alatt ezek szerint nem egy intézményesült teológiát kell érteni, hanem a költő eklektikusabb, talán áltudományosnak, de legalább is holisztikusnak²⁷ nevezhető sajátos teizmusát, melyben plátói tanoktól a felebaráti szeretet krisztusi tanításáig több neki tetsző lelkeség is összeférhetőségi jogot kap. Amint az „Ének magamról” című opusz meg is vallja: „Az én hitem a legnagyobb hit és a legcsekélyebb, / Mert bennfoglalatik minden isten hite, ősi és újkori; s minden hit az ősi és újkori között.” (Raáb Gy. ford.)²⁸ A dolog tétje azonban itt most nem e tanok összefűzésének módszertani lehetősége – mely természetesen kérdéses lehet önmagában is – hanem e sajátos vallási irányultság *tényéből* levonható következtetés: amennyiben a kamerádszeretet erotikus impulzusának egy

vallásilag motivált szereteteszmény szolgál iránytűként, akkor a *Calamustól* mind az identitáspolitikai mozgalmárság (Erkkila), mind a homoszexuális hajlam eltakarásának szándéka (Helms, Parker, Miller) távol áll; ez esetben az erotikus és a vallási-politikai dimenzió két egymásra rétegződő szeretetrégióként, a szeretet két geneológiailag strukturált jelentésszintjeként is felfogható lenne: az implicit erotikus alapokra a „nagy Camerado” takarója símulna, aki a társadalmi határok lebontásának forrása, és a szerző „epekedésének” igazi tárgya („*The great Camerado, the lover true for whom I pine*”).²⁹

Ami a tárgyalt vita tanulságait illeti, a fenti diskurzus rezümé-jellege nem jogosít fel arra, hogy e hipotetikus megfogalmazásnál határozottabban is állást foglajunk. Javaslatként azonban tehető néhány észrevétel. Először is: a vita specifikusabb és ennél fogva szűkebb látóköre, mely elsősorban a szerző szexuális irányultságának felvállalására illetve nem felvállalására koncentrálna, nem elég inkluzív ahhoz, hogy a *Calamus* kontextusának vallási-spirituális ihletettséget kellőképpen szem előtt tartsa. A címváltoztatás kapcsán például számításba lehetne venni, hogy a tölgy fallikus szimbóluma helyett esetleg egy sokoldalúbb szeretet-szimbólumot keresett a szerző, melyet a libidinális mellett más értelemben is megoszthat: gondviselően, mint tanítványoknak szánt élettapasztalatot, testvéri empátiával, mint a társadalmi határok lebontásának zálogát, sőt akár spirituálisan is, mint misztikus testet; észre lehetne venni továbbá azt is, hogy a kétértelmű lexis – a kódnyelv-avagy-nem-kódnyelv vitáján túlmenően – a szeretetnek a homoerotikánál jóval szélesebb skálája felé nyit, szintézisbe oldani igyekezve annak szomatikus és pszichés aspektusait, a szülő-gyermek, tanár-tanítvány, polgár-polgár, természet és ember, istenség és ember kapcsolatok emócióinak minél teljesebb spektrumát – egyszóval univerzálisabb, vagy ahogy egyesek találóan nevezték, „holisztikusabb” költészet kíván lenni; – ezeket a lehetőségeket az egyoldalúbb olvasatok mintha nem tudnák méltányolni. Másodsor: a költői szerep értelmezése, miközben annyira leragad a mozgalmár-avagy-szekreterköltő-dilemma szélsőségeinek feszültségében, hogy már-már a prekonceptió olvasatok gyanúját is magára vonja, szem elől tűnik téveszteni a spirituális guruszerep alaplehetőségét, mely a kötet egészét tekintve jóval szembeötlőbb is lehetne számára. Végezetül: talán nem volna hasztalan újra és újra tudatosítani, bármilyen pozíciót is képvisel az ember az adott disputában, hogy mind a *Live Oak* mind a *Calamus*-fűzér építőeleme nem más, mint maga a versszöveg, melynek esztétikuma jóval összetettebb anyagból ég ki, mintsem hogy a szerző szexuális vonzalmainak természetére, vagy annak egyetlen aspektusára, lehetne redukálni. ■ ■ ■

- 1 David KUEBRICH: "Comradeship" in J. R. LeMaster & Donald D. Cummings eds. *Walt Whitman: An Encyclopedia*, New York: Garland Publishing, 1998, 145.
- 2 Fredson BOWERS: "Whitman's Manuscripts of the Original Calamus Poems", *Studies in Bibliography* 6 (1953), 257-65.
- 3 Alan HELMS: "Whitman's Live Oak with Moss" in *The Continuing Presence of Walt Whitman: The Life after the Life*, ed. Robert K. Martin. Iowa City: University of Iowa Press, 1992, 190; Herschel PARKER: "The Real Live Oak, with Moss: Straight talk about Whitman's Gay Manifesto" *Nineteenth-Century Literature* 51 (September 1996), 157.
- 4 Betsy ERKKILA: *Whitman's Songs of Male Intimacy and Love*. Iowa City: University of Iowa Press, 2011, 101.
- 5 Gary SCHMIDGALL: "O You Singer Solitary: Walt Whitman on the Closet", *Walt Whitman Quarterly Review* 36 Number 4 (Spring, 2019), 252.
- 6 "I Saw in Louisiana a Live Oak Growing" *Leaves of Grass*, Vol. 1. New York and London: G. P. Putnam's Sons, 1902, 152. Minden saját fordításhoz az 1891-es kiadásban véglegesített szövegváltozatokat vesszük alapul.
- 7 "These, I, Singing in Spring", *Leaves*, 142.
- 8 Juan A. Herrero BRASAS: *Walt Whitman's Mystical Ethics of Comradeship: Homosexuality and the Marginality of Friendship at the Crossroads of Modernity*. Albany: State University of New York Press, 2010, 46.
- 9 "Song of Myself", in *Leaves*, 63.
- 10 Linda MUNK, *The Trivial Sublime: Theology and American Poetics*. New York: St Martin's Press, 1992, 80-1.
- 11 "I Sing the Body Electric", *Leaves*, 123.
- 12 Mivel a latin *camara*-ból eredő *camarada* eredetileg kamra- vagyis szobatárs, a megszólítás egalitárius jellege tűnik hangsúlyosnak; a kebelbarát/pajtás/cimbora szavak állnak legközelebb az eredeti jelentéshez, hiszen ezek egy spontán, „testvéri” – testi-lelki – közösséget is implikálnak, ám a *comrade* szó idegen hangzása elvész bennük. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy bár itt kame-rádnak fordítjuk, versfordításban, a fordítói szabadság jegyében, domesztikáltabb megoldásokat is elképzelhetőnek tartunk.
- 13 *Songs of Male Intimacy*, 102.
- 14 "Whitman's Live Oak with Moss", 186, 190.
- 15 "Sometimes with One I Love", *Leaves*, 160; James E. MILLER: "Calamus" in J. R. LeMaster & Donald D. Cummings eds. *Walt Whitman: An Encyclopedia* (New York: Garland Publishing, 1998) 96-7.
- 16 "Not Heaving from my Ribb'd Breast Only", *Leaves*, 144.
- 17 *Songs of Male Intimacy*, 118.
- 18 *Walt Whitman: An Encyclopedia*, 97.
- 19 Walt WHITMAN: "Democratic Vistas" in *Specimen Days and Collect*, (Philadelphia: Rees Welsh and Co. 1882) 285.
- 20 *Walt Whitman: An Encyclopedia*, *ibid.*
- 21 "Starting from Paumanok", *Leaves*, 23; KUEBRICH, *ibid.*
- 22 "To a Stranger", *Leaves*, 153.
- 23 "In Paths Untrodden", "Scented Herbage of my Breast", "Whoever you are Holding me Now in Hand", "Fast Anchor'd Eternal O Love!", *Leaves*, 137, 138, 140, 160.
- 24 "To a Stranger", *Leaves*, 153.
- 25 "To him that was Crucified", *Leaves*, Vol. 2., 159.
- 26 "Here is adhesiveness, it is not previously fashion'd, it is apropos / Do you know what it is as you pass to be loved by strangers?" in "Song of the Open Road", *Leaves*, 182.
- 27 Jan Christian SMUTS: *Holism and evolution*. New York: Macmillan, 1926.
- 28 "Song of Myself", *Leaves*, 95.
- 29 "Song of Myself", *Leaves*, 100.

Olty Péter (1976): filozófus, költő. Budapesten él. Önálló kötete: *Heteró közegben* (Scolar, 2019).

A takarító férfi

Gurultam le a biciklin a nyugtalan zugi lejtőn, amikor a sötétben az első pelyhek puha érintéssel az arcomnak repültek. Amikor leszálltam a gondoskodóközpont előtt, már szakadt a hó.

Az általános, fehér hullásban hiába világosodott ki, megmaradt a borongás. Azt lehetett hinni, hogy ég és föld helyet cseréltek. Az ég sustorgó szürkességbe vezetett, míg a föld fehéren és némán világított. Kísértetként tűntek el és bukkantak elő a járókelők és autók a pelyhek között. Az utakon villogó lámpájú, nagy hókotrók jártak, hullámban fröcsköltek szét a havat, járható nyomot hagyva maguk után.

Egész nap ki se dugtam az orrom a gondoskodóközpontból. Először reggelit találtam a bentlakóknak, Olának, Hansnak, Pernek és a többieknek, majd takarítottam az apartmanok valamelyikében. Ez utóbbiak között úgy rollereztem oda-vissza az üvegfalú folyosókon a több száz méteres távokat, mintha egy másik évszakban maradtam volna, ahonnan a melegből, a pálmaliliomok közül illusztrációként nézhetném a sűrű havazást, amely bár nagy-szabású és testközeli volt az üveg túloldalán, a hidegét és az anyagát mégsem éreztem.

Az évszakváltás csak azután lett kézzelfogható, hogy munka után kiléptem a központ ajtaján, és biciklizni kezdtem a kerékmintás havon. A fehér prém perceken belül felgyűlt a ruhámon. Majd észre se vettem, és ráhajtottam egy régi tócsa behavazott jegére. A bicikli kicsúszott alólam, elestem, de a mindenféle rétegek miatt olyan tompán csapódtam be, hogy nem ütöttem meg magam.

Erzsi és Vali nem mentek oviba, otthon maradtak Borival, aki idő előtt hazahozta Misit az iskolából a hasfájása miatt. Míg Misi a heverőn nyögdécselve legózott, Bori a lányokkal gyurmázott a padlón. Beléptem közéjük az ablakon keresztül, köszöntem, de nem kel tettem túl nagy feltűnést, pedig behoztam magammal egy nagy piros hólapátot. A terasz-ajtó óvatosan kinyitottam, miközben szórtam vissza a beömlő havat. Kisebbfajta expedíció volt, amíg utat toltam magamnak az állványig, ahol leráztam minden egyes összefagyott ruhadarabot annak a fenyőnek a társaságában, amely most nagyban kussolt a hó alatt. Miután újrateregtettem a mosókonyhában, kimentem, és a Land Rover-t ástam ki és söpörtem le a ház előtt.

Éppen akkor parkoltam le a kakashalmi faluközpontban, amikor begördült a havon a sognadali busz a középiskolás és az afrikai menekült ingázókkal, akik között Justin is leszállt.

Mivel bőven maradt a tegnap esti királyrákból és Erzsi moszatba göngyölt tekerceiből, a főzőcske aznap elmaradt. Bori még előző este rábólintott, hogy vacsora előtt futhatunk egyet Justinnel a gleccserfolyó mellett. A terv azonban a havazás miatt eltolódott jövő tavaszra. Arra gondoltam, hogy helyette inkább úszni menjünk.

Egy elfelejtett strandnadrágon kívül hoztam Justinnek Bori ruhatárából egy pár bakancsot a hozzá való gyapjúzoknival. Szerettem volna, ha ott helyben, a buszmegálló padján lecseréli velük a papucsát, amit aznap is meztláb viselt, és lilára voltak benne fagyva a lábai. De Justin mosolyogva hátrított, mondván, hogy ezt a rövid sétát már igazán kibírja az uszodáig.

Elrösteltem magam, hogy miért akarok anyáskodni fölötte. Miközben elindultunk, inkább a legújabb könyvszerzeményemet mutattam neki, egy Tor Ulven-monográfiát.

A Rimi 1000 mozgássérültvédcéjén túl a folyosón egy egész bevásárlóközpont kezdődött, a Piramiden, ahol az üzletek között volt egy papírbolt és egy közkönyvtár. A papírbolt állványán krimiket és egyéb ponyvairodalmat árultak, míg a könyvtár előtt egy faládba azokat a könyveket dobták, amiket az utóbbi években senki se kölcsönzött ki. Míg a krimik és ponyvák papírkötésű könyvek voltak, a kiselejtezett kötetek között időnként gyönyörű kiadványok akadtak. Míg a ponyvát úgy-ahogy megvették, ezek a könyvek ingyen se kellettek. Innen vittem haza például a *Don Quijote* egy nagyalakú, illusztrált példányát, egy bőrkötésű, reprezentatív *A romlás virágait* és több regényt Doris Lessingtől, aki akkoriban kapott irodalmi Nobel-díjat. Aznap hazafelé, miután elhasaltam a biciklivel, beleztem a könyvtár előtti ládába, vajon leselejtezték-e valami értékes könyvet mostanában. Nem csalódtam. Ott volt az a Tor Ulven-monográfia, amit sokat forgattam korábban helyben, de direkt nem kölcsönöztem ki, arra számítva, hogy idővel kidobják, és megöröklöm.

Most érzékeltetni próbáltam Justinnel a szerzeményem jelentőségét, és szavalni keztem Tor Ulven egyik versét, amit kívülről tudtam:

– *Víznek lenni / a vízben / Könek lenni / a kőben.*

– *Vagy szeretni a kezet* – folytatta Justin – *ami megmarkolja a követ / a víz alatt.*

– Ne már! Te is ismered?

– A kedvenc költője annak a lengyel nőnek, aki a norvégtanárunk a tanfolyamon. Erre a „köves” versre csak véletlenül emlékeztem. Egy másikat viszont direkt megtanultatott velünk kívülről. *Zuhanok és / zuhanok / a saját aknámban / önmagam / rétegein át / romvárosokon keresztül / ahol csak egy alvó foglár / maradt / nyelv előtti lakóhelyeken át / barlangokon át / ahol a falon látszik / az első kéz nyoma: a te kezéd. / Zuhanok. Zuhanok. / Alapok nélküli / azonban / nem vagyok. / De ezek az alapok is / zuhannak. Senkié / nem lesz / az utolsó / szó.*

Miután levetkőztünk, átmentünk a zuhanyzóba. Tor Ulven kapcsán a szokásos mohó lendülettel beszélgettünk. Kivéve, hogy kerültem Justint a tekintetemmel. Az ekkorra már kiderült, hogy nem homokos, csak én raktam össze tévesen a jeleket a saját előítéleteim alapján. Azt viszont nem tudhattam, mennyire szégyelli a meztelenségét. Az eritreai keresztények például szégyenlősek voltak, a szómáliai muzulmánok még inkább. Kerültem a tekintetemmel, és csak tusolás közben néztem rá először. A sildes sapkáját fennhagyva állt a zuhany alatt, úgy, hogy a fejét nem tartotta a vízszugár alá. A buszmegálló papucsjeleget után nem volt erőm figyelmeztetni, hogy vegye le magáról azt a hülye sapkát. Nem sokkal azután, hogy kiléptünk a nagymedence csarnokába, megtalált minket az egyik úszómester, és barátságos mosollyal közölte, hogy csak megmosott hajjal lehet használni az uszodát.

A zuhanyzóba visszamenve Justinnek nem akaródzott levenni a sapkáját. Kedvünkre elálldíghattunk a nedves betonfalak között, nem háborgatott bennünket senki. A munkából hazatért kakashalmiak a *middagjukat*, a napi melegételüket ették családi körben, aminek az időpontja kőbe volt vésve. Az egész uszodában rajtunk kívül csak egy csoport fiatal volt, a dialektusuk alapján kelet-norvégiai turisták, akik a nagycsarnok ugrótornyainál hangoskodtak.

Elárulta végül, hogy olyan forradásnyomok vannak a fején, amelyeket nem szívesen mutogatna. Előkotortam a táskámból egy fürdősapkát, a kezébe nyomtam, és mondtam neki, hogy megvárom benn a nagymedencénél.

Úgy úszott, mint egy csík. Eleven propellerként csapkodott a vízben. A mozgássor, amit előadott, pillangózásszerű mellúszásra hasonlított, amivel én csak gyorsúszásban tudtam

tartani a tempót. Fél óra kimerítő úszás után átmentünk a szaunába. A forró deszkán elterülve megint Tor Ulvenre terelődött a szó, de most magáról a személyről meséltem, azt, amit megtudtam a monográfiából. Tudniillik, hogy egész életét ugyanabban a házban élte le, és nemcsak hogy Oslóból, a szülővárosából nem tette ki a lábát, de voltak évek, amikor a házának a küszöbét se lépte át a szociofóbiája miatt. Justin felvetette, hogy Ulven ebben az otthonülő életmódjában nagyban hasonlított a norvégok másik nagy huszadik századi költőjére, Olav H. Haugére, aki szintén ugyanabban a házban lakott egész életében, és szülőfaluját, a Hardanger-fjord melletti Ulviket évtizedekig csak olyankor hagyta el, amikor kényszerzubbonyba kötözve a bolondokházába cipelték. Kiderült, hogy a lengyel nőtől függetlenül ismeri Haugét, akitől rögtön el is szavalt egy verset:

– *A macska / ül az udvaron, / ahogy jössz. / Kérdezd a macskát. / Ő a tanyán a legéberebb.*

A friss hóban taposva megmártóztunk a kinti hidegmedencében, majd jeges lábnyomainkon visszamentünk a szaunába. Ezt az oda-visszát megismételtünk néhányszor, majd jóleső kimerültséggel a testünkben elindultunk kifelé a nagycsarnokból.

Világéletemben szerettem megspórolni a felesleges mozdulatokat. Szokva voltam, hogy a fürdőgatyámat azzal a lendülettel toljam le, amivel keresztülhaladtam a férfizuhanyzó lengőajtaján, hogy a zuhanyrózsa alá már csupaszon léphessek. Most Justinnel ránk borult valami kétszemélyes, láthatatlan harang, amely alatt megcsalt a finomabb térérzékem. Minden idegszálammal lekötött a társasága, vittek a bevett mozdulatok, miközben a terepet a nedves betonfalakkal csak nagyjából azonosítottam be. Így történhetett, hogy a gatyámat néhány méterrel előbb kezdtem el letolni. Amit Justin automatikusan utánam csinált. Nem a férfizuhanyzó lengőajtaján túl, hanem még innen lettünk meztelenek. Arcal azonban már az ajtó felé fordultunk, és a nagycsarnoknak nem az ágyékunkat, hanem a csupasz fenékünket fordítottuk.

A nagycsarnokban a férfiöltöző ajtajával szemben a gyerekmedence volt. A kelet-norvég fiatalok, beleunva az ugrótornyokon végzett mutatványokba, közben ide vonultak át. A két szőrös férfifenek – egy fekete és egy fehér – látványa itt érte őket, mintegy premier plánban.

A hátunk mögött felcsapó, nyihogó röhögés zökkentett vissza bennünket abba a valóságba, ahol minden mozdulatnak meghatározott helye van. Ráébredtünk, hogy a gatyaletolásunk néhány méterrel arrébb történt, mint illett volna. De ekkor már átléptük a lengőajtót, és odabenn voltunk a férfizuhanyzó takarásában, ahol a meztelenségünk, amely az előbb még megbotránkoztatott, egyszerre jelentőségét veszítette.

Elnevtük magunkat, de részemről ez a nevetés igencsak erőltetettre sikerült.

Nem az zavart, hogy ismeretlen kelet-norvég fiatalok megláttak és kiröhögtek. Attól a gondolattól rémültem meg, hogy a gyerekmedencében Misi, Erzsébet és Vali kispajtásai is pancsolhattak volna ártatlanul az anyukájukkal, apukájukkal, ahogy hamarosan pancsolnak is, miután megették otthon a *middag*jukat, és idejönnek uszodázní. De ki tudja, nem érkezett-e már meg az első kisgyerekes család azok közül, amelyekkel szegről-végről is

merjük egymást, és ha kakashalmi szokás szerint nem is vagyunk köszönőviszonyban, de halvány mosolyfélét küldünk egymás felé, ha semmiképpen se kerülhetjük el, hogy ösz-szevillanjon a tekintetünk? Mi van, ha az ilyesfajta visszafogott érintkezés előjátéka után most a meztelen, szőrös seggimmel volt szerencsénk szembesülni? Micsoda sokkoló látvány tanúi lehetünk! Szerettem volna visszalopakodni, és kilesni a lengőajtó mögül, hogy pontosan kik vannak jelen a gyerekmedencében. De nem tetézhettem a nevetségességemet egy lebukással.

Már a zuhany alatt álltunk, amikor Justin felvetette, hogy az iménti fenékmegmutatás legyen a magyar–haiti Tor Ulven-társaság első akciója. Rögtön vettem a lapot, és mondtam, hogy rendben, akkor tekintsünk magunkra úgy, mint akik meg vannak alakulva.

Miután kijöttünk a zuhany alól, és a szemünkbe csorgó víztől hunyorogva nyúltunk a törülközőnk után, mesélni kezdtem Justinnek Nádas Péterről, a legnagyobb élő magyar íróról, akinek a főművében, a *Párhuzamos történetek*ben van egy öltözői jelenet, ahol három férfi, nemük már-már megmosolyogtatóan tökéletes példányai, törülköznek fürdőzés után, miközben a klasszikusan mindentudó elbeszélő közbeszúrja, hogy az előbőrt visszahúzza alaposan meg kell törülni a makkot jó szárazra, nehogy az benyálkásodjon, és rossz illatúvá váljon. A megjegyzés, magyaráztam, számomra azért különösen megindító, mivel a férfitest egy aprócska darabjáról olyasmit árul el, aminek valóság tartalmában egyáltalában nem hiszek a saját mindennapi tapasztalataim alapján, viszont azt gyönyörűen megmutatja, hogy még egy ilyen kivételes zseni, mint Nádas Péter, is halandó emberből van, és a tolla alól ugyanúgy kikerülhet jelentőségteljesen előadott számárság, mint bármilyen más, csupán tehetség vagy éppen tehetségtelen pályatársáé alól. Úgyhogy azt javasoltam, hogy a Tor Ulven-társaság második akciója legyen az, hogy ünnepélyesen szárazra töröljük a makkunkat, és ezzel lerójuk tiszteletünket Nádas Péter előtt. ■ ■ ■

■ ■ ■
Kun Árpád (1965): József Attila-díjas költő, prózaíró, műfordító. Legutóbbi kötete: *Megint hazaváruink* (regény, Magvető, 2016).

Übü papa reggelije

Kuhurva szaharul kezdődött az a nap
nem elég hogy azt álmodtam
az utánam következő
(szerencsére rémálom volt)
sohoros elnök ágyékon rúgott
a parlament folyosóján
ott fetrengtem akár neymar
amikor töhökön bahaszta a labda
és azonnal fölkúhúrták a netre
a kibahaszott újságírók
akikről senki sem tudta hogy'
kerültek oda na egy
ilyen lidércnyomás után
kértem a reggelimet
direkt mondtam az este
fontos beszédem lesz
(megírták ugyan de csak bele
kellett javítgatnom itt-ott)
mahagyaros reggelit kérek
a saját magam készítette
kolbászból rántottát sok
hagymával jól átsütve
parasztkenyérrel
ez tenne jót az epémnek
a lány olyan franciás
és én utálom a franciákat
legszívesebben friss disznóvért innék

gyerekkoromban láttam az egyik
leghíresebb színészünket
ahogy disznóvágáskor lavorból
issza a vért kipróbáltam otthon egyszer
jóapám meglátta ugyan kaptam egy
hatalmas pofont de megérte
a friss vér finom lágú és selymes
egy megfilmesített németh
lászló-regény volt asszem
erre föl azt mondták
diétát írt föl az orvos ők ettől
nem tekinthetnek el
(igaz ami igaz elhíztam picurkát)
teljes kiőrlésű kenyér sovány
joghurt nulla százalékos margarin
parizer mintha valami kibahaszott
csöves lennék meg zöldtea
mert az állítólag tisztít meg frissít
mindegy ettem pár falatot
(döglöm majd éhen egész nap mikor
ehetek annyi hurkát újra amennyi belém fér)
nem szabad éhgyomorra bevennem
a gyógyszereket aztán felöltöztem
egyedül szeretek öltözködni
csak amikor a golyóálló mellényt
veszem föl akkor viselem el
ha a testőröm segít

na és itt kezdődött a baj
elfelejtettem előtte fogat mosni
így befogkrémeztem a nyakkendőmet
amit amúgy ki nem bírok állni de hát köll
az ilyen fontos beszédkor meg pláne
ne higgye a külföld vadparaszt vagyok
és pluszban rám jött a fohosás
(titokban cudarul bevacsoráltam
tegnap a pacal csípősebb lett a kelleténél)
de hogy szaharjak golyóálló mellényben
a testőrt meg elengedtem cigarettázni
(utálom a cigarettát de nagyon viszont
jó testőr többszörösen ellenőriztettem
az összes titkosszolgálati szervvel)
a kuhurva ihisten ha meg nem bahaszná
nagy nehezen lecibáltam azt a szahart
fohostam egy nagyot közben eszembe
jutott egy film amiben van egy jelenet
XIV. lajos ül a trónszéken
épp szaharik és közben utasításokat ad
majd előrehajol és egy szolga kitörli a seheggit
na ez nem lenne rossz ettől a gondolattól
kissé megvigasztalódtam gahané dolog ez
demokráciásdi na no de most ezt köll játszani
valamit valamiért sehogy sem jutott
eszembe a film címe ez is bosszantott
kitöröltem seheggem de kilukadt
az az átkozott vécepapír hiába mondom
első osztályút vegyenek mindig
ezen spórolnak kezét mostam
közben a testőr is előkerült
új nyakkendő újra a golyóálló-mellény
be a kocsiba villogó fény ami jár
a beszéd egészen jól sikerült
tapsvihar meg minden
(mernének csak ne tapsolni)
és akkor ezt azóta sem értem
hajítógéppel belőttek a parlamentbe

ezek a bérelt patkányok egy halálosan
beteg rákos kisnyugdíjast
amatőr bombát kötöztek a testére
a netről szedték le úgy csinálták
(egyszer úgyis betiltom ezt a
szétkúhúrt kuhurva nehetet)
ami csak félig robbant föl
még állítólag élt pár percet az öreg
mindig is szerettem volna hadvezér lenni
(törvénykeztem már eleget
a költségvetés rendben az adók rendben
az ellenzék rendben az esőelhárító
és esőcsináló program jó úton
az antigravitációs szerkentyűre még
várni köll de meglesz az is hamarost)
szóval jól jönne nekem egy jó kis háború
(irányváltztatásban mester lennék
vagy mi a szösz?) de most ezekkel?
olyan megalázónak éreztem
múltkor mondtam is a pszichiáteremnek
amikor a titkos repülőútamon hozzá vittek
(a sajtó sose tudta meg haha)
én nem szeretnék marsall lenni
egy hazugságvizsgáló gép
valószínűleg kimutatta volna
nem mondok teljesen igazat
(igazság, nem igazság, egykutya)
ám jóval több konfliktust szeretnék
még még még ennyi nem elég
most hogy mindenkit kicsináltam
követnek küldtem számúztam lefokoztam
lelkemen a szörnyű bosszú kötelességével
nem ártana egy kihis vér
nem csak szavak szavak szavak
zahar zahar zahar.

lessina, 2018-06-24 – weissbrunn, 2019-05-21

Posírozott hal, fondant burgonya, vetélés

A vasárnap nyugalmasan telt a kolostorban, nem kellett hajnali fél hatkor kolompolni, elég volt egy órával később körbejárni a cellákat. Hétkor laudes, aztán szentmise, majd reggeli. Flóra és Gabriella nővér teljes harci díszben, skapuláré fölé vett kötényben, edzőcipőben várták a családi napra érkezőket, minden gond nélkül zajlott a program. Akadálypályát építettek az alagsori tornateremben, a gyerekek élvezték a kalandokat. Flóra egyre erősebb szorítást érzett a mellkasában, elképzelése sem volt arról, hogy mit fog mondani Tamásnak másnap a németországi útról, minden olyan esetlenül hangozott. Nem tudott teljes figyelmével a gyerekekre összpontosítani, szórakozott volt, dekoncentrált, de talán pont ezért telt el olyan hamar a nap. Édesanyja felhívta telefonon, hogy kiegészítse az előző napi történetet a családi kalendáriumából. Hosszú okfejtésben mondta el, hogy Alexander bácsi –Flóra nagypapjának féltestvére – tulajdonképpen nem is disszidált a húszas évek elején, hanem nyughatatlan lélekként valójában pusztán kalandvágyból, a jobb élet reményében indult el Ózdról. Sötétben, titokban szökött át a határon. Szakács volt, és világpolgár. Münchenig meg se állt. Kezdetben egy étteremben mosogatott, majd másodállásként építkezésekre is elszegődött. Aztán kubikos lett. Nagyon jól szervezte a munkákat, egyre több megbízást kapott. Gyorsan, megbízhatóan és pontosan, de legfőképpen olcsón dolgozott. Egy idő után már nem bírta egyedül, felvett embereket, főleg Magyarországról érkezettek. Meglátta a lehetőségeket, és élni is tudott velük, így néhány év alatt és az Amerikában élő testvérei segítségével annyi indulótökét tudott felhalmozni, hogy egy saját frottírgyárat hozott létre München mellett, Lohhofban, ami most már München külvárosa, akkor még különálló városka volt. A nyitás után tizenöt alkalmazottat tudott felvenni, a halálakor háromszázan dolgoztak neki. Játzótereket épített, iskolákat támogatott a profitból. Flóra édesanyja elmesélte azt is, hogy az első főiskolai félévében őt és a húgát is Sándor bácsi támogatta, aztán az ösztöndíjuktól tartották el magukat. Flóra türelmesen végighallgatta a családi történeteket, de egyáltalán nem foglalkoztatta, hogy mi lett a nagypapja féltestvérevel Münchenben, sokkal inkább nyomasztotta, hogy néhány óra múlva találkozni fog Tamással. A félórás beszélgetés után nem ment le vacsorázni, képtelen lett volna bármit is letuszkolni a torkán, meg-

nézte az íméleket. Tamástól semmit sem kapott, a többit pedig nem olvasta el. A vesperás és kompletórium után órákig nézte a plafont. A szakdolgozatra és az államvizsgára kellett volna koncentrálnia, de azok sem érdekelték, csak a július harmadikái indulás.

A hétfő délelőttől semmit sem fogott fel Flóra. Még előző este kinyomtatta három példányban a szakdolgozatát, már nem akart vele foglalkozni. Kettőt bespirálózott, egyet mappába rakott, hogy másnap délelőtt az egyetem mellett beköttesse. Meglepően hamar végzett mindennel, a tanulmányi osztályon se kellett sorban várakozni, hiszen még volt bőven idő a leadási határidőig, a többiek az utolsó pillanatokra hagyták ezt a manővert. Tamás a szünetekben megpróbált odamenni hozzá, ahogy mindig szokott, de Flóra gondosan figyelt arra, hogy mindig Annával legyen, valahogy mindig akkor kellett odébbállnia, amikor Tamás odalépett a lányhoz. Anna és Flóra lement az első emeleti büfébe Erzsikehez, akivel rendkívül jól lehetett felületesen beszélgetni mindenféléről. Anna kétszer adta vizsza a tejeskávét, ami leginkább langyos volt. Mindenki tudta, hogy Anna nem issza meg a langyos kávét, csak forrón vagy teljesen hidegen. Erzsike morgott is rendszeren. Anna érzékelte, hogy Flóra menekül Tamás elől. Amikor végre megkapta a megfelelően forró kávét, három mondatban helyretette Flórát, felállt, majd otthagya, hogy legyen már végre túl azon a beszélgetésen, bármennyire is kellemetlennek ígérkezik. Az utolsó óra után Flóra annyit mondott Tamásnak, hogy a negyediken várja majd a takarítószeres helyiségben tizenöt perc múlva. Tamás csak biccentett, aztán mindketten elindultak.

A Szent Magdolna Kongregáció Nemzetközi Szervezete (SMCI) negyven év alatti nővéreknek szervezett erre a nyárra külföldi nyelvgyakorlatot. Flóra a közepébe vágott, amikor Tamás végre megérkezett a három négyzetméteres takarítószeres tárolóba ötperces késéssel. Tulajdonképpen kényelmes és tiszta volt a terület, délutánonként nyitva állt. Amíg a termeket takarították, a takarítószeres kocsik helyén pont jól lehetett beszélgetni, másfél-két óráig ez volt a legnyugalmasabb hely az egyetemen. Tamás csókkal akart indítani, de Flóra elhúzta magát, két vödört lefordítottak, azon ültek. A lány megpróbált a lehető legszenvtelenebbül beszélni, de hadarása egyértelművé tette, hogy nem tudja érzelmek nélkül elmondani a tényeket. Tamás megfogta az erősen gesztikuláló lány kezét. Flóra ekkor egy kicsit megnyugodott, de a kispapnak nagyon kellett figyelnie, hogy követni tudja a gondolatmenetet, ami szerint a nővérek nagyobbik része, kábé tizennégyen Angliába mennek. Londonban, Cambridge-ben, Oxfordban lesznek elszállásolva különböző rendházakban. Három nővért pedig Németországba, Speyerbe küldenek. Napközben nyelviskolába járnak majd, ott sorolják be őket különböző csoportokba egy feladatlap kitöltése után, és ez a kurzus öt hétig fog tartani. Flóra angol nyelvterületre szeretett volna menni, a jelentkezéskor Eugénia nővérnek ezt külön kiemelte, de a német kurzusra engedték csak. Azt mondták neki, ő már elég jól tud angolul, és tanuljon meg inkább németül. Flóra hiába erősködött, hogy a középfokú angolját szeretné inkább felsőfokúra fejleszteni, hogy ősszel nyelvvizsgázhasson, és nem a minimális némettudását szeretné feleleveníteni, amit világlétében utált. Középiszkolában négy évig tanították ugyan, de egyáltalán nem tetszett neki a nyelv, képtelen volt megtanulni, a kiejtése pedig rosszabb volt, mint valami levelibékának a kvartyogása. Hiába magyarázott, Németországba küldték, és bár nem akart menni, de a rend érdekeit az szolgálta, hogy ő németül tudjon, ezért nem volt választása. Tamás végighallgatta közbevágás nélkül a húszperces monológot. Flóra a végére annyira beleélte magát, hogy elkezdett sírni. Nem tudta, hogy miért, annyira igazságtalannak érezte, hogy ő nem tanulhat angolul, csak németül, és annyira tehetetlen volt, meg Tamás közelsége is felzaklatta, hogy egyszerűen képtelen volt megnyugtatni magát. Tamás közelebb húzódott Flórához, de a vödör nem mozdult vele a csúszásgátlós járólapok miatt, ezért megbillent, és ráborult Flórára. Ez teljesen kikököntette a lányt. Elkapta Tamást, aki gondolkodás nélkül megcsókolta a kisírt szemű lányt. Közben megsimította a derekát, az oldalát, a mellét. Hosszú és gyöngéd csók volt. Flóra az elején próbált elhúzódnival, de aztán átadta magát Tamásnak. Ekkor csörrent meg Tamás telefonja. Csak Flóra rezzent össze, Tamás úgy vette fel, mintha minden a nagykönyv szerint zajlana. Az apja volt, sikerült jegyet szereznie a július 12-i Forma-1 Német Nagydíjra. A szabadedzésekre, az időmérőre, és magára a nagydíjra is kaptak három ülőhelyet. Mivel mindketten nagy rajongók voltak, Tamás örömeiben olyan hangosan kezdett beszélni, hogy Flóra csitítani pró-

bálta, kevés sikerrel. Tamást még sosem látta ennyire izgatottnak. A kimért, kedves kispap egyszeriben kislivá változott, a kezeivel hadonászott, lábujjhegyre állt, majd körbe-körbe lépkedett. Flóra már szinte szédült, de nem vette le a szemét Tamásról, mosolyogva nézte. Miután Tamás zsebre vágta a telefonját, megölelte Flórá, csak szorította, és megpörgette a levegőben. Flóra ellenállt, kérte Tamást, hogy tegye le, ne csinálja ezt. Tamásnak furcsa volt ez a reakció, de annyira örült, hogy nem foglalkozott vele. Flóra mutogatta az óráját, hogy ideje lenne menni, de az általában szótlan Tamás kifejezetten közlékeny lett. Elmesélte, hogy gyerekkora óta rajong a Forma-1-ért, családi program volt a nagydíjak követése. Eddig csak tévén tudták nézni, de az apja egyik ügyfele a háláját így fejezte ki, hogy feltételes szabadságvesztést kapott csak letöltendő helyett. Amikor Flóra éppen kérdezni akart valamit, Tamás két tenyerét Flóra arcára rakta, és lassan közelebb lépett a lányhoz, aki a puha ujjak simításában nem tudott és nem is akart megszólalni, csak nyelt egy nagyot. Amikor Tamás már nem tudott közelebb húzódni, a fejét lassan Flóra feje felé közelítette. Egymás szemébe néztek, és Tamás óvatosan hozzáértette a homlokát Flóráéhoz. Flóra gyomra összeugrott, Tamásé meg egy hatalmasat mordult. Mindketten elnevettek magukat. Tamás megcsókolta Flórá, a nyelvvel lassan körbejárta Flóráét. Kezével átkarolta Flóra derekát, maga felé húzta, majd simogatni kezdte a lány hátát. Flóra ekkor hirtelen összerándult, majd lerogyott. Tamás leguggolt a lány mellé, kérdőn nézett Flóra-ra, nem értette, mi történik. Flóra a szája elé tette a kezét, majd hatalmas lendülettel felállt, és kirohant a helyiségből. Szerencsére senki sem volt a folyosón, amikor az öklendező Flóra kiment, meg sem állt a szomszédos női vécéig. Tamás ide már nem ment utána. Pár percig maga elé meredt, aztán visszament a szemináriumba.

A következő napok és hetek összerosódtak Flórának. Mivel a szorgalmi időszak végét ért, alig találkozott Tamással. Minden vizsgája sikerült, a négy szigorlata is jeles lett. A szakdolgozat védeése és az államvizsga is olyan volt, mintha meg se történt volna. A diplomaosztóból néhány képfoszlány ugyan megmaradt, de minden nappal közeledett a németországi utazás. Nem nézte az íméleket, Annával járkált a vizsgák előtt és után a folyo-

sókon, képtelen volt ránézni Tamásra, aki többször is megpróbált vele beszélni, sikertelenül. Flóra a diplomaosztó másnapján a Keleti pályaudvaron eszmélt. Jó, hogy nem látta kívülről magát. Civilben utaztak, ezt biztonságosabbnak látta az általános főnöknő és Eugénia nővér is. Flóra a jól bevált zokni-szandál kombinációt választotta farmer halásznadrággal és egy galléros, kék pólóval. Úgy nézett ki, mintha kinőtte volna a nadrágot, a pólóból meg kifogyott volna, borzalmasan lógott rajta. Nem csoda, a csók óta nem evett túl sokat, de amint eszébe jutott az édes íz, a puha ujjak, rögtön háyni kezdett. Bűnösnek, árulónak, paráznának érezte magát, mert annyira kívánta Tamást. Szinte beleborzongott a gyönyörbe, és erre rögtön érkezett a büntető válasz. Mintha az elméje vagy lelkiismerete valamiféle kegyetlen játékot játszott volna vele. Szorongatta az édesanyjától kapott kicsi, digitális fényképezőgépet, amit külön előjárói engedéllyel vihetett magával, hiszen dokumentálni kellett a nyelvkurzus eseményeit a pályázat miatt. Pár perc alatt megtalálták az ülőhelyes részleget, csak visszafelé vettek nekik hálókocsi helyet, a szegénységi fogadalom erre is vonatkozott. Kényelembe helyezték magukat. Az első pár órában beszélgettek, izgatottan várták, hogy milyen lesz, aztán a két másik nővért elnyomta a vonat monoton zakatolása. Flóra képtelen volt elaludni. A gondolatai egyre gyorsabban cikáztak.

Az apácák használhatnak egyáltalán tampont? Freya, Flóra legjobb barátnője mindig tudta, mivel lehet a legjobban kizökkenteni a gondolatmenetéből a lányt. A vonatút Németországig hosszú volt, és unalmas, Flóra pedig képtelen volt kitörölni az emlékei közül azokat a perceket, amiket a takarítószeres raktárban élt át Tamással. Az segített csak valamelyest megszakítani a fejében és szívében zakatoló gondolatmenetet, hogy Tamás helyett Freyára gondolt, aki az érettségi és a szülei válása után Stuttgartba költözött az édesanyjával. Freya és Flóra tökéletes inverzei voltak egymásnak. Freya rendkívül csúnyán beszélt annak ellenére, hogy a katolikus gimnáziumokban általában, és a Szent Brútusban sem tolerálták az ilyesfajta devianciákat. Érettségi előtt persze általában idegesek az emberek, de ez akkor sem mentette fel a szókimondó és életvidám lányt a viselkedési normák megszegése alól, bár az is igaz, hogy se Flórát, se Freyát nem izgatta, hogy mi történik a szóbelin. Mindketten magabiztosak voltak, tudták, hogy minden rendben lesz. Lett is, kivéve a matematikát, ez a lányok gyengéje volt, de a lényeg, hogy ebből is beúszott a hattyú. A tamponos kérdés négy teljes éve zakatolt Flóra fejében. Néha mosolygott rajta, mert ilyet is csak Freya tud kérdezni, máskor meg idegesítette, hogy hogyan lehet valaki ennyire nyers és tökéletesen neveletlen. Magában mindig pontosan elmagyarázta a legjobb barátnőjének, hogy ő nem apáca, hanem nővér, másodszor pedig igen, használhatnak. Úgy kérdezgette Freya Flórát az érettségi előtt, mintha nem mondta volna el naponta ötször, hogy van különbség a kettő között. Flóra szinte maga előtt látta barátnője grimaszait, ő is utánózta a rándulásokat, és nézte magát a vonat ablakában. Mindenféle következmény nélkül tehetta, a többiek már aludtak. Akkurátusan magyarázta, hogy az apácák nem jöhetnek ki a kolostorból, csak maximum akkor, ha nagyon nyomós okuk van, főleg imádkoznak, meg dolgoznak. A szerzetes nővérek is rendházakban élnek, de ők kijöhetnek, szabadabban járkálnak az emberek között, betegeket ápolnak, szegényeket gondoznak, tanítanak, ilyesmi. Flóra majdnem felnyerített, amikor eszébe jutott, hogy Freya milyen arckifejezés társaságában nevezte ótvar nagy idiótának. Hiába volt állítólagosan a legjobb barátnője, képtelen volt megérteni, hogy Flóra nem fog meghalni, csak egy időre eltűnik a belépés után. El akarta küldeni Flórát Afrikába önkénteskedni vagy valami olcsóbb varrótanfolyamra, hátha az segít meggondolni magát, mindhiába. Aztán jött az érzelmi zsarolás. A szülei évek óta válófélben voltak, de pont érettségi előtt másfél hónappal jutottak el odáig, hogy hivatalossá tegyék a válásukat. Az anyjának és az apjának is új élettársa volt, de évekig húzták a hivatalos válást. Freya apjának szépen alakult az új családja, gyerek is született, de Freya anyját mintha kicserélték volna. Az amúgy kedves, figyelmes, gondoskodó nőből hisztis hárpia lett. Ráadásul az élettársa, András nagyon furcsa alak volt. Úgy bámulta Freyát és Flórát is, amikor például melltartó nélkül, pizsamában reggeliztek, hogy a lányok zavarba jöttek tőle. Hiába mondták többször is Freya anyjának, mintha meg se hallotta volna, ráadásul a sokadig ilyen eset után kijelentette, hogy ő nem hajlandó többször ilyen vádaskodásokat hallgatni. Kiegyensúlyozott a kapcsolatuk, minden rendben van, és nem fog összejönni az exférjével, bármennyire is szeretné Freya, ne is próbálják az új kapcsolatot

aláásni. A lényeg, hogy lányoknak nem sikerült meggyőzni sem Freya anyját arról, hogy gond van, sem egymást, hogy Flórának nem kellene szerzetesrendbe vonulnia tizenkilenc évesen. Azóta vitatkoztak csak, amióta Flóra tizenhat évesen bejelentette, hogy belép a Szent Magdolna Kongregációba. Harsány kiáltások és egy pár magas sarkú cipő landolása a sarokban jelezte, hogy Freya nem ért egyet a döntéssel.

Flóra megéhezett. Sajtos szendvicset és uborkát kaptak az útra, éjfél lehetett. A vonat egyhangúan zakatolt, lakott területen kívül járhattak. Flórának összeszorult a gyomra, amikor az az este eszébe jutott. Freya édesanyja, Angéla különösen harsány és jókedvű volt, vidáman köszöntötte a lányokat, akik Freya szobájában beszélgettek arról az örökzöld témáról, hogy az apácák borotválhatják-e a lábukat. Freya szokás szerint nem válaszolt a köszöntésre, csak Flóra üdvözölte a negyvenes nőt. Flóra érezte, hogy valami nincs rendben, túl jókedvű volt Angéla ahhoz képest, hogy hetek óta azzal gyötörte a lányokat és a szűkebb-tágabb ismerősi körét, hogy gyereket akar mindenképpen, és Andrással el tudja képzelni a gyereknevelést negyven fölött is. A poszírozott hal, fondant burgonya résznel már mindkét lány biztos volt abban, hogy valami nagyon nem stimmel. Angéla előszeretettel nézett főzős műsorokat, és megpróbálta utánozni a különleges menüsorokat, kevésbé sikeresen. A gond ezzel csak az volt, hogy az ehetetlen ételeket a családnak kellett megenni, és ekkoriban Flóra is családtagnak számított. Angéla szíve már a legelején megesett az éhező kollégistán, kilencedikesek voltak a lányok, amikor Flórát először meghívta Freya tudta nélkül, amiből természetesen iszonyatosan nagy vita lett. Flóra keletlenül érezte magát, Freya felháborodott, Angéla pedig megsértődött. Aztán egyre több időt töltöttek együtt a lányok, és néhány hónap múlva már elválaszthatatlan barátok lettek.

Miközben Flóra kiment segíteni Angélának, Freya kinyitotta fiókját, és egy apró zacskót vett elő, amiben egyetlen szem gyógyszer volt. Flóra csak annyit hallott az ajtó becsukása közben, hogy Freya a fiókjában kotorászik, majd ő is kiment a szobából, a konyhában bekapcsolta a vízforralót, direkt kevés vizet engedett bele, egy

bögrényi teára volt elég. Halkan beleejtette a gyógyszert a bögrébe, és egy filteres teával eltakarta, majd leöntötte. Jól elkeverte. Flóra hallotta a koppanást is, és nagyon furcsának találta a barátnője viselkedését, aki kifejezetten kedves volt az anyjával, és megkínálta egy bögre komplex, csúcsmínőségű magashegyi oolongból készült teával, ami a legjobb termőhelyről származik. Flóra kérdően nézett Freyára, aki ügyet sem vetett értetlenkedő barátnőjére. Flóra beleborzongott, szinte látta maga előtt a konyhát, érezte a tea illatát. Dühös volt, ökölbe szorult a keze. A vonat hiába ringatta, képtelen volt elengedni a gondolatmenetet. Érezte, ahogy a gyomra facsarodik. Magát is hibáztatta. Ha akkor szólt volna, ha akkor rákérdez arra, hogy mi koppant a bögre alján! De nem tette. Hallgatott, és nem hallgatott a megérzésére. Pedig Angéla még okvetetlenkedett is, hogy nem szereti a filteres teát, de annak milyen jó volt az illata! Hatalmas kortyokkal itta a gőzölgő, mézes teát. Nagyon ízlett neki. Freya arcára valami gúnyos mosoly és szánakozás ült ki. Mint aki jól végezte dolgát, berángatta Flórát a szobába. Angéla még utánuk szólt, hogy ne merüljenek bele annyira a tanulásba, ez az este nagyon fontos, együtt vacsoráznak, már csak Andrást várják, amikor megérkezik, akkor fontos bejelentést tesz. Flóra számonkérte Freyát, hogy mi volt az a kinti jelenet, de Freya csak terelt, hogy miért csodálkozik azon, hogy kivan, amikor az anyja teljesen megbolondul a válás óta, úgy viselkedik, mint valami kibaszott Mary Poppins meg Molly Weasley keveréke. Állandóan főzős műsorokat néz, ehetetlen ételeket főz, és amióta összejött azzal az új barommal, a fejébe vette, hogy gyereket akar. Negyvenévesen! De már úgyis mindegy. Ez a mondat visszhangzott Flóra agyában, azt a különös hanglejtést képtelen volt elfelejteni, hiába próbálta. Freya évekkal azelőtti monológját egyre hangosabban hallotta, ütemesen pattogtak a szavak, ahogy a vonat huppan egyet, újabb és újabb mondatfoszlányok vágják gyomorszájon Flórát. Tisztán emlékezett arra is, amikor Freya arról beszélt, hogy az anyja elkezdett lakberendezést tanulni, mert nem akart alkoholt inni, pedig egy hivatásos viszkikóstolóként másról sem szólt addig az élete. Szinte érezte a nő vibrálását, Freyában pedig valami elkeseredett beletörődést. Flóra évekig álmodott ezzel az estével. Ha akkor nem jut eszébe Angélának, hogy el-

menjen a cukrászdába desszertért, akkor lehet, hogy másképp alakul. Marci is megérkezett, Freya barátja. Mindenki irigyelte az osztályban Freyát, Marcival jól kijöttek, és ami még talán ennél is fontosabb volt, Angéla is szerette a fiút. Angélának sok rossz tulajdonsága volt, de azt nem lehetett róla elmondani, hogy Freyát bezárja. Angélának ajtaja a lánya összes barátja előtt nyitva állt. Marci a tengerparti nyaralásra is ment a családdal. András nem szólt ebbe bele, de Marci nem kedvelte a majdnem ötvenes mérnököt. Freya Marcinak is sokszor mondta, hogy időnként azon kapja Andrást, hogy olyan furcsán bámulja őt. Marci próbálta csitítani a lányt, és Freyának be kellett látnia, hogy András mindig meggyőzte Angélát, ha Marcival bulizni akartak menni, gyakorlatilag tényleg nem tett semmit konkrétan ellenük. De akkor sem stimmelt valami a férfival, és Freyát nyugtalanította ez az egész helyzet.

Angéla elviharzott a tortáért, Flóra fél szemmel látta, ahogy Marci megérkezik, Freya pedig nekifutásból az ölébe ugrik hatalmas ujjongások közepette. Ha akkor nem csörög a telefonja, ha akkor nem veszi fel, ha. Túl sok ha kerülgette Flóra gyomorszáját, amit nem tudott nyugalomban tartani. A vonat nem ringatta el, inkább egyfajta keretet adott a gondolatok ütemes váltakozásának. Flóra szerette volna visszaforgatni az időt, hogy ne vegye fel azt a telefont.

Utólag tudta meg, hogy amíg ő telefonált, Freya és Marci egyre jobban belemelegedett az ölekezésbe. Senkivel és semmivel nem foglalkoztak, mintha nem léphetett volna be az ajtón Angéla vagy András bármelyik pillanatban. A nappalin át Freya szobájába fordultak, mintha valami kétszemélyes körhinta lettek volna, hevesen csókolóztak, nevetgéltek, simogatták egymást. Félig nyitva maradt az ajtó, bentről nyögések hangjai szűrődtek ki, néha egy-egy hangos kacaj. Aztán egy hangos puffanás, majd röhögés, és kurvaanyázás.

Flóra önkéntelenül összerándult a vonaton ülve, amikor felidézte a puffanás után történetekről az emlékeit. Azonnal letette a telefont, mire a nappaliba ért, Andrást látta a bejárati ajtónál, Angélát, amint boldogan megérkezett a tizenkét szeletes tortával, és Freya káromkodását hallotta. Marci később jött ki a szobából, és a farmerjét nehezen tudta begombolni, ügyetlenül matatott a cipzárnál, Freya pedig zokogni kezdett. Mindig furának tartotta Andrást, olyan idegesítően bámulta, mint valami retardált cápa. Utólag, Freya összefüggéstelen káromkodásából és a leglogikusabb feltételezések egymás mellé rakásából derült ki, a szerelmesek annyira belemerültek egymásba, hogy nem hallották a bejárati ajtó csukódását és a cipőnyikorgást sem. Egyáltalán semmit sem érzekeltek a külvilágból, csak a másik testének illatát. András érkezett haza, és amikor meghallotta a szex hangjait, odament Freya szobájához, és megállt a félig nyitott ajtóban, majd videózni kezdte nevelt lányát aktus közben. Még arra se volt ideje, hogy a farkát felállítsa a másik keze segítségével, mert az egyik hirtelen mozdulatnál az egyszemélyes ágy leszakadt, és András annyira megijedt, hogy felkiáltott. Ekkor hallották meg, hogy mi történt. Freya felháborodottan próbált kikászálódni a széttört ágyrácsok közül, erre András a bejárati ajtó felé vette az irányt. Éppen kiment volna, mikor Angéla útját állta, boldogan mutatta fel a tortát, mire Freya a lepedőbe bugyolálva és ordítva csapta be maga mögött a szobája ajtaját. András félig lehúzott cipzárral, meredező fasszal állt Angéla mellett, és magyarázkodni próbált. Freya odatrappolt a férfihez, ki akarta kapni a kezéből a telefont, de nem sikerült neki. Angéla semmit sem értett az egészből. Freya egyre hangosabban mondta, hogy az a beteg állapot videót készített róla és Marciról, és ehhez nem volt joga. Angéla értetlenül nézett Andrára, aki tagadott. Angéla elkérte a telefonját. András még néhány elkeseredett kísérletet tett az ügy tisztázására, de Angéla kikapta a férfi kezéből a telefont. Angéla megnézte a videókat. Felváltva nézte a telefont és Andrást, és úgy szorította a készüléket, hogy az majdnem eltört. Miután mindent törölt a mobilról és a felhőből is, szóltalanul kivitte a készüléket a konyhába, letette a pultra. Kettőt lépett, kihúzta a fiókot. András értetlenül nézte, mi történik. Angéla egy szót sem szólt, rá sem nézett. Kivette a fiókból a klopfolót. Erre Freya is elhallgatott. Angéla oltári dühvel darabokra törte a telefont. Az apró darabokat is tovább ütötte. Olyan hévvel püfölte az elektronikus eszköz maradványait, hogy haja teljesen szétbomlott. Amikor befejezte a műveletet, letette kezéből a klopfolót, és szinte alig hallhatóan suttogta maga elé, hogy András takarodjon, ahová akar. A férfi dadogott valamit, hogy nem is úgy volt, és ne reagálja túl a dolgokat, de Angéla újra felkapta a klopfo-

lót, és elindult András felé, aki hirtelen mozdulattal megragadta a kabátját, kocsija kulcsát, és kirohant. Freya odarohant az anyjához, megölelte, és zokogásban tört ki.

Angéla merev testtartással leült egy székre, bámult maga elé, és alig hallgatóan motyogott, piszkálta a mobiltelefon darabkáit. Mintha nem lett volna magánál. Freya szoptatásáról motyogott, hogy végig sebes volt a melle, és kevés teje volt. Mintha Freyának mondta volna, de nem nézett rá. Marci odalépett az Angéla mellett álló Freyához, átölelte. Az anyja folytatta a bizarr mesét azzal, hogy Freya csecsemőként mindig mohón itta azt a kevés tejet, amije volt, aztán folyton kihányta. Hónapokig izgultak érte, hogy megmarad-e, aztán mintha pöccintésre helyrebillent volna a világ rendje. Ugyanúgy, mint pár nappal a botrányos este előtt. Akkor is ezt érezte, amikor a terhességi teszt pozitív lett.

Angéla aztan akarta elmondani a családnak, hogy nyolchetes terhes, ezért főzött, ezért hozta a tortát.

Flóra gyerekkorában mozdonyvezető vagy dinoszauruszkutató akart lenni. Nagy csalódás volt, amikor ennek hallatán elképedtek a jóra való ötvenes nők, és szomorú-megértően simogatták meg a fejét. Egyszer az egyik kifejtette, hogy sokkal egészségesebb lenne, ha hercegnő vagy fodrász szeretne lenni, de Flóra egy szót sem értett az okfejtésből. Elképzelése sem volt ötévesen, hogy miért lenne izgalmasabb mások hajában turkálni, mint dinoszauruszokat keresni sóderbányákban vagy sivatagokban.

Flóra jól bírta a vonatutat, de az emlékek újraélése megviselte. Andrást nem látták többször, Angéla feljelentése után Marcsi, Angéla legjobb barátja és ügyvédje rács mögé jutatta a férfit, de évek múlva is hányingerrel töltötte el őket a történet. Flóra észre sem vette, hogy elindultak a könnyei, ez tűnt fel a vonat ütemes rázkódásától elpilledt Erzsébet nővérnek és Sára nővérnek. Azt hitték, a honvágy miatt sír, nem is sejtették, hogy Flóra negyedik éve őrizte Freya titkát. Képtelen volt róla beszélni, megpróbált pszichológustól segítséget kérni, aztán meggyóna, de ettől sem lett jobb. Freyával pedig azóta a bizonyos este óta nem lehetett beszélni az ügyről. Miután Angéla közölte a döbbenettől lebénuult lányával, Marcival és Flórával, hogy terhes, éles fájdalmat érzett gyomortáján. Letette a kezéből a tortát, és bement a vécébe. Amikor kijött kisírt szemekkel, Freya tudta, mi történt. A teában feloldott esemény utáni tabletta megtette hatását. Flóra belebámult a termoszába, hosszan nézte, ahogy a teavíz enyhén fodrozódik és reagál a vonat mozgására. Aztán olyan hirtelen mozdulattal pattant föl, hogy a teája kilötyt, de nem érdekelt, csak rohant a vécéig, ami koszos volt, bűdös, és még tele is hányt. Amikor azt hitte, hogy kiadott magából mindent, felegyenesedett, de tévedett, sikerült lehánynia a tükröt és saját magát is. A bűdös csapvíz csak arra volt jó, hogy a nagyobb darabokat letörölje magáról, a tükröt is nagyjából sikerült letakarítani, majd fáradtan visszabandukolt a kupéba, ahol a két nővér kérdően meredt a bágyadt Flórára. Sára nővér biológus volt, analizálni kezdte a helyzetet, szegény Erzsébet nővér csak sopánkodott, és megkínálta Flórárt egy kis pogácsával. Kár volt, ugyanis Flóra egyik kedvencének, a ropogós sajtos pogácsának nem tudott ellenállni, megevett vagy nyolc-tíz darabot. A vonatút hátralévő része tervezetéből állt, Flórárt végül csak sikerült kizökkenteni a gondolatmenetéből. A három nővér mint ha osztálykirándulásra indult volna osztályfőnök nélkül, felszabadultan, nevetgélve találgatta, milyen lesz vajon a szállás, a nyelviskola, egyáltalán, Németország. ■ ■ ■

Csombor Rita: 1985-ben született Budapesten. Magyartanárként és drámatanárként dolgozik. Első verseskötete 2018-ban jelent meg a Fiatal Írók Szövetsége kiadásában *Smink nélkül* címmel.

Horatius 4. 16.

Felfalta önnön gyermekeit, de a
fojtó szorongást nem csitította el
se vár, se hízelgés, se kővel
a zenitig kirakott terep, sem

a vértés, kardos, izmaiban hívő
katonaság, se az aranyos díszek,
palota, pávanyelv, rigószárny,
amphitheatrumok és palaestrák.

Van, akinek csak könnyű bor és kenyér,
cikória kell, sajt meg olajbogyó,
sötét szőlő, sárgult fügek és
nézni a fényben a víz topázát;

a másik árnyas bükkfa alatt hever,
kecskéi sziklákon legelésznek, ő
meg-megfújja a fuvoláját,
énekel is kicsikét magában.

Az ősidőket Hesiodus meg a
maeoni hattyú s jósszavú Pindarus
megénekelte. Én a pajkos
kisfiút és aranyarcú anyját

mondom, s a Múzsák alkonyi táncait,
Faunust, az erdőn átlobogó vihart,
Liber atyát, a szabadítót
s Mercuriust, aki elkísér majd.

Leszaggat úgyis végül a vad halál,
szikkadt szelével tép darabokra, és
konkolyt, búzát, virágot elszór
széttöredezve az út porában.

Dehumanizáció

1.

patkány rattus rattus
szürkület idején a legtevékenyebb
csoportokba verődik
mindenevőnek is mondhatjuk
rendkívül találékony alkalmazkodó
gyanakvó igen óvatos
már repülőgépen is találtak belőle
több patkány él mint ember
betegségeket is terjeszt
járványügyi szempontból veszélyes

2.

csótány vagy svábbogár
blatta orientalis
jelentős közutálatnak örvend
világszerte elterjedt
a dél-orosz területekről származik
erősen urbanizálódott
minden szerves hulladékot elfogyaszt
éjszaka gyors mozgással közlekedik
fertőző betegségeket terjeszt
allergiás reakciókat idézhet elő
pszichés visszatetszést is kelthet
csatornában szeméttárolóban tartózkodik
az élelmiszereket is rendszeresen látogatja
higiénés szempontból kritikus
vadász és ürüléke testidegen anyagnak tekinthető

3.

megjelenésük kifejezetten kutyaszerű
hátsó lábuk rövidebb járásuk koslatós
a nőstények ivarszervei a hímekéhez hasonlóak
fogazatuk állkapcsuk rágóizmaik
kifejezetten erősek
táplálékuk elhullott állatok teteme
foltos hiéna *crocota crocuta*
élettartama akár 40 év is lehet
nemcsak gyors de hihetetlenül szívós

a csontot is képes porrá őrölni
a nőstények klitorisza erektálhat is
a macskafélék a kedvelt zsákmányai
a dögöt sem veti meg eszik lárvákat is
klánoknak nevezett csoportokban élnek
a kölykök fejletten születnek
rendkívül agresszívek
előfordulhat testvérgyilkosság is
vihogásszerű hangja félelmetes az éjszakai tájon
rendkívül kellemetlen szaga van

4.

kifejlett példányaik gerinces gazda bélcsatornájában élőködnek
teste három fő részből áll
fej (scolex) nyak (collum) ízelt test (strobila)
az állatnak nincs szája ezért
nem könnyű megállapítani
vajon melyik a test feji vége
a fej voltaképpen farok
de benne található az idegrendszer központja
lehetnek rajta szívókák ormányok tüskék
a nyak által ivartalan bimbózással létrehozott
egyedek füzérének is tekinthető
az állat teljes testfelületén keresztül
diffúzan táplálkozik
légzése anaerob jellegű
hímnősek ivarszerveik ízenként ismétlődnek
ön- és kölcsönös megtermékenyítésre egyaránt képesek
az érett petéket tartalmazó
gravid ízek leválnak az állatról
gazdacseréjük egy predátor-préda lánchoz illeszkedik
a végleges gazda megeszi a köztigazdát
dipyllobothrium latum
taenia solium
moniezia expansa
dipylidium caninum
többméteres hosszúságot is elérhetnek

Helyek, amik nincsenek a térképen

A pénztárnál várakozva, amikor már kiraktuk a szalagra a joghurtot, a zsemlet és a paradicsomot, a csokit nézegettem, amiket a boltosok azért raknak oda, mert ez az utolsó alkalom, hogy felkeltsék a vásárló figyelmét, és az elcsábuljon, ekkor megakadt a tekintetem az édességek mellé kiállított dobozon. Az óvszereken eddig főleg csak azt figyeltem, milyen sokféle, kreatív megoldás és életérzés jelenik meg a csomagoláson – romantika, humor, life style. Most rövid pillantást váltottunk Marekkel – ismét ugyanarra gondolt, amire én – és odapakoltam egy csomaggal a vásárolt cuccokhoz. Marek odatett még egyet.

– Sose tudhatjuk – magyarázta csendesen.

Még mondani akartam valamit, de észrevettem, hogy a mögöttünk álló fickó figyel bennünket, és hallgatja, miről beszélünk.

– Tália, fizesd ki, kérlek a vásárlást, úgy érezném most magam ezzel az áruval, mint egy macsó – súgta oda Marek, amikor esetlenül bepakoltuk a táskába a holmit.

A kéz, amivel odaérintettem a bankkártyámat a leolvasókészülékhez, ugyan nem remegett annyira, mint az övé szokott, de teljesen megizzadt a tenyerem.

– Na jól van, Marecsek – mondtam neki az üzlet előtt. – Most mindenki látta, hogy te nem vagy macsó, én meg nem vagyok rendes lány.

Így hát végbement a beavatási szertartás, amely bevezetett bennünket a felnőtt vásárlók számára fenntartott termékek világába.

Az asztal fölötti polcon lévő óra számlapja fél kilencet mutatott, de odakint még mindig világos volt. A keskeny ágyamban feküdtünk a sársamos június esti levegővel együtt beszűrődött Röviden, de dühösen felvakkantott valahol egy csilingelt az öreg villamos, valaki ismét nem aki meg dühösen lekiabálta, lehülyézte, a kudett, ezúttal valamivel nyugodtabban, nemsoká-vihogva csatlakozott hozzá egy másik részeg csaj, egy fiú, az egymást túlkiabáló hangok, valószínűleg diákok, nyilván ünnepelnek, egyik bárból a másikba vándorolnak. Lehet, még ismerjük is őket, elég lenne kihajolni az ablakon

és utánuk kiáltani, hogy várjanak meg, mi is velük tartunk. De nem megyünk. Meztele-
nül fekszünk, bágyadtan, ragadunk az izzadságtól, mindketten inkább amiatt érzünk ki-
elégültséget, hogy végre ezt is megtettük, nem feltétlenül az aktustól.

Éreztük, hogy boldogok vagyunk, de ez valamiféle nyugtalan, időle-
ges boldogság, megterhelte a kimon- datlan miatti kétely, és talán
előjele valami meghatározhatatlannak, vagy ismeretlennek, ami bo-
nyolíthatja a kapcsolatunkat. Nem volt kedvünk a csoporttársainkkal
ünnepelni, mert rányomta a bélyegét a hangulatunkra, hogy folytat-
nunk kell a délután megkezdett beszélgetést. Amikor a testünk abba hagyta egy-
más szeretését, ismét odalopózott közénk ez a nagy teher, egyenesen az ágyban állt meg,
és sürgetően várt, mihez kezdünk vele.

– Tényleg tizenkét éves voltál, amikor ezt a szöveget írtad? – tettem fel a kérdést.

– Tényleg. De tegnap, amikor átírtam, pár apróságot kijavítottam. Hiszen épp most
szereztem meg frissen az általános nyelvészet és kommunikációelmélet–művészeti tanul-
mány szakpáron az alapképzést igazoló diplomámat, így hát egyszerűen nem tudtam visz-
szafogni magamban a szakembert. De csak a stilisztikába avatkoztam be, talán úgy három-
négyezer, lehet, öt-hatszor, legfeljebb tízszer vagy tizenegyszer. És ki kellett raknom a vesz-
zőket. Kicséréltem pár szót, átraktam pár mondatot, módosítottam a szórendet. A tar-
talom nem változott.

– Na végre, Marek! Nagy előrelépést tettél most, hogy beismerted a felnőtt ember szer-
kesztői munkáját – dicsértem meg, eldöntöttem, rákérdezek mindenre, ami nem világos. –
Mi történt Ivan bácsival és Eva néniel?

– Ezt csak később tudtam meg a szüleimtől. A ház aznap este porig égett. A testüket
szénné égve találták meg a romok között.

– És meg... – eltartott egy darabig, míg ki tudtam mondani a szót: – megölték őket?

– Állítólag azért sem sikerült egyértelműen kideríteni a tűz okát, mert a ház teljesen le-
égett és tönkrement. Mire kiértek a tűzoltók, a lángok maguktól elaludtak.

– A falusiak nem próbáltak meg segíteni? Nem oltották a tüzet? Hiszen minden falu-
ban van önkéntes tűzoltóegylet.

– Skalkán nincs. A szomszédok azt állították, amikor észrevették a tüzet, a lángok már
annyira elterjedtek, hogy nem látták értelmét elkezdni a tűzoltást, csak arra ügyeltek,
hogy ne terjedjen tovább a környező épületekre.

– De továbbra is azt hiszed, hogy gyújtogatás és gyilkosság történt, ugye?

– Nem tudom. Magad is olvastad, mire emlékszem. Én magam se hiszem. Pár hétig
be voltam zárva a pszichiátriára. Még a temetésükön sem voltam, soha nem láttam a sír-
jukat. Úgyis félek elmenni abba a faluba – Marek lassan kifújta a levegőt, majd elszomo-
rodva hozzátette: – Még most is.

– Micsoda?

– Még most is félnék elmenni Skalkára. Ez egy életem végéig tartó trauma. Órizgetni
fogom, míg élek.

Meg kellett, hogy csókoljam, az én kis titokzatos, szerencsétlen pasimat. Mintha csak
erre várt volna.

Éjfél előtt jutottunk ki a konyhába vacsorázni.

– Beszélhetünk erről evés közben? – kérdeztem.

Teli szájjal bólintott, és amikor lenyelte az ételt, hozzátette:

– Ha szex közben beszélünk róla, akkor evés közben is nyugodtan megtehetjük. Hiszen
az élelemfelvétel és a szaporodás szükséglete Maslow szerint ugyanazon a szinten vannak.

Ez tipikus Marek, ahogy összeköti a két hangulatot, a két különböző témát. Gondta-
lan és gondterhes, a pszichológiai elméleteket ötvözte a saját életével. Bár engem ez szó-
rakoztatott, egyeseket ez eléggé felzaklatott, és zavarba ejtett.

– Marecsku, én azt hittem, hogy nem a fajfenntartási igény kielégítéséről, hanem sze-
relemről volt szó, partnerségről, összetartozásról. És ezek Maslow piramisában két szint-
tel feljebb vannak.

– A férfiak igényeivel szembeni női empátia hiánya – konstataulta Marek. – Valójában az esetemben az elismerés és megbecsülés eléréséről volt szó. Így hát én a negyedik szinten mozogtam, de te megálltál a harmadik lépcsőfokon, Tália.

– Hogy élted túl? – komolyodtam el.

– Nem emlékszem. Azt sem tudom, hogy a pogromot éltem-e túl, vagy a tüzesetet. Al-lítólag reggel talált meg egy sofőr az úton. Ott ültem az erdő közepén, pár kilométerre a fa-lutól. Még erre sem emlékszem. A pszichiátrián sem húztak ki belő-lem egy szót sem. Senkivel nem akartam beszél-ni, még a szüle-immel sem. Azt hiszem, akkor úgyszem emlékeztem semmire. Az or-vos adott papírt és ceruzát, hogy írjam le, mert nyil-ván azt gondolta, kommunikációs blokk vagy zavar állt be nálam, és nem akarom elmondani, amit tudok. De nem, ez emlékezetkiesés. Az utolsó em-léket még a tüzeset előttről őrzöm, ott ér véget, és a pszichiátrián ködösen ismét kezde-nek körvonalazódní az események.

– De nem lehetséges az, hogy zárlat keletkezett a házban, és tűz ütött ki? Ezt teljesen valószínűtlennek tartod? Te, a tizenkét éves fiú túlélted, de megijedtél, sokkot kaptál, el-menekültél, és nem emlékszel semmire. Ez sem kizárt, ugye?

Marek kettévágta a paradicsomot, és a kés hegyével odatolta a felét.

– Te is ösztönösen elzárkózol a bűnténynek még a gondolatától is – jegyezte meg gú-nyos mosollyal.

– Marek, én elsősorban neked hiszek. Csak azt kérdeztem, hogy fennállhat-e hipoteti-kusan ennek a lehetősége.

– Igen, fennállhat, és végre én is szívesen utánajárnék az igazságnak. A szüleim is haj-lottak erre a lehetőségre – a fiú, aki sokkot kapott a szörnyű élmények miatt, a lángok-tól, amelyek életveszélyes helyzetbe sodorták, emlékezetkiesésben szenved, így a neuro-tikus agyban az emlékek szerepét átvette a fantázia. A rendőröknek is ez a változat volt a legmegfelelőbb. Rövidzárlat vagy öngyulladás, óvatlan háztulajdonosok, szerencsétlen, örökre megnyomorított húgygyermek, pont, ad acta. A szüleim Jonás gyámjaiként, az ál-dozatok legközelebbi hozzátartozóiként megkapták a nyomozási vizsgálatról szóló rend-őrségi zárójelentést, ahol azt írják, hogy a bejárati ajtónál megtalálták a benzines kanná maradványait. Tudod, hogyan értékelték ezt? Hogy a nagybácsim vett benzint a fűnyíró-ba, és épp az ajtó mellé tette le. És a benzin rejtélyes módon felrobbant. A gyújtogatás és a gyilkosság ténye nem áll fent, ahogy azt egykor a volt szlovák belügyminiszter, Robert Kaliňák szintén kijelentette. Végezetül erre a magyarázatra hajlott mindenki, a pszichiát-riai orvosszakértőt is beleértve – ez volt a legvalószínűbb, tehát egyúttal a leghihetőbb is.

Áthajoltam az asztal fölött, a kezem közé vettem Marek arcát, és belenéztem a szemébe.

– De te meg vagy arról győződve, hogy a házat a falusiak gyújtották fel, hogy megöl-jék a rokonaidat?

– Nem tudok semmit. Nem hiszek teljesen a saját emlékezetemnek sem, amely egyér-telműen azt állítja, hogy aznap este a ház elé gyűlt az egész falu. Azért jöttek, hogy valami rosszat csináljanak. Még mindig látom magam előtt. Törzsi rituálé.

– Lehet, hogy megmentettek, mert az utolsó pillanatban rájöttek, hogy nem te vagy Jonás.

– Vagy az a lány szólt pár jó szót az érdekekben. Akinek viszonya volt Jonással.

Fájni kezdett a fejem ettől a sok mindentől.

– Marecsku, gyere, menjünk zuhanyozni – javasoltam. ■ ■ ■

Vályi Horváth Erika fordítása

■ **Pavol Rankov** (1964): a szlovák irodalmi középnemzedék egyik legjelentősebb képviselője. *Szeptember elsején (vagy máskor)* című történelmi regényéért megkapta az Európai Unió Irodalmi Díját. Gyerekkorától Pozsonyban él. A pozsonyi Comenius Egyetem könyvtár szakán végzett 1987-ben, ma is az egyetem Könyvtár- és Információtudományi Tanszékének munkatársa. A Kalligram Kiadó gondozásában megjelenő *Helyek, amik nincsenek a térképen* című fordításkötet a negyedik magyarul kiadott könyve.

úgy kell

úgy kell pironkodnunk
hogy később majd
emiatt
ne kelljen pironkodnunk

úgy kell röstellkednünk
hogy később majd
emiatt
ne kelljen röstellkednünk

úgy kell szégyenkeznünk
hogy később majd
emiatt
ne kelljen szégyenkeznünk

úgy kell a szánkat befogni
hogy később majd
emiatt
ne kelljen a szánkat befogni

úgy kell nem cselekednünk
hogy később majd
emiatt
ne kelljen nem cselekednünk

úgy kell derékba törnünk
hogy később majd
emiatt
ne kelljen derékba törnünk

úgy kell elpusztulnunk
hogy később majd
emiatt
ne kelljen elpusztulnunk

az öreg Slojme felavatja a helyi vegyeskereskedést

aki itt belépsz
ne csak széket vásárolj
de kötelet is

értesítés

ha gyanús személyeket látnak
értesítsék a rendőrséget
ha gyanútlan személyeket látnak
értesítsék a rendőrséget

ha semmit sem látnak
értesítsék a rendőrséget
mindenről mindig
értesítsék a rendőrséget

a vizet kereste

a vizet kereste
a bokáig érő vizet
hogy majd beleejthesse
a szemüvegét

a vizet kereste
a bokáig érő vizet
hogy majd keresesse
benne a szemüvegét

a vizet kereste
a bokáig érő vizet
hogy majd keresés közben
belefulladhasson

■ **Debrecezy György:** 1958-ban született Budapesten. Könyvtárosként dolgozik. Tagja a Szépirok Társaságának, valamint a Nagy Lajos Irodalmi és Művészeti Társaságnak. Legutóbbi kötete: *ezen a szép napon: Thomas Bernhard breviárium*, AJ Téka Kiadó, 2019.

Reggeli tea

Már a második teafilter landolt a cipője előtt, a betonon. Felkapta a fejét, mint az előző két alkalommal, de késő. Sehol senki. Az erkélyek üresnek tűnnek. Ennyi teát ember nem iszik meg kora reggel, morogta halkán, majd a valaha zöld, most rozsdától barna, nyikorgó kézikocsiból előhúzta a másikat, az újabb cirokseprűt. Megigazította a nyakánál a rikító, neonzöld melényt. Ma kisebbet kapott a szokásosnál. Elfogyott a méret, nincs mit tenni. Úgy látszik, az összes közmunkás ilyen jó testű, mint te, mondta Mari, és megsimogatta a kezét. Nézte a nő frissen manikűrözött, rózsaszín körmét. Az a gyűrűsujj hibás, ott fekete a festés, és mintha bele is ragadt volna valami, mutatta a nőnek, de ő csak nevetett, kilátszottak a fogai, annyira kacagott. Hol élsz te, kis hülye, kérdezte Mari, s letörölt egy a szeme sarkába kiült könnycseppet. Felfelé nézett a mozdulat közben, el ne kenődjön véletlenül a gondosan felvitt, erős smink. Nem láthatta a férfi arcára kiülő keserűséget. Tibor a szobájára gondolt, túl a panelek tízemeletes nyüzsgésén, a három számjegyes kertes házak fazonra nyírt udvarán, a hegy lábánál kezdődő apró, düledező házakra, amikben a nyirkosságtól folyton bűdösek a takarók. A sűrű reggelekre gondolt, a zárhatatlan ajtókon kitámolygó, sápadt alakokra. A hosszúkás, fehérre meszelt, öreg házban az övé volt az utolsó szoba. Valaha disznókat tartottak benne, mesélte a tulajdonos, de persze gondosan kitakarították, festve is van, ne aggódjon, és hát ennyi pénzért ajándék, tette még hozzá, és Tibor kiérezte a hangjából, hogy valójában nem érdekli, hogy mi lesz, marad-e vagy megy. Ki akart fordulni az ajtón, ki az apró, bűzös lyukból, beleöklözni a fickó töppedt orrába, hogy előntse a vér a tokától kerek, holdsárga képét, ütni, amíg mozog, mert mégis csak pofátlanság ezekért a lakásnak nem mondható lyukakért pénzt kérni. A torkát marta a felháborodás, megkaparta a bőrt az ádámcsutka alatt, de nem lett jobb, a feltoluló dühtől savat bőfögött, kapkodni kezdte a levegőt. Jól vagy, haversrác, kérdezte a tulajdonos, és a vállára tette a kezét. Izzadt volt a tenyere és forró. Tibort kirázta a hideg. Meg kell nyugodnia. Becsukta a szemét, elképzelte az anyja májfoltos, remegő kezét, idős apját a tornácon, ahogyan egyre jobban elködösülő tekintetével a határban gőzölgő földeket bámulja. A kútnál sorban álló családok jutottak eszébe, a szegénységtől kiélesedő arcvonások, az éhségtől csökevényes mosolyok. A férfi kerek képébe bámult, rámosolygott. Bólintás, kézfogás, rongyosra kuporgatott papírpénz, számla nincs. Mari ujjá köröket rajzolt a kézfejére, hallotta a háta mögött az ajtónyílást, indulnom kell, mondta a nőnek. Elkapta a húsos, puha kézfejet, puszt nyomott az illatos bőrre. Tudta, hogy a nő megához öleli a csókolt kezét, így tett minden alkalommal, és Tibor néha elhitte, hogy ez szerelem. Tudta, hogy egyetlen szavába kerülne és hátul, az egyik nyikorgó ajtós raktárhelyiségben, talán pont a fényvisszave-

rős, rikító mellények tetején, magáévá tehetné a nőt, belemélyedhetne ebbe a gazdag, ígéretes hústömegbe, pár percre elfelejtve, milyen nyomorult, milyen szánalmas is ez az egész. Eljátszott ma is a gondolattal, aztán a csillogó karikagyűrűre nézett és felhúzta a munkás-kesztyűt. Kifelé indult, már várta a csapat. Szerette a hajnali, budai utcák csendjét. Ilyenkor még nem rajzottak ki az autók az utcákból, a szendergők lustán fordultak egyet az ágyban miután lenyomták a telefonon beállított ébresztést, csak néha jött szembe egy-egy elhivatott, örült kocogó, fülében fülhallgatóval, szemük kényelmi vaksága meg sem látta az út szélén dolgozó munkást. Ha néha mégis találkozott a pillantás, kiestek a ritmusból, a kéz és a láb szinte összekeveredett, chaplíni botladozásuk egyszerre volt komikus és zavarbaejtő, űzött, rebbenő pillantásukkal a hídláb magasba nyúló szürkességét bámulták elmélyülten, míg biztos távolságba nem értek. Tibor ilyenkor nevetve állt meg, rátámaszkodott a seprű nyelére, tekintete végig a futó alakján maradt, elkísérte a lépcsősorig, ami felvezetett a hídra. A lefutott útvonal szélén vékony, kócos ráncokkal ébren álmodó utca-seprők, szemétszedők hajoltak a föld felé, mindet megismerte már a körvonaláról. Az apja jutott eszébe, még gyerekkorában, ahogyan a tanácsháza melletti virágágyásban, kézi kapával dolgozott az árvácskákon, megkérte guggoljon mellé, mert megmutatja, milyen mélyre kell ásni egy virágot, hogy életben maradjon. Engem vajon milyen mélyre kellett volna ásni édesapám, hogy megtartsanak a gyökerek, tette fel magának a kérdést, de egyből bele is nyilallt a fájdalom, nem lehet ilyen igazságtalan. Miközben felpakolta az avarral teli zsákokat a kézikocsira az álmaira gondolt, a szakadt személyvonaton leutazott kétszáz kilométerre, a cégeknél leadott önéletrajzokra, az elbeszélgetésekre, a szinte láthatatlan fintorral őt mustráló bizottságra, mintha a programozói tudás azon múlna, milyen cipőben és ruhában jár az ember. Haladnak végig az utcán, táncolnak a cirokseprűk az aszfalton, kupacba gyűlik a csikk, levél és kutyaszar, az emeletes házak ablakszeméi itt-ott kinyílnak, tompán szüremlik ki a réseken a zene az utcára. Halkan dudorászik magában, most múlik, bizony, elmúlik az egész élete. Az egyik járda szélén álló trafón egy félig letépett fejű ember plakátja mellett letéphető cetlis hirdetés. Kezdő programozót keres, most induló IT-vállalkozás. Mikor küldött el utoljára önéletrajzot. Próbálja belőni a dátumot, de nem emlékszik pontosan, túl régen volt. Nézi a bérezés mellé nyomtatott sok-sok nullát, a szűkös kis összegre gondol, amit hazaküldött, a tárcájában maradt egyetlen papír-bankóra. Ha holnap nem vesz kávé, és csak egyetlen kiflit eszik, akkor megoldható pár fénymásolat. Ma elő kell ásni a matrac alól a mindenhová beszívárgó nedvességtől mú-

anyag tasakba rejtett bizonyítványokat, aztán az egyik cigiszünetben, talán még kora reggel, az üzletház földszintjén, a buszmegálló melletti papír-írószer üzletben lefénymásoltatni azzal a kedves, idős fickóval, aki mindig megköszöni, hogy eltakarítja a rengeteg italos üveget és cigarettacsikket a boltja elől, és kell még boríték, bélyeg. Az is bele fog kerülni pár száz forintba. Szinte kiizzad a gondolatra, hogy újra meghallgatásra kell mennie, érzi, ahogyan a fülében dobolni kezd a vér. Talán valami zakót is szereznie kellene, fut át rajta a gondolat, de honnan. Félrehajtott fejjel nézi a hajnalkákon ülő páracseppeket, a lila és rózsaszín virágok tölcseréről Mari jut eszébe, pontosabban: Mari férje, aki hasonló testalkat volt, mint ő, széles vállú, erős és izmos, mesélte neki vágyakozva az asszony, és Tibor már tudja, hogy mit kell tennie. Felnéz a felkelő naptól sárgán tükröződő ablaküvegekre, valami forró izgalmat érez a mellkasában, szédül, mintha részeg volna, meglátja az erkélyen a hirtelen felbukkanó, vékony, szürke arcú, idős férfit és a felé tartó, hullámozó papírral kigyózó teafiltert egyetlen, jól irányzott mozdulattal beüti az útszélén parkoló autók kerekei közé. ■ ■ ■

Blokk

Minerva zihálva vette a levegőt. A bagoly formájú fehérarany medál gyémántsze-
me minden lélegzetvételnél felragyogott. A földre dobott akatatkából kiborultak a mappák és papírok, egymáson elcsúszva szánkáztak végig a hajópadlón. A natúr fa ismerős erezetét figyelte, ideje volna már felcsiszolni. Az apja jutott eszébe, erős keze, ahogyan precízen egymásba illesztette a borovi fenyő deszkákat. Akkor kapta a lakását, amikor felvették az egyetemre. Tele lett a terepjáró csomagtartója a bőrröndjeivel, könyvekkel, dobozokkal, kisebb, szállítható bútorokkal. Mielőtt beszállt az autóba, még egyszer átsimogatta tekintetével a végtelennek tűnő kék eget, a dunyhaszerű, szinte tapintható felhőket a fenyők csúcsán, a háztól az erdőig kanyarodó tyúkösvényt. Gyerekként, a testvéreivel indiánüvöltésekkel vesztek bele a vad rengetegbe, hogy este lemállt bőrrű térdrel és vérző karmolásokkal tarkítva lépjenek be az ajtón, lehajtott, bűnbánó fejjel, egyenesen anyjuk mosolygó karjaiba. Saját térképet rajzoltak, ágakból és levelekből épített kunyhóban aludtak, izgalomtól kirepedt szájjal habzsolták fel az erdőben talált szamócát és, ha megszomjaztak, legidősebb bátyja, az apjuk katonai kulacsából osztotta ki a lapulevelekből hajtogatott poharakba a vizet. Néha az apjuk értük jött a rengetegbe. Jól ismerte a nyomokat és a gyerekek által félrehajtott ágak, árulkodva mutatták meg neki az újabb és újabb, belakott területeket. Néha velük maradt. Olyankor a magasba emelte Minervát, hosszú karjai, mintha az égig értek volna, s néha, nagyon ritkán, amikor szakálla alatt mosoly is derengett, a nyakába ültette. Ilyenkor merev derékkal guggolva magyarázott a fiúknak a növényekről, pata- és tappancsnomokról, a lombok között beeső fény csalfa játékaról. Az utolsó, közös nyáron, levette csuklójáról az órát, amit még a nagyapjától örökölt. Megállt, sokáig figyelte a lombokat, majd a kismutatót a nap irányába fordította, és azt mondta, hogy most, az óra számlapjára nyomtatott É-betű a tényleges északi irányt mutatja meg nekik, és hogy ezt hívják napórának, amit már a vikingek is hasz-

náltak. Persze Kálmán, mivel ő már felnőttnek tekintette magát, egyből megjegyezte, hogy a vikings korában még nem volt karóra, de az apja ezt a szemtelenséget, szokása szerint elengedte a füle mellett. Kálmánt, a nyári kalandozás után, az anyjuk kísérte el a főiskolára. Az asszony ragaszkodott ehhez a megoldáshoz, látni akarta a régi campust, ahol még az apja tanított, a Hortobágyra való kitelepítés előtt, a boldog időkben. Mosolyogva sétáltak le mindannyian a távolsági buszhoz, a faluba, hangos volt tőlük az út, megtelt a levegő jóízű, édes kacagással, zsizsegő beszélgetéssel. Az anyján hófehér madeira ing volt, hosszú japán ujjal, vékony derekán tengerészkek szoknya hullámozott. Mindig aprókat lépett. Nagymama állítólag szalaggal kötötte össze a lábait gyerekkorában, hogy megtanulja, hogyan sétál egy úrinő. Sokáig búcsúzkodtak aznap. Kálmán vékony volt és magas, sötét bőre viaszos ragyogású, mint a fenyőfák, amik között felnőttek. Az anyja éles hangon sürgette őt, ölelje már meg a bátyját, ne legyen ilyen szerencsétlen, de neki ez nagyon nehéz volt. Jól tudta, megtanulta az évek alatt, a bátyja nem szereti az ilyesfajta gesztusokat, idegenkedik minden érintéstől, csak az anyai kar oldja fel egy pillanatra azt a kemény, vad csillogást a szénszínű szempárban. Még a temetésen sem, ahol az ő kemény apjuk térdre hullva, meggömbült háttal zokogott anyjuk koporsója mellett, még ott sem léptek oda a fiúk az összetört férfihez, nem tették a vállára a kezüket, csak álltak ott, fagyott tekintettel, konok és mély hallgatásban. Csengettek. Minerva felállt a kanapéról, hangtalan, óvatos léptekkel ment az ajtóhoz. A kukucskálón át idős asszonyt pillantott meg, fekete fejkendőjén élénk színű virágokkal. Jól ismerte. Két emelettel lakott alatta, az ötodiken. Egy ugatós, rendkívül vad yorkshire terrier gazdája. A kutya, pár hónapja, megharapta az egyik lakót, aki őt kérte fel ügyvédnek, de végül, mivel nem tudtak megegyezni, beperelték az asszonyt. Jó formában van ez a nő, két emelet, lift nélkül, lépcsőn felfelé. Visszasétált a szobába, leült a barokk oroszlánlábakon álló, öreg fésülködőasztalhoz. Ez is ott volt, az autó hátuljában, amikor kanyarogtak le a hegyről a szerpentinre. Egyetlen kanyar, mintha ennyi lenne az élet, már nem is látszik az otthon, az előtte, könnyek közt integető új nő sziluettje. Nem tudta elfogadni az asszonyt, hiába látta, hogy édesapja visszakap valamit a majdnem elfelejtett, öblös kacagásból, hogy élni kezd, újra fát gyalul, bútort készít, s a ház környéke megtelik a faforgács ismerős, édes illatával. Szégyellte ezt a konokságot, ezt a legyűrhetetlen, kínzó utálatot a fiatal nő felé. A fiúk akkor már rég nem jártak haza, a harc egyedül Minervára hárult, aki eleinte zavartan, majd a tehetetlenségtől és lelkiismeret-furdalástól egyre durvábban és kegyetlenebbül szerelte le a nő kedves próbálkozásait. Mind a kettőjüknek megváltás volt, amikor kiderült, hogy felvették az egyetemre. Még azon a napon leültek a konyhában, hárman, s szótlánul hallgatták, ahogyan az apja szépen levezeti, miért nem lakhat kollégiumban, s hogy az anyjától örökölt pénzből vesznek egy saját lakást. Egy hónap alatt berendezzük, csapott az asztalra a férfi, eldöntetett hát, vitának helye nincs. Nem volt sok idő a pakolásra. A napok gyorsan teltek, s Minerva azt vette észre, hogy a határ, amit a közösen töltött évek alatt kijelölt maguknak, most hirtelen elmosódik. A nő ott volt, ha hajtogatni kellett, ha nem tudott bezárni egy bőröndöt, mosolygós némasággal válogatta össze a fél pár zoknikat, kereste elő az elveszett fülbevalót. Hiába volt szemtelen, tett gúnyos megjegyzéseket, nem számított. Utolsó este, amíg apja és az asszony felpakolt az autóra, ő bejárta a házat, nehogy valami fontos kimaradjon. Kálmán és Kornél szobája az emeleten, érintetlenül várakozott a nagy visszatérésre. Csak résnyire nyitotta ki az ajtót, éppen annyira, hogy az alkonyi, derengő fényben még egyszer lássa a fiúkhoz kötődő tárgyak vonalait. Nem tudta pontosan meghatározni mit érez, és e miatt a kusza, felkavaró bizonytalanság miatt, úgy vélte, legyőzték. Az apja boldogan tervezgette számára az új otthonát városban. A padló lerakása után a konyhának esett neki, majd ágyat próbálgatott a nagy áruházakban, míg Minerva úgy tett, mintha ott sem lenne, mintha köze sem volna a hatalmas matracokon ide-oda guruló, fenekén boldogan rugózó, őszülő szakállú férfihoz. Nagyon hamar eltelt a hónap. A lakás készen volt, s az apja elégedetten ölelte őt magához. Ez volt a búcsú ideje. A kikanyarodó autót figyelte, apja integető bal kezét. Sírni kezdett. Hány évig él egy könnycsepp? Eleinte minden nap beszéltek. Ércesen, mélyen zengett bele a férfi a telefonba, hangja tele volt remegő szeretettel és aggodalommal. A tanulmányokról kérdezte, barátokról, a testvéreiről, arról, mikor látogat végre haza. Ahogyan beindult az egyetemen a saját élete, a hívások egyre rit-

kultak, a beszélgetések rövidültek, apja hangja elkopott, s amikor Minerva végül arra sem ért rá, hogy összefussanak a városban, végleg elmaradtak. Egyedül csinálta végig az egyetememet, eleinte mindenféle alkalmi munkákat vállalt, majd utolsó évben, az egyik professzora beajánlotta egy ügyvédi irodához. Nem volt ott senki, amikor átvette a summa cum laude diplomát, amikor letette a jogosítványt, és úgy érezte, ez így teljesen normális. Csak néha jutott eszébe a ház, a tyúkösvény, apja mindig szomorú tekintete, olyankor megint érezte azt a kényelmetlen, szorító feszességet, amit a fiúk szobájába bekukucskálva érzett, valamikor a távoli múltban. Minerva felállt a székről, a jobb oldali fiókból ezüstszínű, cizellált angyalokkal díszített antik hajkefét húzott elő. Egy kézzel kezdte bontani a kontyot, a hosszú, aranybarna haj laza hullámokban szabadult a tarkójára. A kontytűket egy dobozba tette, a tükör elé, s miközben fésülködött, az ablakhoz sétált. Odakint már esteledett. Az ősz árnyalatonként szívta el a zöldet a növényekből, az autók felkapcsolt reflektorokkal suhantak, néha megálltak, amikor a lámpa úgy parancsolta. Platós, piros terepjárót keresett a tekintete, mint minden alkalommal, de messze voltak a járművek, neki pedig nem volt kedve előkeresni a távcsövet. A szemben álló, hatalmas tölgyfán már kiürültek a fészkek, a konyhában ott várt a csavaros üvegbe zárt fekete napraforgómag, az előkészített madáretető. Fehérre festette, ahogyan a fésülködőasztalt. Bútorfestés Krétafestékekkel Kezdőknek. Így talált rá a csoportra a Facebookon. Nehezen indult el az első foglalkozásra. Álltak ott, a hatalmas térben, egy tucat, teljesen ismeretlen ember, kerülve egymás tekintetét, míg meg nem érkezett a tanár. A férfi egyetlen, humorosnak szánt megjegyzéssel oldotta fel a feszült hangulatot. Minerván kívül mindenki nevetett. Nem akarta elhinni, hogy egy ilyen férfit Bélának hívnak. Magas, karcsú alakja, fekete, enyhén hullámos haja, izzó tekintete a bátyjaira emlékeztette. A tanfolyam alatt hamar egyértelművé vált, tehetsége van a bútorok felújításához. Örömet lelte a csiszolásban, a felvitt festékek rétegeivel játszott, koptatott és antikolt, ha úgy hozta a kedve, végül lakkozott. Béla sok trükköt megmutatott, könyveket kapott kölcsön, kávézóknak beszélgettek a bolhapiacokról és régiségkereskedőkről. Minerva végül felhívta magához, megmutatni a fésülködőasztalt, amivel akkor már, régen elkészült. A férfi mindent megdicsért. A padlót, a konyhát, a vintage stílusban felújított tükrös bútor, Minerva feszes, barna testének meztelenségét. Nem volt idő gondolkodni, szereti-e Bélát. A férfi szenvedélye az ő józanságát is elsöpörte. Részegítő volt a gondolat, hogy valaki ennyire akarhatja őt, ilyen zabolátlanul, minden határt és gátlást hátrahagyva. Egyszer, a tanfolyam közben, elhívta a raktárba, hogy ott a falhoz tapassza, s forró tenyerét a szoknyája alá dugva eljátszadozzon kicsit. Hangosan hörgött, a hangja betöltötte az apró teret. Minerva undorodva szorította össze a száját. Bélának nem tetszett, amikor ellökte a kezét. Sértett némasággal hagyta ott a poros dobozok és enyvzagú kesztyűk társaságában, lehúzott bugyival. Minerva akkor este, hazafelé sétálva jött rá, hogy a férfi valójában nem rá vágyott, hogy valószínűleg soha, semmilyen test nem fogja csillapítani a maró hiányt a férfin, mert a magány, az űr, amit Béla anyja ha-

gyott maga után, gyógyíthatatlan. Sajnálni kezdte a férfit, akit egzotikus Peter Pannek látott ezután, egy soha fel nem növő gyereknek, aki szüntelenül a saját árnyékát keresi, mert csak az bizonyíthatja, hogy joga van a létezéshez a földön. Könnyedén, higgadtan szakított vele. Béla nem volt szomorú. Mesélt kicsit az új csoportban egy lányról, aki éhes rókaszemekkel vágyakozott görögös arcéle után, majd kezet fogtak. Minerva tudta, többet nem fognak találkozni. A régóta várt előléptetéssel hihetetlen mennyiségű ügy árasztotta el az íróasztalát. Jöttek az éjszakai túlórák, a munkatársakkal elfogyasztott zacskós levesek utáni gyomorégés, az álmatlanság. Fáradt volt, szinte mindig, a lábai megdagadtak a magassarkúban. Egymás után nyerte az ügyeket, keresett, népszerű szakembernek számított. Dr. Borsodi Bálint. Így hívták a megharapott férfit, aki a házmestertől tudta meg, hogy a hetediken lakik egy ügyvéd. A kutyatámadás után, a saját lábán jött fel Minervához, hogy panaszt tegyen, majd végül a kanapéján kókadózott, amíg megérkezett a mentő. Mint leendő ügyfelet, elkísérte a kórházba, mellette maradt, amíg felvették a látetelet. A férfi élénk gesztikulációval vázolta fel az esetet, mutogatta a démoni kutya méretét, de míg ő, rutinosan, nem foglalkozott az ügyeletes orvos kaján vigyorával, a háttérben hangosan kuncogó nővérekkel, addig Borsodi Bálint úgy tűnt, egyre ingerültebb lesz. A fertőtlenítés, tetanusz és sebkötőzés közben, már gyanúsán csendben ült a férfi, majd fülig pirulva, hangosan dadogva kérte ki magának a bánásmódot, míg fél lábon, enyhén előre dőlve, kiugrált az előtérbe, nyomában Minervával, akinek a gyomrában ott bugyborékol a visszafojtott kacagás. Bálint minden héten, többször felment hozzá. Eleinte csak az ügygel foglalkoztak, később, a megbeszélések után filmet néztek. A munkával közös szórakozás hónapjai alatt, Minerva sokat nevetett Bálint történeteiben. Önmagát is meglepve, részletekbe menő, nyílt őszinteséggel mesélt magáról és az életéről a férfinak. Egy szerdai napon, váratlanul, telefonhívást kapott. A fejkendős asszony százötven kilós férje, egy átmulatott, pálinkagőzös éjszaka után ráült a szerencsétlen terrierre, s Bálint, kegyeleti okokra hivatkozta, nem akarta folytatni a pereskedést. Minerva, miközben hivatalból intézkedett, a papírokat lapozgatva, úgy érezte, hánynia kell. A mosdóba sietett, kicsapta az ajtót, letérdelt a hideg járólapra, bámulta a hófehérre suvickolt fajanszot. A fertőtlenítő szaga egyre jobban kaparta a torkát. Dühöt érzett, és azt a furcsa, tehetetlen nyomást odabent. Felállt, megmosta a kezét, a tükörnél megigazította a haját. Az autóban kikapcsolta a rádiót. Tudta, hogy minden megváltozott, de nem tudta pontosan mikor. Az apjára gondolt, hogy kedvelni fogja-e Bálintot, a bátyjaira, az eltelt évekre, a beléjük ragadt szavakra, egyre mérgesebben, hogy miért számít most mindez. Nem akarta megkeresni a kulcsát. A kaputelefonon feltárcsázta a férfi lakásának számát. Minden egyes bűgással erősebb lett a szorítás a gyomrában, izzadt a tenyere, a pánik ott osont a haj vonalában, a homlok fölött. Recsegve, Bálint hangján szólalt meg az öreg készülék, szinte csak suttogta, én vagyok. Nem várta meg a liftet. Rugalmas, gyors mozdulatokkal vette a lépcsőket, nem lassított akkor sem, amikor szúrni kezdett az oldala, nem törődött a fülében zakatoló vér dobogásával, az egyre nehezebben leszívott levegővel. Bálint farmernadrágban és fehér, v nyakú pólóban állt az ajtóban, jobb kezén piros alapon fehér pöttyös sütkesztyű, arcán csodálkozás. Szótlanul elviharzott mellette, lerúgta a körömcipőt az előszobában, a nappaliban a lába mellé ejtette a táskát. A földre hulló aktatáskából kiborultak a mappák és papírok, egymáson elcsúszva szánkáztak végig a hajópadlón. A süppedős kanapéra ült. Zihálva vette a levegőt, a bagoly formájú fehérarany medál gyémántszepe minden lélegzetvételnél felragyogott. Bálint az ajtófélfának dőlve, mosolyogva figyelte. Minerva visszamosolygott.

Apádnál kezdünk – mondta Bálint, és megigazítva kezén az elcsúszott sütkesztyűt, kísértél a konyhába. ■ ■ ■

Marton-Ady Edina (1979, Dunaújváros): a Zsigmond Király Főiskolán szabad bölcsész szakra járt. A Kodolányi János Egyetem szépirodalmi műhelyében próza-dramaturgia írással foglalkozott. Jelenleg Péterfy Gergely mesterkurzusának hallgatója. Publikált az *Élet és Irodalomban*, az *Irodalmi Jelenben*, valamint online irodalmi felületeken is olvashatók a munkái.

Megszilárdul

Vérfagyasztó kedély ciripel a zsibbadt tartományban. Kávéfőzők bújgák, talpas poharak csilingelik, akciós virslicsomagok, akciós steakvacsorák hirdetései írják evangéliumát, merőkanalak adagolják, mint fahéjas, forralt vért, üzemanyagát, dobunk egy jó sárgát, józsikám, meghiszem azt, ferikém, híreszteli a szél egy cigarettára kilépve, felizzanak a korábban kivágásra ítélt, felvillanyozott fák, ünnepel a régió, meghitten bújnak össze csak éjjel, elalvás előtt szorongó, átfázott szerelmesek.

A látszat hamissága, talán üdvös módon, kiveszőben. A kutyaszarok helyükön maradnak, az elmaradozó járatokat pótló járatok is nagyvonalúan bánnak az idővel, a betört ablakfelületekre újságpapír sem mindig kerül. A köpések keserűbbek, savasak, az időjárás bizonytalan, jellegtenül tétova, enyhe.

De a harangok kondulnak, a mosolyok, edzett ajtótamasztékok rezzenéstelen kitaranak, megszilárduló tészták pirulnak megfelelő keménységűre, a sínek biztonságosak, az utak határértéken belül csúsznak csak, a felhasznált tartósítószer aránya számottevően nem növekszik, elképzelhető, hogy talán csökken.

Változásra nincs, álmódosításra, panaszra is fogyatkozóban az igény. Kiegyezésre kész csücsörítéssel ahogy elfütyörészget csendben minden frissen, diétásan jóllakott magánélet, belső vizsgálatok zárulnak érdemi eredmény nélkül, szakmai és emberi feszültségeknek nincs nyoma a térségben, az elkerülhetetlen, eseti félreértések elhanyagolható kivételével.

Egészséges önzés

A hirtelen felindulás előre eltervezett volt.
Az enyhítő körülmények maguk is részei
a folyamatnak.

Egy gomb megnyomása sosem tudható,
mit eredményez. Többnyire semmit, a
gombok egy része eleve csak placebo.

A placebohatás célja, hogy a kísérletben
részt vevő alany abban a hitben lehessen,
hogy uralja a helyzetet.

A pszichés jellegű kísérlet lényege, hogy
mennyiért s mennyit hajlandó feladni az
alany saját személyiségéből.

Ugyancsak mérendő, hogy milyen mértékű
érzelmi függést alakít ki az elkövető iránt.
Valamint, hogy mik az utóhatások.

A kísérlet indoka nem öncélú kegyetlenség.
Elvégre az enyhítő körülmények maguk is
részei a folyamatnak.

A kísérlet alanya inkább csak „rosszkor van
rossz helyen”, látszólag mint aki véletlenül
egy kamion elé lép. Nincs mit reklamálni.

Az alany, miközben személyiségét, szabad
akarátát, integritását és önbecsülését fokról
fokra elveszíti, gombokat nyomkodhat.

Egy erős, ám jószándékú, illetve egy erősebb,
mivel amorális akarat találkozásából csak és
kizárólag kísérlet jöhet létre. Kamion és lépés.

A kísérlet végrehajtója előre eltervezett, de mégis hirtelen felindulással hivatkozhat az úgynevezett egészséges önzésre.

A kísérlet végrehajtója szerint ez mozgatja az evolúciót, a részvét, empátia és szeretet teljes hiánya. Nehogy már a cápát egyék meg.

Egy gomb megnyomása sosem tudható, mit eredményez. Nincs mit reklamálni, a világ tele van látszólag „nem működő”, placebo gombokkal, melyeket megnyomva nem történik semmi, érdemes jól megfigyelni, például liftekben, közlekedési lámpáknál, ezek tények, emiatt kár keseregni. Mi több, akkor már inkább örömteli fejlemény, hogy a kísérlet lezárultával immáron végre erről is többet, biztosabbat tudhatunk.

■ **Nyerges Gábor Ádám** (1989, Budapest): író, költő, az Apokrif és az Art7 művészeti portál szerkesztője, az Apokrif Könyvek sorozatszerkesztője, az ELTE BTK fokozatszerzés előtt álló doktorandusza. Legutóbbi kötete: *Berendezkedés* (versek, 2018, Prae Kiadó).

A pók jó arc arc arc

Egy kellemes őszi estén találkoztam először a pókkal. A zuhanyrózsa és a fürdőszoba sarka közé szőtt kezdetleges hálóból nézett rám. Remegtek a lábai, biztos félt tőlem. Kata meg tőle. Azt mondta, mindig is irtózott a fajtájától, pedig tudnia kellett, hogy a pók jó arc.

Nem voltam hajlandó letolni vízsugárral a lefolyón, ha meg egy papírral és egy pohárral próbáltam volna kivinni, akkor még véletlenül összetrancsíroztam volna. Ezeket nevenségesen durva eljárásnak tartottam, mert a pók tényleg jó arc. Az, hogy Kata egy kicsit félt tőle, nem változtat a tényen. Miért is dobtam volna ki szegényt? Talán behúzódott a hideg elől, vagy kidobta a nője, nem akartam turkálni a magánéletében, már beköltözött, úgyhogy itt lakik. Amúgy is balszerencsés dolog pókot ölni. Így próbáltam rávenni Katát, hogy béküljön ki az új szomszédommal, ha már képtelen elhinni nekem, hogy a pók jó arc. Erre kiakadt, azt mondta, hogy gyerekes vagyok, és ezzel is csak őt akarom bosszantani, meg hogy nem akar egy légtérben lenni azzal a döggel. Rám parancsolt, hogy hozzam ki a fogkeféjét, aztán hazament.

Onnantól kezdve a barátaimhoz jártam át fürdeni. Majd mindannyian támogattak új lakótársam befogadásában, akik meg nem, azokkal nem beszéltem többet. Katával nem volt ilyen egyszerű. Reménykedtem, idővel majdcsak észhez tér, de azt mondta, hogy addig találkozni se akar velem, amíg el nem takarítom a házi kedvencemet. Ki gondolta volna, hogy a következő randin ellenőrizni is fogja? Hatalmas hisztit csapott, hiába mondtam neki, hogy Pók úr is ugyanolyan élőlény, mint ő. Így neveztem el a pókot, nehogy azt higgye, hogy lebecsülöm azért, mert ő csak egy állat.

Katának azt mondtam, hogy tartsunk egy hét szünetet, az idő majd megoldja. Nem jutott eszembe olyan ötlet, ami nem veszélyezteti, viszont elrejtí Pók urat. Ráadásul egyre nehezebb dolgom volt, mert a háló már betérítette az egész zuhanyzófülkét. Kata csak két hét múlva írt rám, hogy ha eddig nem kerestem, akkor már ne is. Nem mintha ő keresett volna.

Amúgy sem lett volna időm találkozni vele, mert Pók úrral sokat kellett foglalkozni. Nem akartam, hogy féljen egyedül a lakásban, és Kormival sem jött ki túl jól.

Hamar összebarátkoztunk. Nem beszélgettünk sokat, tekintve, hogy nem értettük egymás nyelvét, de minden este, miután hazaértem a fürdőszobából, lefeküdtem a fürdőszoba csempéjére, és csodáltam, ahogy sétálgat az egyre nagyobb hálópalotában, ami már a csapot is elérte.

De egy idő után megváltoztak a dolgok. Pók úrhoz mégsem bújhattam hozzá este, ha rosszul aludtam. Bár mindig elmeséltem neki, mi történt velem aznap, ahelyett hogy valamit reagált volna, kacéran elsétált a fürdőszoba mélyére, ahova nem láttam el a sűrű hálótól. Legalább engedte volna, hogy a hátát megsimogassam. Már sokkal szebb bundája volt, mint Korminak.

Egyedül éreztem magam. Egész napokat töltöttem a szobámban, néztem a padlót, és Katára gondoltam. Naponta többször kivertem, hátha jobb lesz. Egyszer Pók úrra gondoltam közben. Elképzeltem, hol lehetne a melle meg a pinája. Csak amikor elmentem, vettem észre, hogy Kormi végig engem nézett. Mintha turkált volna a gondolataim között. Aznap este nem tudtam a fürdőszoba küszöbére feküdni, nem voltam képes gyönyörködni abban, ahogy Pók úr lomhán sétálgat az ajtófélfá és a zuhanyrózsa között. És másnap se.

A macska próbált megvigasztalni, az ölembe mászott, dorombolt, majd miután meguntta ezt, a szememre hányta, hogy nem foglalkozok sem magammal, sem a lakással. Nyávogva mutogatott a repedésekre, amik a fürdőszoba felől futottak végig a falon. Csak egy hónap múlva tudtam újból Pók úrra nézni, akkor is csak azért nyitottam be hozzá, mert hatalmas vinnyogást hallottam a szobájából. Szerencsére Pók úr néhány karmolással megúsza a dolgot, de látszott rajta, hogy nincs a legjobb formájában. Őt is megviselte a külön töltött idő, különben két pillanat alatt becsomagolta volna azt a vernyákoló szardarabot. Megijedtem, hogy depresszióba esett, leadott vagy tíz kilót. Lerohantam a parkba egy zsák avarért, reméltem, hogy az otthonosabb környezet felvidítja. Kivettem két hét szabadságot, hogy csak vele tudjak foglalkozni. A tenyeremből etettem, először legyeket vittem neki, majd ahogy hízott, felszolgáltam a macskát. Együtt töltöttük minden szabadidőnket, többször hajnalig sugdolóztunk.

Az egyik este a küszöbön aludtam el. Meg voltam kötözve álmomban, és nem láttam semmit. Hiába próbáltam megmozdulni. Aztán majdnem elhánytam magam, mert észrevettem, hogy Kata zsíros és korpás haja nem enged el. Ekkor Pók úr betörte az ajtót, és lerágta a köteleimet. Koszos voltam, hajszálak tapadtak a bőrömre, szégyelltem magam, megpróbáltam eltakarni a testem, hogy ne lásson így. Ő nem undorodott tőlem, a karjaiba vett, magával vitt a zuhanyzóba, megfürdetett, és én sosem éreztem még magam ilyen könnyűnek. Láta, hogy védtelen vagyok, és paplant szőtt körém. Meleg volt, valahogy így képzeltem el az anyaméhet. A tagjaim ellazultak, és reménykedtem, hogy az a bizsergető érzés a bőrömről emésztőnedv. ■ ■ ■

Zápfiókák ókák ókák

Megnézhetitek a madaraimat, gondoltam, mikor kicsomagoltam a szobrocskákat, és leraktam az asztalra a felvételiztető tanárok elé. Azt hittem, hogy kíváncsibbak lesznek egy kicsit, de nem esett rosszul. Az ő bajuk, ha nem nézik meg, mert szépek lettek. Vittem kacskákat, verebeket, egy fácánt, de a kedvencem a pelikáncsalád volt. A mama etette a fiókáit. Anya azt mondta, hogy igazából a saját vérével kellene táplálnia őket az eredeti ábra szerint, de én nem hallgattam rá. Minek etetné őket a vérével, amikor annyi finomabbat találhatna nekik? És ha a pelikánmama megsebesül, ki védi meg a fiókákat? Anya erre azt mondta, lehet, hogy ez igaz, de előbb vagy utóbb a kicsikhez kerül a pelikánmama vére. Ezt nem hittem el, nem lenne szép dolog a fiókáktól, ha elfogadnák.

Anya jobban izgult, mint én, hiába mondtam, hogy ezek csak szobrok. Útközben is végig azon sopánkodott, hogy igazán felkelhettem volna korábban, és akkor nem kellenek neki gyorshajrással vezetni, és a csomagolást sem kellett volna elkapkodni. Ezeket is maximum a szentlélek fogja megóvni, mondta Apa, mikor indulás előtt ránézett a ládára, amiből kiálltak a csomagolóanyagként használt újságpapírcafatok. Zsörtölődött egy ki-

csit, a fülembé súgta, hogy jó legyél, nagylány, és átölelt. Késve értünk az iskolához, csak a tanárok előtt nézhettem meg, hogy ügyes volt-e a szentlélek.

Az ábrát, ami alapján a pelikánokat készítettem, a könyvben találtam, a könyvben olvastam fel esténként. Ilyenkor összegyűlt a család. Apa homloka kisimult, Anya megszépült a gyertyafényben, és a testvéreimből is elszállt minden rossz szándék. Nekem meg büntudatom volt, hogy délután még haragudtam rájuk. Az olvasás után közösen énekeltünk, és mindenki elmondta, hogy miért ad hálát. Aznap én azt köszöntem meg, hogy összetört a fácán. Anya nem értette, de mondtam neki, hogy az egyiknek el kellett törnie, mert nem keltem fel időben. És a fácánt amúgy sem szerettem, mert túlságosan hiú, csak arra figyel, hogy milyen szépek a farkollai. Ezután Anya azt nem értette, hogy akkor miért csináltam ilyenre. Hiába magyaráztam, hogy ha egy fácán nem díszes, akkor egy kövér galambbá változik, ami ugyanúgy az orrára köti a többi madárnak a hurrogásával, hogy ő milyen szép, csak még csúnya is. Anya összeragasztotta a fácánt, azt mondta, ha nem szeretném, akkor nem szépítgettem volna délutánokon keresztül, meg hogy egyszer még örülni fogok neki.

Bocsi, egy kicsit meg tudod fogni? – tartottam oda Hubácskát Gyöngyinek. Hogy jól viselje a konzultációt, egy üres teremben már megszoptattam Hubát, meg is böfiztettem. Reméltem, hogy nem fogja összetrutyizni Gyöngyi ruháját. Most mesélte Évinek, hogy tegnap vette. Jól állt neki. Nekem is volt egy ilyen színűm, csak a sok mosástól kifakult. Teljesen kiszámíthatatlan, hová folyik a fehér köpet Hubácska szájából. Nem láttam a szemem sarkából, hogy viseli a hiányomat, miközben előpakoltam a modelleket és a rajzokat. Félttem, hogy Gyöngyinek rosszul fog esni, hogy rábízom Hubát, nem is ismertem eléggé ahhoz, hogy lesúlyozzam a kisfiammal. Ráadásul sokkal többet beszéltek hozzám, mint a többiekhez. Ahányszor valakinek a köhögését Huba felsírásának hittem, oldalra kaptam a fejem.

Pakolás közben összetörtem az egyik agyagmodellt, és elrohantam egy nejlonzacskót kérni valakitől. Láttam, hogy Huba pilledten rágcsálja Gyöngyi copfját. A fél osztály ott állt körülötte, mindenki meg akarta simogatni. Gyöngyi kihúzta magát, és ha valaki agyagos kézzel akart volna hozzáérni, arra úgy nézett, mint a pasijára, ha már több mint húsz perce beszélgetne egy másik lánnyal a folyosón. Megizzadtam a kapkodásban, levertem az agyagport a ruhámról. A kicsinek csak akkor tűnt fel, hogy nem nálam van, amikor már nyújtottam felé a kezemet. Sírni kezdett, és olyan erősen kapaszkodott a ruhámba, mint ha én nem is tartanám. Nem néztem Gyöngyi szemébe, miközben megköszöntem, hogy fogta, észrevettem, hogy kiszakadt a nadrágom, ő ilyen ruhában sosem jött volna be. Mindig is irigykedtem Gyöngyire. Ő nevetve végigsimította a még nyálás haját, és azt mondta, nagyon szép kisbaba, meg hogy nagyon szívesen.

Felöltöttem Hubát, beletettem a hátihordóba, és elsiettem vele. Úgy szeretgették, mint egy kiscicát. Mintha töltöttek volna neki egy tálba tejet, hallgatták volna fél percig, ahogy dorombol, aztán nem látnák egy hétig. Nem akartam dühös lenni rájuk emiatt.

Márk még nem volt otthon. Gyorsan összedobtam neki egy rántottát, aztán rávettem magam, hogy főzzek egy sajtlevest is. Gondoltam, biztos örülni fog neki. Nem mintha hóbörögne, hogy csak heti kétszer eszünk főtt ételt, de jó lenne látni, ahogy felderül az arca, amikor hazaér. Bár ezt valószínűleg át fogom aludni. Anya halála óta mellette voltam először boldog, és nem akartam hálátlannak tűnni. Huba elaludt, őt is kimerítette a konzultáció. A tegnap estét is átmocorogta, egész éjszaka égett a lámpa az asztalomnál, hogy kész legyenek a rajzok. Márk a karjaiba vette, altatót énekelt neki, aztán elaludt a fotelben, miközben Huba gügyögve a hasára folyatta a nyálát. Akkorra elfelejtettem, hogy miért gondoltam jó ötletnek a rusztikus szakrális edényeket a diplomamunka témájaként. Nem érdekelt már, hogy mindenki húzni fogja a száját, ha meglátja a terveket, beleértve engem is. Csak ott akartam feküdni Hubácska és Márk mellett, hogy legalább öttől nyolcig rendes család lehessünk.

Találtam egy fészket a mező szélén, amit félig eltakart a fű. Gondoltam, biztos egy fácáné, azok szoktak ilyen fészket rakni. Csak megálltam egy kicsit séta közben, mert majdnem leragadt a szemem. A tojó nem volt sehol. A tojásokat a fészkekkel együtt beraktam egy kartondobozba, hogy ne essen bajuk fékezésnél. Amint hazaértem, berohantam a fürdőbe, mert útközben megittam egy liter kólát, hogy ne aludjak el. Márk még nem volt otthon. Elfelejtettem, hogy szerdánként jár meditálni. Ha eszembe jutott volna, nem beszélgettem volna plusz egy órát a nővéremmel. A kicsik persze még ébren voltak, veszekedtek, hogy ki játsszon a számítógépen. Mikor kikapcsoltam, egyszerre ordítottak fel, és a meseolvasással is alig lehetett lecsillapítani őket. Mikor vége lett a fejezetnek, átmentem a nagyok szobájába, hogy jönnék-e imádkozni. Huba valószínűleg a városban volt még, Marci meg tanult. Mire visszamentem a kicsikhez, már aludtak mind. Leültem az egyik székre, és a sötétben elénekeltem egy *Oltalmad alá futunk*-ot. Nem éreztem, hogy megszépült volna az arcom.

Márknak már itthon kellett volna lennie. Éppen arra gondoltam, hogy az alvás majd mindent megold, mikor eszembe jutott a fészkek. Kirohantam érte, és egy kosárba raktam a zuhanyfülke mellé. Nem volt máshol hely. Odavittem egy erős lámpát is, hogy éjjel-nappal világítsa, gondoltam, kotlás helyett jó lesz ez is. Nagyon vártam, hogy kikeljenek, elképzelttem, ahogy otthonra találnak a lakásban. Nem lennének útban, csak futkorásznak ide-oda. Őket könnyű lenne szeretni. Lehet, hogy zavarnák a tévézést, de amúgy is jobb lenne, ha a kicsik kevesebbet ülnének a képernyő előtt. Gondoltam, hogy elviszem őket az iskolába is. Biztos izgalmas lenne a gyerekeknek futkározó fiókákat rajzolni. De az is lehet, csak nyafognának, hogy ez így túl nehéz, ahelyett hogy örülnének, hogy alkothatnak. Kitaláltam, akkor otthagynom a tanítást, és szerzek valahonnan egy műhelyt, odaköltözök a fiókákkal, és rengeteg, legalább életnagyságú fácánszobrot készítek. Szépek lennének, és szabadok. Ruhástul aludtam el.

Nem tudom, mikor keltett fel Márk, megágyazott, mire átöltöztem. Betakart a paplannal, mielőtt elment volna fogat mosni. Csak félálomban hallottam, hogy Huba ki van akadva, mert nem tud rendesen zuhanyozni a fészektől, Márk meg próbálja csillapítani, hogy halkan, meg hogy engeddd egy kicsit játszani, és hogy úgylis megzápultak, amíg hazahozta őket vidékről. ■ ■ ■

Háziállat állat állat

A nikó, gyilkolja a kutyád! – szólt oda Emő, egy másodpercre megszakítva a telefonbeszélgetést. Úgy tettem, mintha nem hallottam volna meg, csak szorítottam Fülinek, hogy védje meg magát. Belekapaszkodtam a kerítésbe, kifehéredett a kezem. De nem kiskutya már. A többihez képest sem. Ideje a saját lábára állnia. Attól még, hogy csapzott egy kicsit, nem kéne hagynia magát. Fűli egy pillanatra kiszabadult a többi kutya gyűrűjéből, és elkezdett a bokrok felé rohanni. Nem jött oda hozzám, mert Emő mellettem telefonált, és Fűli jobban félt Emőtől, mint a többi kutyától, azóta, hogy az idős nő elverte a botjával. Fülinek tudnia kellett volna, hogy nem szabad lepisilni senkinek sem a harisnyáját. Attól még, hogy én azelőtt nem szidtam meg érte. Engem nem zavart, úgylis mindig sétáltatás után szoktam tisztát venni, meg zuhanyozni.

Fűli gyorsan futott, csak egy-két kutyának volt kedve követni a bokrok közé. Szegény, a menhelyen nem tudott elmenekülni. Eredetileg egy szép selymes, fehér bundás kutyát

akartam, de olyat ott úgysem találtam volna, Fülit meg nem hagyhattam ott. Állatkereskedésből nem vehettem, Ádám nem engedte, azt mondta, túl keveset keresek ahhoz. Pedig olyan szépek lettek volna ketten Lénával, a kis fehér orrocskáját belefűrhatta volna a labrador fekete bundájába, úgy szerethették volna egymást, mint mi Ádámmal. Járhatunk volna a parkokat négyesben egész esteken keresztül. Mondjuk így sem sétáltatunk sokat együtt, Ádámnak nincs rá ideje. Én kihoznám Lénát is, de ő csak Ádámra hallgat. Egy könyv szerint azért, mert ő a falkavezér. Utána is olvastam, mert nem értettem, hogy Léna mért nem kedves velem.

Szerencsére Fülinek csak az egyik füle nem gyógyult meg. Kinőtt a szőre, még a háta közepén is, ahol azt hittem, örökre csupasz marad. Gondoltam, egyszer befestem fehérre, tartunk egy vicces estét, de Ádám kinevetett. Persze Fülí sosem lesz már bátor kutya, fél mindentől. Eleinte tőlem is, de hamar megszeretett, egy ideig csak a lábamnál tudott elaludni, aztán egyszer Ádám megelegette a dolgot, és kirugdosta a szobából.

Fülí kirohant a bokrok közül, a szemközi fák felé. Meg kell tanulnia megvédeni magát akkor is, ha egyedül van. Pedig pont ezért szerettem volna kutyát, hogy mindig ott legyünk egymásnak. Mint Ádámnak Léna. Ádám mindig vele beszél meg a legfontosabb dolgait, engem akkor kiküld a szobából. Azt mondja, egyedül akar lenni vele. Jó Fülinek elpanaszolni, ha bármi bajom van, csak kár, hogy nem tud tanácsot adni. Lehet, hogy csak azért nem ad, mert megsértődött Ádámra amiatt, hogy kihallgatja ezeket a beszélgetéseket. Egyszer én is kihallgattam őket, és vacsoránál kedvesen megkérdeztem, lenyelve a féltékenykedésemet, hogy milyen Annáról beszélt. Azután pár napig nem mehettem ki az utcára, de Ádám három napon keresztül minden este beborogatta az arcom. Be is kent egy krémmel, olyan finoman simogatott, mint öt éve, még az elején. Kivett egy szabadnapot, főzött, pedig erre addig sosem volt hajlandó. Összebújtunk, borozgattunk, már rég nevettem annyit. Fülit is felengedte az ágyra. Mondjuk, a többi alkalommal már nem vehetett ki szabadnapot, azt mondta, akkor nem maradna a nyárra.

Anikó, nem hallod? – szólta oda megint Emő, mikor lerakta a telefont, és elindult a kutyákhoz, mert észrevette, hogy az ő Nérója szájában maradt Fülí másik füle. A többi kutyát körülöttük sosem hallottam ilyen hangosan ugatni. De ettől még nem kellene Fülinek megijednie, talán ha ő is rákezdene, megértenék, hogy ő is egy kutya, és nem szabad így bánni vele. De ha Néró nem is változik meg, a többi talán meg tudná védeni. Bár lehet, hogy az sem segítene, mert Néró a falkavezér. Pedig Fülí olyan jól játszott Fifivel is tegnap. Szegénykém, biztos azt hiszi, hogy ha szelíden túr, akkor egyszer majd befogadja a falka, de ezt a marcangolást mégsem hagyhatja. És hiába várja, hogy majd egyszer történik valami, és minden jó lesz, mert ilyen még sosem volt.

Emő már elkezdett a botjával utat törni Néró felé a többi gazdival együtt. Egyre erősebben szorítottam a kerítést, és reménykedtem, hogy előbb hallja meg Fülí a suttogásaimat, mint Ádám az ajtón keresztül. ■ ■ ■

BULVÁRSÁV

BULVÁRSÁV

Volt egyszer egy Dezső. Vitte a motyóját és nem vitte semmire. Elkeseredésében bűvésznak állt. Túl az Óperencián, egy óceánjáró hajón nyulat varázsolt a cilindrből a szezonálisan nagyérdemű publikum gyönyörködtetésére. Az igazat megvallva, Dezső szája körül, ha mosolyt villantott, megjelent egy aprócska grüberli, amely – különösen félprofilból – igencsak elbájolta a hölgyeket. Egy amerikai mágnáskisasszony, bizonyos Miss Lucy már-már szerelmi transzban félvagyont ajándékozott a varázslónak, amikor az kiemelte az ébenszín fejfedőből a hófehér tapsifülest a háborgó habok fölött, hiszen Dezső arcán felragyogott a mágikus grüberli.

Ezért, ahogy a hajó kikötött az óceán partján levő dokknál, partra szállott Dezső, levonta bűvészetének varázslásvitorláját, és megindult Magyarhon felé. Meg sem állt, amíg Budapesten, egy hetedik kerületi Alsóerdősor utcában lévő bérház alagsoráig el nem érkezett. Budapesti csikágó – itt nyitott fényképész műtermet. A decensen málladozó vakolattal díszes lépcsőházban pedig gyakran futott össze a házmester lányával, név szerint Micivel, a Király színház naiva üdvöskéjével. Mici igazi neve Téglá Tekla volt, de ez senkit sem érdekelt. A rivadafény volt a mindene, amíg el nem bájolta az alagsori grüberli.

Dezső nemsokára a bérház emez alvilágába is bevezette Micit, alias Teklát. Addig-addig vakuzott a műteremben, még kifotózta a művésznőt a színházból, aki művész nőből valódi feleséggé és háziasszonnyá avanzált már később, egy Rottenbiller utcai, akkora már ötszobás lakásban.

Igen ám, csak hogy a sors közbeszólt.

A világháború után három évvel furcsa fekete autó közelített az ötszobás lakhoz, akár milyen sebesen, mégis lemaradva egy brosurával. Mici, alias Tekla addigra már a szüleinél bújt, Dezső pedig lélekszakadtan kóborolt a budai hegyvidéken. Történt egyszer, majorságra bukkant valamely félreeső lejtő sarkában. Beljebb kies présház. Ebben a pillanatban meghallotta a fekete autó jellegzetes brummogását. Azonmód beleugrott a házbéli kis szoba közepén díszelgő ládába.

– Szőlő vagy? Krumpli vagy? – szólalt meg egy hang a benti sötétben.

Dezső először nem hitt a fülének, a szemének se hitt volna. A benti társa nem más volt, mint Jókai Mór.

Dezső először nem tudta eldönteni, ő bolondult-e meg vagy a hírneves írófejedelem.

De Jókai később kifejtett.

Szóló: szolgabíró. Krumpli: kóborcseled. Én meg a metropolisz kellős közepén trónolok. És igaz volt. A tulipános láda teteje és oldala Budapest kiemelkedő nevezetességeit ábrázolta. Dezső már éppen válaszolni akart, amikor eget sújtó dördüléssel beszakadt a tulipános láda teteje. Abban a pillanatban Jókai Mór a XIX. századba szállott, ő pedig ott maradt egyedül és kiszolgáltatottan a betörő ávosok szeme előtt.

Egyik acélmarok máris megragadta a grabancát. Bezúdult az éles fény a rejtekhelyre, de éppen ezért Dezső a ládasarkában megpillantott valamilyen furcsa port. Átvillant az agyán, lehet, hogy ennek segítségével teleportált Jókai Mór. Utolsó pillanatban belenyúlt és felszippantotta. A következő minutumban az ávosnak leesett az álla, Dezső pedig hatalmas csobbanással zuhant hatalmas víztükörbe.

A mediterrán ragyogásban rikító rikoltás harsant.

– Hey man! What’s up! Who are you?!

Dezső Jókailádájában azt hitte, a sötétben megvakult, itt a verőfénytől biztos volt abban, káprázatot lát.

A harsogás tulajdonosa egy jacht fedélzetén állt, enyhén szólva kapatosan.

– Dezső vagyok – mondta Dezső. Hozzátette, fogalma sincs, hol van?

Az illuminált jachtos harsogva nevetett.

– Ez itt a Földközi-tenger. Már egy éve hajókézom itt céltalanul. Errol Flynn vagyok. A rivalda fényében szupersztár és a női szívek bálványa, a rivalda sötét árnyékában biszexuális, pedofil és náci ügynök.

Dezsőnek azt ajánlotta, menjen Hollywoodba, mint ő tette egykoron. De ne a diktatúra szemléletét vigye magával.

– Ha milliárdos akarsz lenni – be open! Főleg a feneked és a szád. Hiszen, miképpen a mediterrán nagy költőnőjének, a lyra szülőanyjának, Szapphónak halhatatlan időmértékében szavalom, partiba vágunk, tá titi tá ti –

Hozzátette, ahogy Magyarországot szeretnék a birodalmak.

Dezső csak hebegett.

– Okkertakáros ragyogás már a testemben is, odakinn a tágasban és a fény már a szememben is kering – gömbteljes uralkodó.

– All right – mondta Errol, és kirakta Dezsőt a parton. Innen sodródott tova a mi hő-sünk először a szárazföldön, később a Nagy Vízen is túlra.

Úgy döntött az újházában, mégse lesz open. Csak annyiban, hogy hungarian hurka-shopot nyit. Nem is lett milliárdos, csupán szerény milliomos. Rövidesen Mici alias Téglala Tekla is követte itteni otthonába.

Évtizedek múlva megkérdezte Dezsőt.

– Nem akarunk mégis hazamenni, az óházába?

Dezső nem válaszolt, csak annyit dörmögött-dúdolt maga elé.

– Teklám, tubicám, a jövőt nem tudhatom. Ez itt egy avenue. Az igazság útja gyors, fe-lületes és külső. Az elmélyedés hazug, önélvező, az alaposág reszkető kezű, görcsös gyávaság. Ha meg akarod tudni, ki akarod mondani az igazságot, légy elnagyolt, szinte szó-rakozottan kezdetleges, a kezdetet, a forrást így éred el, így lesz pontos a szó. Ne erőlködj, akkor hallgatsz oda igazán, ő figyeljen, találjon rád, beszéltesse hallgatásod. Mi ez a feltá-rulás? Végső soron és egy szóval: Bulvársáv – ■ ■ ■

Payer Imre (Budapest, 1961): az ELTE Bölcsészettudományi Karán szerzett diplomát és PhD fokozatot irodalomtudományból. József Attila-díjas. Jelenleg Budapesten él. Tanár-könyvtárosként dolgozik.

Állatköztársaság

Az Úr rendelte el az Úr törvénye szerint.
Aznap az összes állat szépen kivonult,
végtagok közt elszaporodott kényes nehézségi erő

súlya és kénytelen megmondhatója
egy most kezdődő világ parancsainak.
Egy most kezdődő világ kényes szájszaga

érdes nyelv, az Úr állkapcsa közé szorult:
kényszeredett és megfélelkezett.
Emlős anyaméhével azonos súlyú sértetlen határákó

gerincén az állatok hasa vetette árnyék átért. Csapda? Csapda, de határozott.
Nem lépkedhetett ember az állatok nyomain,
az Úr rendelte el az Úr törvénye szerint.

Szabad vonulást engedélyezett a mentelmi jog védte főutakon,
alkalmazása értelem belsőleges
szerkezetének tapasztalata, tüntetőlegesen, hogy nincs is

ember. Hogy az ember nem is létezett.
Minden állati főút boldog, de szabadon hagyott vonulás
jóvátételten sérelem törvényszéke elé cipelte

képződmény. Véres pata, szőr, nyak, megint nyak
erőszakosan megdöntött köztársasága az értelem belsőleges
szerkezetének kudarcérintetlensége. Határ, tüntetőlegesen,

hogy nincs is állat. Hogy az állat nem is létezett.

Disznóól

„Megsebezte a két kezem.”

Káli Horváth Kálmán

Nincsenek itt a gyerekek, nincsenek,
nincsenek itt, nincsenek, madarak,
bántalmazott és megerőszkolt kiskorúak,
lefekvéshez készülődő, érintetlen tollak.

Megfojtott állatok és megfojtott gyerekek,
magáz az ütés, de a tenyér letegez.

Összegyűjthetnék önzetlenül sérült kézfogást,
madárszárny madártesthez köthető vonást,
apró meg apró személyiségjegy,
összegyűjthetnél jóvátehetetlen bántalmazást,
hörgők fulladáshoz köthető intimitást,
apró meg apró személyiségjegy.

Magáz az ütés, de a tenyér letegez,
megfojtott állatok és megfojtott gyerekek.

Erőszakom, ha szabad illet mondanom, erőszakom
ismerem el, mint használható testrészt. Szabad illet
mondanom.

Megfojtott állatok és megfojtott gyerekek,
magáz az ütés, de a tenyér letegez.

Erőszakod, ha szabad illet mondanom, erőszakod
nem ismerem el, mint használható testrészt. Szabad illet
mondanom?

Magáz az ütés, de a tenyér letegez,
megfojtott állatok és megfojtott gyerekek.

Tenyérszokások közt hagyott részben
keletkezett erőszak látszik meg rajtam,
rajtam látszik meg az erőszak? Rajtam.
A sérelem érintése szétszórt tollak és kézfejek,
mindegyike gyerektulajdon.

Megfojtott állatok és megfojtott gyerekek,
magáz az ütés, de a tenyér letegez.

Egészséges lélegzetben megemelkedett herék
a súlyt, ütésre tartom az arcom.
Egészséges lélegzetben megemelkedett herék
szabadsága, zuhan a tenyér az arc középpontja felé.

Magáz az ütés, de a tenyér letegez,
megfojtott állatok és megfojtott gyerekek.

Finom olaj

*A tollazatra tapadó olaj ugyanis meggátolja
a madarakat abban, hogy megfelelően szabá-
lyozzák testhőmérsékletüket.* (MTI)

Nem, mint madárzsírtól halott olajfinomító,
hanem már szárnyból
kicsavart testrész, emésztést
utánzó hang a brutalításban, kegyetlenségben,
brutalitást sért
magára tollazott súlya, kegyetlenség
rejlik a szárnyban felejtett hang mélyén?
Kegyetlenség rejlik a szárnyban felejtett
hang mélyén.

Szárnyaszegett,
olaj-megjelölt madarak szemében a brutalitást
nézem, vetített emésztést, süllyedést, emésztést,
süllyedést, emésztést,
brutalitást sért
a brutalitásért,
megemészttem,
kiskorú, madárhányta-testrész az olajfinomító.

VÁROS

Részlet a *Szép Versek 1944* c. készülő könyvből.
(Az előző részeket a Kalligram októberi és novemberi számában olvashatták.)

Egy magyar költő akkoriban az Amerikai Egyesült Államok hadseregében szolgált. Faludy György (Budapest, 1910 – Budapest, 2006) géppuskás volt egy bombázón. Időben távozott Magyarországról, ahol zsidó származása miatt kitzasztottság lehetett volna az osztályrésze, és halál.

Faludyt nem az európai, hanem az ázsiai hadszíntéren vetették be. Felmerül a kérdés, hogy milyen érzésekkel száll hazája fölé, ha ide vezénylik. Véletlenül tudom, hogy nem lett volna köteles részt venni szülőföldje bombázásában: egy amerikai barátom apja Olaszországban állomásozó repülőezrednél szolgált, de magyar származására való tekintettel őt sohasem vezényelték itteni bevetésekre. Egyébként lelőtték a gépét, meghalt.

Faludy a bevetések szünetében írt verseket, fogok is belőlük idézni, de erre a helyre egy olyan szonett illik, ami eredetileg angolul íródott, és Faludy csak részben a szerzője, a keltezés is bizonytalan. Mégis érdemes egymás mellé helyezni a teraszról szemlélődő városalakónak és a bombázás cselekvő résztvevőjének gondolatait.*

Szonett

mely angol nyelven a Franklin D. Rooseveltről elnevezett repülőerőd oldalán volt olvasható

Bombázni mégy. Menj s ne örülj ennek.
A város lassan nőtt a horizontra
mint látomás; jó polgárok pihennek
alatta, kiknek szép volt minden dolga.

Sok századéven át hány tarka szoknya
súrolta macskaköveit, hány gyermek
játszott utcáin! Hulljon hát a bomba,
oldozd ki, de gyűlöld, hogy ezt kell tenned. [...]

(New York, 1944 – a vers csak részben az én munkám; a dátum is bizonytalan; lehet, hogy már 1943-ban, vagy csak 1945 elején készült.)

* „A szövegeket a sajtómegjelenések szerint, betűhíven közlöm.”

Ahhoz pedig, hogy kellőképpen értékelni tudjuk Szabó Lőrinc visszafogottságát és profizmusát, célszerű megnézni egy-két kevésbé jeles – de a maga korában ismert – magyar költő versét. Íme, szintén a Magyar Ünnepek lapjairól, Tábor István (Zalaszentbalázs, 1908 – ?) egyik költeménye:

Romok között

A csönd, mint egy lompos lajhár,
Ledőlt az est szőnyegére,
És ahol az árnyak kékje
Kibomlott a romok alatt,
Egy vén macska riadva jár.

Lapulva lép, hogy ne nőjjön
Puha szárnya a halk nesznek,
S így hamuba, porba vesznek
A körmei villanása
Itt a sebzett élő földön.

Kutat, szaglász, piros nyelve
Kibuggyan a nyitott száján,
Sírna szegény, de csak árván,
Hangtalanul riad minden
Éledő kis puha neszre.

Futhat egér a romok közt,
Nem csap rá az éles körme,
Lim-lomok közt általtörve
Keresi az asszonykáját,
Ki tejébe kenyeret tört.

Áll a hold a romok fölött,
Zöld lámpája reszket félve
S puha fényt szór a pincébe,
Ahol a tört holmik halmán
Bölcső fekszik két ágy között.

Benne párna, rajta romok,
Mintha ringatná az estét,
Vagy cipelné a keresztjét,
Melyet üszkös gerendákból
Vállá fölött a sors rovott.

Puha mélyén még ott piheg
Egy kis gyermek piros álma,
Akit földbe, porba vájva
Temetett el a vad bomba
S nem kacaghat már senkinek.

Még belőle tejszag árad,
Jó melege két kebelnek,
És alatta lent hevernek
Hideg szívvel, néma ajkkal
Tagjai a kis családnak.

Nyitott szemük úgy őrzi meg
A dúlt fészek árva képet,
Mint az égbolt azúrkékjét
A végtelen tenger tükre,
Ha felette hajnal remeg.

Ajkuk ivén alvadt a vér,
Reszket, mint a piros mályva,
Két tenyerük puhán zárva.
Mint a rügyek tavasz időn:
Benne kanál, villa, kenyér... [...]

Macskát, mondjuk, Szabó Lőrinc se mulasztott el színre léptetni háborús versében. Más vonatkozásban, láthatjuk, ég és föld a két költő terméke. Az olyan egyszerű, mezei nemzetiszocialisták, mint Tábor István, irigyen és messziről sandítottak Szabó Lőrincre, és erre éppen negyvennégyben az szolgáltatott alkalmat, hogy az az évi Baumgarten-nagydíjat, 8000 pengőt, Szabó Lőrincnek ítelték. A nyilaskeresztesek lapja, az Összetartás így kommentálta a hírt:

Szabó Lőrinc már hála Istennek túl van azon, hogy támogatni kellene. A fiatal magyar költők pedig elmélkedhetnek a Baumgarten-díj igazságosságán. Ma már országos neve van Tábor Istvánnak, a csepeli vasmunkásnak, aki feleséggel és három gyerekkel vívja a mindennap nehéz küzdelmét a Weiss Manfréd gyárban. Ugyancsak mindenütt ismerik a nevét Gellért Vilmosnak, akinek legutóbb megjelent regénye általános feltűnést és elismerést keltett. Szentiványi Kálmán, Szerető Sándor, Számadó Ernő szintén jónevű költői magyar életünknek, de mivel nem a Népszavában, vagy az Újságban közlik mondanivalójukat, így természetesen ők nem számítanak sem íróknak, sem költőknek a Baumgarten-díj ügyvédkurátorai előtt. De Erdélyiről és Sinkáról sem tudnak, pedig ez a két név messze századokra beírta nevét (*sic*) a magyar irodalomba [...]

Hogy Erdélyiről ne tudtak volna a Baumgarten-kurátorok, az valószerűtlen: tudtukon kívül nehezen kaphatott volna díjat már a díjak első odaítélésekor, huszonkilencben, és azután még kétszer. Sinkát tényleg nem díjazták. Negyvennégyben Schöpflin Aladár, Elek Artúr, Kárpáti Aurél, Rédey Tivadar és Basch Loránd dr. vett részt a díjak elosztásában – közülük csak Basch volt ügyvéd.

Hajdu Sándort (Petrozsény, 1913 – Esztergom, 1989) rendszeresen közölték a lapok. A hungarista irányzatú lapok. Bányász volt, de húszéves korában egy súlyos üzemi baleset következtében mindkét lába lebénult, ezért bottal tudott csak járni. Elkezdte tovább képezni magát, nyelveket tanult (latin, német, angol és francia), elsajátította a gép- és gyorsírást. A megszerzett tudását a bányászok gyermekeinek adta át, egyúttal a megbetegedett bányászokat is segítette az ügyintézésben, emiatt Dorogon köztisztviselőként állt. *Bányász és költő* című verseskötete negyvenháromban jelent meg. Ezt követően előadói körutakat tett, valamint a rádióban is tartott felolvasásokat. A nyilvánosság felé közvetítette a kétkezi dolgozók, az egyszerű magyar emberek érzéseit és gondolatait.

Az Összetartás május negyediki számában jelent meg *Nagy Áron házáat bomba érte* című verse. A pusztítás bemutatása után – melynek teljes felidőzésétől ezúttal el kell tekintenünk – a remény hangja csendül fel:

[...] Mindenhol pernye, száz darabban
Hever a kis ház, kormos téglák,
De messzebb, ott a kiskert aljában
Egy frissen nyílt szűz barackfa
Nevet a rózsás virradatba.

Nagy Áron árnyas pillantása
A kert irányba arra téved,
Majd így szól vígan asszonyára:
Amott az aljban, kedves, látod –
Barackfánk szépen kivirágzott...

Ugyanazokban a sajtótermékekben, melyekben kinyomtatták ezt és a hasonló verseket, napról napra jelentek meg a diadalittas tudósítások arról, milyen csodálatos pusztítást vittek véghez a német bombák, majd rakéták Angliában, hány életet oltottak ki. Míg az ótani rombolás lelkesítő volt, az „angolszások” bombázásai megmagyarázhatatlan gonoszítottak. Ezen a jelenségen lehet, hogy nem akadt fenn egyetlen nemzeti szellemű költő és olvasó sem – ha fennakadt volna, nem lett volna nemzeti szellemű. Hajdu elszántan szállt szembe a pökhendi Angliával:

Anyákat ölsz és gyermeket...

Hová süllyedtél, mily mocsárba,
Te egykor büszke Anglia [...?]

Tiporj meg minket minden éjjel,
Ritkítsd meg árva, bús sorunk,
Meg nem töretve, újabb hittel,
Mi némán tűrünk, hallgatunk,
De győzni nem fogsz, bár a Sátán
Kezében tartja lelkedet,
Mert gyilkos módon, mindig gyáván:
Anyákat ölsz és gyermeket!

Ez a vers szintén a nyilas lapban jelent meg, május tizedikén. A szorgalmas bányász-költő sorra vette az Amerikai Egyesült Államokat is. Akkor még nem tudta, hogy néhány hónap múlva a nyilasokkal együtt a gypeüre fog menekülni, onnan át a Német Birodalom területére, ahol nemsokára az amerikaiak kezére kerül, akik rövid mérlegelés után bántatlanul hazaküldik majd.

[...] A megtiportak nemzedéke
Kifosztva bár, de gazdag hittel,
Elindult már és bátran lépve
Mi is, hogy koldus Európa
Szabad lehessen s gazdag újra.
A Nincstelenség áll itt szembe
A Gazdagsággal, büszke Góggel,
De hogy a véres küzdelemben
Ki lesz a győztes: rajtunk dől el.
Kezünk között van minden fegyver,
Amely már nektek ócskaság volt:
Igazság, lélek, tépett zászló –
S ez győzni fog majd, bármi jöjjön,
Hazug világon, büszke gőgön!
Portánkon többé nem fog hízni
Hívatlan vendég, léha szolga,
Mert annak bütykös ostornyéllal
Mutatjuk meg, hogy hol van útja!
Nekünk a mások gazdagsága
Nem kell, de drágán, életével
Fizet meg az, ki jussunk bántja!

Koldus tarisznyánk félredobva,
Fegyvert fogunk, mely méltóbb társunk,
S a harcban addig meg nem állunk,
Míg a földrész nem dalolja:
Szabad vagy újra, Európa!

(*Dal – Amerikának*, Összetartás, május 14., vasárnap)

Közben, arra a hírre, hogy az Olaszországban zajló harcok során az amerikai légierő lebombázta Monte Cassino kolostorát, Hajdu még egy kemény verset írt. Az akció tényleg jó alkalmat kínált, hogy barbároként lehessen feltüntetni a szövetségeseket, és Európa védelmezőiként a németeket. „Tépjük ki tőből mindkét karját!” „Képére süssünk bélyeget!” – Ezekben a felvetésekben a fundamentalisták ma sem ismeretlen hevessége izzik, a költő átmenetileg megfeledezett a méltóságjeljes hangvételtől, melyet annyira szívesen használnak minden korok nacionalistái.

Valahol Délen, Dante földjén,
Ahol a szellem száz csodát
Emelt s a kőbe égi törvényt
Vétek két ezredéven át,
Kaviccsá zúzott márvány-tornyok
Mellett és néma templomok
Romján egy vándor, ifjú dalnok
Borong el mélyen, s így zokog:

Tanúnak hívok, törvényt ülni,
A földön minden nemzetet,
Akiben él még, nem pusztult ki
Szépség iránt a tisztelet;
Jöjjön most mind és mondjon vádat:
Milyen bűnhődést érdemel,
Ki ősi kincsünk, kultúránkat
Ilyen galádul dúlja fel?!

Őszinte szót a néma szájra,
Rettegni itt már nincs kitől;
A vádlott rab már s vastag láncra
Kötözte őt a nagy fegyőr,
Akit a földön s fenn az égben
Igazság névvel láttak el –
Mit kapjon hát a vádlott, kérdem,
Börtönt, vagy átkot érdemel?!

A vétek szörnyű: durva kézzel
Tulajdon anyját ölte meg,
Aki keblének dús tejével
Nevelte őt, a gyermeket;
Itt fekszik most a drága asszony,
Nézzétek, vérben, arca rom –
„Aki ezt tette, átkot kapjon,
Gyilkosnak nincsen irgalom!”

Lakoljon hát a bűnök pokla,
Vérrel fizetve, szörnyűkép,
Hogy anyját bántva fel ne tudja
Emelni többé két kezét;
Tépjük ki tőből mindkét karját
S képeré süssünk bélyeget,
Hogy bárhol járjon, mindig lássák:
Igy jár, ki anyját ölte meg!

(*Vád és ítélet*, A Nép, május 11.)

A Magyar Ünnepep megnyerte magának Szabó Dezsőt (Kolozsvár, 1879 – Budapest, 1945), aki hétről hétre jelentkezett a lapban írással. Október hatodikán nem próza, hanem váratlanul vers érkezik a szokásos címről, Dezső-szállásról.

Az út

Nem, nem lehet futni az anyacsóktól!
Törvény és végzet: indít s kötelez.
Hiába futsz és lázadsz idegenné:
Egyszer csak megfog s sírva érezed,
Hogy ősi végzet hajtja véredet,
Hogy fáj az, ami fáj a millióknak.

Az anyacsók, melyből életre kelsz,
A temetőktől kapja életét:
Ős akaratok, régi szenvedések,
Messzi vágyak és százados remények
Adják meg tested-lelked végzetét
S nem menekülhetsz ősi önmagadtól.

Mert higyjétek: a temető az élet:
Ő a parancs és ő az akarat.
A századoknak makacs építői,
Boldogjai, hősei, szenvedői
Nem haltak meg a barna hant alatt:
Ők álmodják tovább az életet.

És mi, akik itt akarunk, teszünk,
Félünk, szeretünk teljes életünkkel,
Dühödünk, vágyunk, harcolunk, vetünk:
Bábok vagyunk s láthatatlan fonalak
Huzódnak a zsarnoki föld alatt
S hiába küzdünk ősi végzetünkkel:
Rágnunk kell a temetők álmait.

Ó, most vad lázú a temetők álma.
A vér borától tántorog a részeg
Föld és örült a benne alvók láza.
Gyilkos dühök, gigászi szenvedések,
Vad étvágak mind a szívünkbe tépnek,
Örjöngenek bennünk a temetők.

Tőled vettem én is énem parancsát,
Okát, tartalmát, célját, vágyait:
Ó temető, Kolozsvár temetője.
Te szabta meg a gyermek álmait,
Az ifjú útját, férfi harcait,
Minden halálom, minden életem.

És szolgáltam a temető szerelmét,
Híven, hősileg, minden életemmel,
Nem ismertem félelmet, számítást.
Erődből voltam légió és fegyver,
Gondolat éjjel, és ha jött a reggel,
Mindig kész harcos minden halál ellen.

Egy oldott népnek voltam öntudatja,
A sivatagban voltam termő élet,
Akarat ott, hol nem tudtak akarni,
Jövő-látó, hol csak a máért féltek,
Merészség ott, hol a legfőbb vitézek
Ötven percentben mertek csupán élni.

És voltam árva, voltam egyedül,
Hamis visszhang ígémet szerte hordta,
És lett szennyes tolvaj-lebúj cégére,
Kalóz-hajók tévesztő lobogója.
És jaj, a harcom nem védte, nem óvta,
Azt ki dolgozik, azt aki terem.

Igy lettem aztán idegen azokhoz,
Akikért éltem, akiket szerettem.
Igy lettem idegen önmagamhoz.
A temetők parancsát levetettem,
Anyám csókjától messze-messze mentem:
Lettem csak én: két szem, mely lát s már nem fáj.

De most, hogy halál s minden szenvedés
Támad azokra, akik miatt lettem:
Eláraszt megint az a temető.
Nem, nem lehet többé idegen lennem,
Velük kell fájnóm, velük kell szenvednem.
Kolozsvár földje jajgat, kiált bennem,
Bennem sikoltnak századok és holtak:

Nem lehet a halál egy nemzet célja,
Az Időből roppant reménység árad:
Elmúl vereség, rabság és gyalázat,
Új tavaszok jönnek és új vetések,
Új, győző lelkek és új nemzedékek:
A nemzet célja mindig: jövő s élet.

Dezső-szállás, 1944. szeptember 29-ikén

A vers megírásakor és megjelenésekor Kolozsvár még magyar és német kézen volt, de Budapestről, a Dezső-szállásról látszott, hogy már nem sokáig. Öt nap múlva, október tizenegyedikén esett el.

Egy hónappal később, a november harmadiki számban Kozma Bélán a sor, hogy elsi-rassa városát, Szegedet.

[...] Szőke folyó, fűszegte Tiszapart,
fölötte kettős dómtorony vigyáz,
a százezernyi dolgos kismagyart
rabságban tudni, szívemnek mi gyász!
Nem a paloták cifraságát félttem
s nem is a magam feldúlt otthonát
siratom, de a népet. Köztük éltem
s a vágyam az, hogy ott éljek tovább.
Szegedi rög legyen, mely betakar,
megoszthassam a szenvedéseket,
mert sorsom: sorsod, szegedi magyar,
örök kapocs fűz tehozzád Szeged!

„Szegednek népe, nemzet büszkesége”,
kit így aposztrofált egykor Kossuth,
hiszem, gyászodnak nemsokára vége.
A jobb jövőhöz van számodra út.
Létjogod hirdeti földeden minden
verejtékáztatta kicsiny göröngy,
te tanítottál meg jövődben hinnem,
mert szenvedésből születik a gyöngy.
Verejtékednek gyöngye a szabadság,
hiszem: kiderül még borús eged,
a boldogságot szenvedésért adják,
szabad s boldog lesz néped még, Szeged!

A súlyos vagy csak súlyosnak szánt versek után felüdülést jelenthet egy könnyed remeklés, Kormos Istváné:

Aludnék egy évet,
hanem hol az ágyam?
Adnám egy éjjelre érte
tizenhárom házam.
Egy volt, az is elrepült,
felleg ködszélére ült.
Vele szállt a Medvetánc,
Weöres Meduzája,
anyám imalánca;
bombatölcsér vize agyagsárga,
szemem veri bugyborékolása.

(*Aludnék*)

Kormos István (Mosonszentmiklós, 1923 – Budapest, 1977) édesanyja fiatalon meghalt, nagyszülei nevelték. A pesterzsébeti házat, amiben laktak, negyvennégy nyarán elpusztította egy bomba, mindenük odalett. Ha tekintetbe vesszük, hogy ilyesmi a költők közül csak vele történt meg, még csodálatosabb az *Aludnék* könnyedsége. Megsemmisült ágyán kívül nem emleget fel más veszteséget, csak édesanyja imalancát és két nagyra becsült, biztos ízléssel kiválasztott költőelőd kötetét! Igazán szeretetre méltó költői attitűd.

Kormos Istvánt nem lehet nem szeretni.

1943-ban, húszéves korában kezdett publikálni, kizárólag hungarista lapokban. Korábban próbálkozott a pécsi Sorsunknál, de ott nem közölték le, és egyéb közeledési kísérletei is lehettek, csak azokról nem maradt fenn dokumentum. Azután, hogy Az ország elfogadta verseit, másutt is bejelentkezett, például a szolid Hídnál, de közlésig ott sem jutott. Maradt Vajta lapja, ahol viszont megbecsült szerző lett. Korábban írtam már, hogy Vajta Ferenc nem követelte meg minden költőtől, hogy uszítson, hogy népszerűsítse a háborút, elég volt a nemzsidó származás és az, hogy a szerző ne helyezkedjen szembe a hungarizmussal. Ha később nem is, de negyvenháromban még publikáltak a lapban olyan makulátlan írók és költők is, mint Tersánszky Józsi Jenő és Kálnoky László.

Ugyanakkor semmit nem lehet tudni arról, hogy Kormos István miképpen töltötte el a negyvennégy nyaratól a háború végéig maradó háromnegyed évet, hogy úszhatta meg a katonaságot huszonegy évesen ez a fiatalember. Mondjuk, pizok nagy szerencséje volt. És volt egy adottsága, ami nagy hasznára lehetett a veszélyek közepette: Kormos egy igazi „kedves hazug” volt. A háború után, mikor új kapcsolatokat és publikációs lehetőségeket keresett, egyik célja a Válaszban való megjelenés lett. Illyésnél nem járt sikerrel, de Sárközi Mártának azt mondta, hogy *Fehér virág* című versét Sárközi György emlékére írta. Az özvegy meghatódott, Kormos le lett közölve. Kevéssel később ugyanaz a nyolcsoros vers szolgált útlevélül Vas Istvánhoz, de akkor már mint Radnóti előtt tisztelgő költemény. (És ha azt nézzük, milyen mondanivalója van egy népi költőnek egy – vagy több – zsidósága miatt meggyilkolt kollégáról, hát, így sok évvel később szemrevételezve az hommage-t: semmi lényeges. Ahhoz képest, hogy a fiatalember nem nagyon erőltette meg magát, jól be tudott vágódni azoknál, akiknél be akart.)

Az *Aludnék* a negyvennégyes magyar költői termés egyik legüdébb, legszerethetőbb darabja lehetne, csak hát most olvasható – és negyvennégyre keltezett – változata évtizedekkel később íródott. Az eredeti sem rossz vers, de semmit nem tartalmaz a későbbi remeklés szembeszökő erényeiből. Kormos utólag konstruálta a nagyon szimpatikus fiatal költőt, aki nagyjából olyan volt, mint ő, csak még szimpatikusabb.

Kopeczky Zsigmond is könnyed akart lenni, mikor *Ott leltünk egymásra* című versét írta. Valamint sejtethetően jókedvre szerette volna deríteni az olvasót:

Keskeny futóárok,
laza földbe ásva,
oda bújtunk ketten,
vacogva meg fázva.

Fejünk felett zúgott
s vijjogott a bomba...
Házak meg műhelyek
dőlték össze romba.

Lángtenger volt minden,
amerre elláttunk,
égett a posztógyár
s égett a faházunk.

[...] Együtt szaladtunk, hol
lehet, segíteni, –
dolgozó emberek
vagyonát menteni.

Piszkosan, kormosan,
úgy néztünk egymásra,
mint aki a párját
holtig megtalálta.

Alföldi Géza ellenben nem vette könnyedén a dolgot. Helyzetének és vállalt szerepének megfelelően erős szavakat használt. Költeménye a *Harc* c. lapban látott napvilágot. Lehet, hogy ez az, amit megjelenése előtt beharangozott a nyilas napisajtó:

„Hetek óta az első irodalmi hír a lapokban: a *Harc* című zsidóellenes szaklap, »Európa legjobb antiszemita hetilapja«, hirdetésben közli, hogy új számában »az utóbbi idők egyik legszebb antiszemita versével jelentkezik A. G., a kiváló költő.«

A hírt megkönnyebbüléssel olvasom. A magyar líra él.” (MÁRAI SÁNDOR: *Napló, 1944*)

Rommá-bombázott házak között jártam,
rámvicsorogtak a meztelen falak,
foghijjas tetők, a tépett gerendák,
s üvegcserepről a napsugarak.

Munkásembereknek hosszú, nehéz harca
álmodta kőbe, téglába és fába,
s most behulltak: szoba, szekrény, asztal,
s féltett kis műhely az utca porába.

Egy tisztaszemű gyereklány meséli:
itt álltam én, ott anyám és apám,
és ott feküdt, – egy bomba tépte szét –,
meggörnyedt hátú, őszes nagyanyám.

A kerítésen katonasapka,
gazdáját darabokban szedték össze,
neki már a magasabb rangot
fent az égben adják mindörökre.

Lázadó szemem az égre emelem:
fent kék az ég, ragyog a nap,
Uram, hát hogyan tűrhetsz ilyen
borzalmakat, a kék eget alatt?!

Uram, könyörgöm, torold meg őket,
mert ha gyilkos kedvem nem csitul,
mi ütünk vissza olyan véres kézzel,
hogy ördögöd is mind belépirul.

Ismét rombadőlt házak között jártam,
a romokon zsidóhad pizmogott,
vérekes szemükben nem titkolt öröm,
vígán nevettek... ők most boldogok.

Mit nekik a széttépett gyerek,
a honvéd vére, az istenadta nép,
egykedvű arccal dolgoznak, s unottan
néznek a romon-halmon szertesztét.

A Sátán népe, poklok söpredéke,
s nekem ökölbe szorul két kezem!
Van itt e földön egy régi jó mondás,
ha ezt citálom, tán nem vétkezem.

Kacagjatok csak diadalmas képpel,
míg mi konok hittet temetgetünk!
Kiáltó hangon esküszöm: kitartás,
utoljára mégis mi nevetünk!

(Üzenet)

Ha háromnegyed évszázad múltán újraolvassa valaki Alföldi Géza művét, lehet, hogy átérzi a költő haragját. Ki tudja, mekkora erő rejlik a szavakban?

Karácsony Benő erdélyi író fiát munkaszolgálatosként dolgoztatták budapesti romeltakarításon. Rádólt egy fal. Meghalt. A munka jellegéből adódóan nem egyedi eset lehetett. Szóval olyan nagyon vidámak nem lehettek „a zsidók”, amikor ilyen feladatot kaptak a nemzettől. De ismeretes, hogy a zsidómosoly a nemzetiek számára az egyik legirritálóbb jelenség a kerek világon.

Fenyő Lászlót (Budapest, 1902 – Rohonc, 1945) szintén dolgoztatták budapesti romoknál.

Daltalan

Hogy mi lehettem volna, siratom
és sírads velem te is, Európa,
az ajkam merő sebes siralom,
mióta lettem magam siratója.

És magammal népem is siratom,
mert ellenem lett maga buktatója
s marad belőle pusztasírhalmom
és nem siratja őt meg Európa.

Elmondanék néktek egy szöveget
s dúdolnék hozzá, hogy ha volna mit,
de gyöngé a dal, alig szédeleg,
hurcolja nyögve önnön-roncsait...

Rabszolga vagyok Budapesten én,
rab is meg szolgál, negyvennégy nyarán,
bárki törölheti sarát belém,
csak remegésre mukkan meg a szám...

1944. júl. 6.

Fenyő László a Nyugat második nemzedékéhez tartozott. Költő, műfordító és kritikus volt. 1922 és 1943 között kilenc kötete jelent meg.

Mielőtt szülővárosába vezényelték kényszermunkára, vidéken dolgoztatták, és a háború végén nyugat felé hajtották. Ott géppuskázták le végül.

A Fenyő Lászlóval egyazon évben született Illyés Gyula (Rácegrespuszta, 1902 – Budapest, 1983) a Magyar Csillagot szerkesztette márciusig. A német bevonuláskor megtudta, hogy a Gestapo el akarja fogni. Vidéken rejtőzködött. Akkoriban írott versei nemcsak útjának stációit örökítik meg, hanem kedélyhullámzásait is. Az ő látószöge erősen eltér a teraszról nézdegélő Szabó Lőrincétől:

Tűzben

Égett a város, bűzhödött,
olvasztotta ki vétkeinket;
sercegtünk mind a tűz fölött:
a romlandók, egymásra letek.
Az volt a kéj: a szennyben, lángban
szeretni – nem egymást, hanem
utoljára még, részegen,
önmagunkat a pusztulásban!

Tető nélkül

Lebbent a szél. A hamuban, tele
dühvel, ki-kinyílt a parázs szeme.
Krumplit sütöttünk. Fent az esten át
repülők szálltak, rég nem vadlibák.

Illyés átélt és megfigyelt valamit, amit csak ő láthatott, vagy ami sok más költő figyelmét elkerülte: *Szeretni, részegen, önmagunkat a pusztulásban*. Orbán Ottó korábban idézett megfigyelése pontatlan, Illyésnek nemcsak a nemzethalálra volt szeme, alkalmanként szerényebb és közvetlenebb látványokra is.

Az sem érdektelen, hogy egyik vers sem egyes szám első személyben íródott, a költő itt is többek nevében beszél. De már nem szólítja meg Istent, nem kér tőle közbenjárást. Miért is kérne, a csapás bekövetkezett. És a csapás elszenvetői nem forrnak össze, nem maradt és nem keletkezett közöttük egység. Élnek, egymás mellett, és pillanatnyilag igen jól elvannak így.

Boldogok.

■ **Zoltán Gábor:** Budapesten született 1960-ban. Kötetei: *Vásárlók könyve* (novellák, 1997, JAK-Kijárat), *Erények könyve* (novellák, 1999, Magvető), *Szőlőt venni* (regény, 2001, Magvető), *Fekete bársony* (regény, 2008, Jelenkor), *Orgia* (regény, 2016, Kalligram), *Szomszéd* (esszéregény, 2018, Kalligram).

FERGE ZSUZSA

„Nem volt egészen fölösleges”

Ferge Zsuzsával
a *Nem cserélek elveket* alapján

2016-ban jelent meg a *Nem cserélek elveket* című nagyszerű kötet, ami Weiler Katalin Ferge Zsuzsával készített izgalmas és felkavaró életút-beszélgetéseit tartalmazza. Nem könnyű utána újat kérdezni, ráadásul az idén, 2019 áprilisában nyolcvankilencedik évébe lépett szociológussal ma is sok interjú készül a magyarországi szegénységről, esélyekről és esélyegyenlőtlenségekről, aktuális szociálpolitikai kérdésekről. Azért megpróbáltam: mindenképp szerettem volna személyesen találkozni vele. Vannak emberek, akiket jó ismerni.

■ *Nem vagyok szociológus, de szakszerűen szeretném kezdeni. Ez a gazdagréti lakás, ahol ülünk, a négyzetméterek számát tekintve szignifikánsan különbözik-e a pályája során megismert nyugati szociológusok lakásaitól?*

– Nem igazán. Jártam kisebbben is. Mikor Pierre Bourdieu-t és a feleségét 1964-ben Párizsban megismertem, egy egészen apró lakásban laktak. Robert Castel nagy lakása sem volt még meg. Az angol barátaim többsége valamelyik egyetemi városban, kisebb-nagyobb házban lakott. Sőt, nekünk van egy családi nyaralónk Monoszlón, ez náluk kevésbé vagy egyáltalán nem jellemző.

■ *Bourdieu 1978-ban megjelent magyar nyelvű kötetének, A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődésének egyik válogatója, sőt egyik fordítója volt, utószót is írt hozzá. Ennyire a hatása alá került?*

– Korunk legjobb szociológusának tartottam. Franciául sem könnyű olvasmány, ezért különösen fontos volt, hogy magyarul elérhető legyen. A hatás kérdésére nem tudok válaszolni, inkább azt mondanám, hogy igyekeztem megérteni. Rengeteg új fogalmat alkotott, sok érvelése is szokatlanul bonyolult volt. Nem tudom, említettem-e már valaha, hogy pontosan olyan bonyolultan beszélt, mint ahogyan írt. „Konstruktivista strukturalizmus”-a, vagy fordítva, azért áll közel hozzám, mert komplexen és történelmileg közelít a társadalmi viszonyok alakulásához.

■ *Úgy tűnik az első kérdésre adott válaszából, hogy az anyagi javakat sosem tartotta különösebben fontosnak.*

– Már a szüleimet és a nagyszüleimet sem érdekelték. Mi sem gyűjtöttük a pénzt a férjemmel, amink volt, elköltöttük. Sok sose volt, sőt, előfordult, hogy nagyon kevésből kellett megélnünk. Mióta akadémikus vagyok, azóta hónap végén nem kell számolnom a napokat.

■ *Mennyire tudja tolerálni azokat, akiknek viszont a pénz, a vagyon rendkívül fontos, szerintük az ember értéke a vagyonától függ, és akinek nincs semmije, az annyit is ér – nem is tudnak megállni a vagyongyűjtésben?*

– Az önteltség és a pökhendiség mindenképpen zavar, de ezek nem csak a gazdagok közt fordulnak elő. A gazdagság önmagában nem zavar. Nem sok gazdag embert ismerek, de tudom, gazdagnak is többféleképp lehet lenni. A Baumgarten-díj úgy született, hogy volt egy gazdag ember, aki az 1920-as évek végén a vagyonát egy általa létrehozott alapítványra hagyta, ami sok írónt tudott segíteni, például József Attilán. Nagyon különböző értékrendek léteznek egy társadalomban, vannak, akiknek fontos a pénz. Talán egész munkásságom egyik kulcsszava az egyenlőtlenség – a szabadság mellett, ami nélkül az egyenlőtlenség ellen semmit nem lehet tenni –, és az ennek következtében létrejövő esélykülönbségek. Ezek érdekelnek, meg az, hogy miként lehet őket csökkenteni. De mindez társadalmi léptékben érdekel, egy-egy ember esetében konkrétan nem. Az éles személyes különbség nem az, ami köztem és egy pénzember közt van, hanem az, ami köztem és egy szélsőjobbaldali közt.

■ *Tulajdonképp azért kérdezek ilyeneket, mert a megilletődöttségemet akarom leplezni. 1980-ban került a kezembe a Társadalompolitikai tanulmányok című kötet. Akkor én pályakezdő tanár voltam, és nagyon sokat jelentettek nekem a könyvnek az iskolarendszerrel, az oktatási reformmal, a pedagógusokkal foglalkozó tanulmányai. Erőt meríthettem belőlük. Az ilyen mondatokra gondolok: „...ma is megvannak és még igen sokáig meglesznek azok a feltételek, amelyek a kedvezőnek tekintett tendenciákkal szemben ható mechanizmusok alapjai...” Én ezeket a „mechanizmusok”-at közelről láttam, képviselőivel naponta találkoztam, szenvedtem is cefetül... A tanulmányokat olvasva úgy fogalmaztam magamban, hogy – utólag is bocsánatot kérek – vagy én is normális vagyok, vagy a nő sem az, de akkor legalább ketten vagyunk.*

– Ez az utóbbi kérdés máig nyitott...

■ *Gondolja, hogy kilépni a tudomány falai mögül és konkrét társadalmi változásokért küzdeni nem feltétlenül normális?*

– Régóta szembesülnöm kell ezzel a kérdéssel. Tekintsünk most el azoktól az időszakoktól, mikor a politika már a társadalom szociológiai elemzését is rá irányuló és megtorlandó kritikának, azaz abnormálisnak tekintette. Demokratikus feltételek között több tudományfelfogás él egymás mellett. Egyes, talán pozitivistának nevezhető nézetek szerint a tudomány dolga a folyamatok megismerése és lehető legmélyebb megértése. A kérdés az, hogy milyenek a dolgok és miért olyanok. Akik a megismerési folyamatot ezen az alapon értékmentesnek tekintik, azokat nem kísérti meg sem az a kérdés, hogy amit látnak, az „jó”-e vagy „rossz” (valamilyen szempontból), és ha szerintük rossz, akkor esetleg lehetne-e másképp is. Én bevalóttan nem tudok értékmentes lenni – igen, a szabadság–egyenlőség–szolidaritás–tolerancia szentnégyes befolyásol. Ezért szinte óhatatlanul felmerül bennem a tényektől való továbblépés, a dolgok értékelésének igénye, a lehetne-e másképp kérdése, vagy a másként kellene, hogy legyen imperatívusza. Ha úgy tetszik, ez a pozitívizmussal szemben valamilyen transzcendenciával dúsított közelítés, vagy ha amúgy tetszik, akkor az alapkutatás alkalmazásának a problémája. Egyik sem jelenti a tudományosságból való kilépést. Hogy az utóbbi normális-e, az felfogás kérdése. Egy neves kutató szerint valószínűleg tévedés az alap- és az alkalmazott kutatás szembeállítás, hiszen csak idő – jó, esetleg egy-két évszázad – kérdése, hogy egy elmélet elkezdjen a valóságra hatni.

■ *Bizonyára tudja, hogy régóta sokan figyelnek a szavára, s nem csupán a szűkebb szakmájából.*

– Örülök, ha így van. A nagyobb írásaim inkább tankönyvek, azokat az egyetemek eddig gyakran használták. Amit az iskoláról írtam, azt sok pedagógus jól fogadta. Azt hiszem, a szegénységről, az egyenlőtlenségekről szóló írásaim is sokakat megszólítottak, talán azért, mert ezekben a ráció, az új információk közlése és a zsigeri felháborodás teljesen összefonódtak. Igyekeztem meggyőző lenni. Talán valami hatás, ha elég bátor vagyok kimondani, szeretet is maradt. A hatalomnak címzett jelzések – tények vagy követelések – többnyire nem találtak nemhogy hű, de semmilyen meghallókra. Ami nem nagy csoda, kevés ellenkező példát ismerek.

■ *Hogy talált rá az iskola témájára?*

– Gyakorlatilag már az első cikkeimtől kezdve foglalkoztam a gyerekekkel, akkor még statisztikusként. A KSH-ban dolgoztam, ahol 1957-ben a Háztartás-statisztikai Osztályra kerültem kicsit büntetésből, amiért '56 végétől vagy '57 elejétől a férjemmel részt vettünk a MUK-ban, a Márciusban Újra Kezdjük mozgalomban. El is bocsájthattak volna, de az elnök megvédett. Aztán igazán megtaláltam a statisztikában a helyemet. Akkor még rengeteget jártunk a kérdőívek elkészítése előtt családokhoz, hogy megtanuljuk, mit és hogyan lehet kérdezni, illetve, hogy valamit érzékeljünk a körülmények összefüggéseiből. A kérdőíveket – a legnagyobb felvételnél tizenötzetet – kézzel dolgoztuk fel, a technikát a papír és a ceruza jelentette. De a primitív feldolgozásokból is ki lehetett venni, hogy a tanulmányi eredmény összefügg a laksűrűséggel és a család anyagi helyzetével. Minél szörnyűbb a lakás, minél kevésbé van lehetősége a gyerekeknek otthon nyugodtan írni vagy olvasni, alkalmasint azért, mert egy asztalsarka sincs, annál rosszabb a tanulmányi eredmény. Ez volt az első szociológiai heuréka-élményem, csak fogalmam se volt, hogy ez szociológia. Innentől kezdve világos volt, hogy az életkörülményeket kutatni kell. 1959-ben csináltuk az első, a jövedelmekre vonatkozó felvételt, ebben is sok, gyerekekre vonatkozó kérdés szerepelt. Három évvel később a *Statisztikai Szemlé*ben jelent meg egy írásom *A gyerekekkel kapcsolatos néhány kérdés a statisztika tükrében* címmel, ezt a *Vágányok és vakvágányok a társadalompolitikában* című 2012-es kötetembe is bevalógtam. Itt már egyértelmű a szülők iskolai végzettségének meghatározó jelentősége a gyerekek tanulmányi ered-

D. Magyar Imre

ményeiben és továbbtanulásában. De érdekelt a társadalom szerkezete is. Az első ilyen vizsgálatot hosszú előkészítés után 1963-ban csináltuk. Nem jutottunk messzebb az egyenlőtlenségek valamilyen rendszerezésénél, amit a társadalom rétegződéseként írtunk le. Az egyenlőtlenségek magyarázatánál ezen a szinten is az egyik kiemelten fontos tényező a tudás volt, amit statisztikailag csak az iskolai végzettséggel lehetett mérni. Mindez magyarázza, miért kap szinte minden munkámban központi szerepet az iskola.

■ *Az életútinterjú szerint ekkoriban fogalmaz meg magában olyan kérdéseket, amikre ma sincs válasza, például ezt: „Miért kell sokakat megfosztani életfenntartó javaktól akkor is, amikor lenne ezekből annyi, hogy legalább a legfontosabb fizikai és társadalmi életesélyek mindenki számára biztosítottak legyenek?” Tényleg: miért kell? Hogy másoknak több jusson?*

– Az ilyen miértekre majdnem annyira nincs válasz, mint arra, hogy „miért nő a fű, hogyha majd leszárad”... A differenciálódás az élet minden területén szinte szükségképpen létezik. Hogy mikortól tekintjük ezt társadalmat megosztó egyenlőtlenségnek, az kortól-helytől függ. Platónnál valami olyasmit találtam, hogy háromszoros különbségek még elfogadhatók, de ami azokon felül van, azt az isteneknek kell adni. Ő nyilván a javakról beszélt. Ma már túl vagyunk ezen a határon, az egyenlőtlenségek – vagy ami belőlük mérhető – parttalanul nőnek. A következmények megint csak változóak. Vannak társadalmak, amelyek a felső határt főként a progresszív adóval valamennyire korlátozzák, és/vagy legalább egy alsó határt szükségesnek tartanak, és vannak, amelyek semmit sem korlátoznak. Magyarország az utóbbi csoportba tartozik. Ma az országok többségében, így nálunk, a nyomor már nem szükségszerű, hanem hatalmi-politikai kérdés. A társadalmi megosztottság fokozásának jó eszköze. Az élethez persze az anyagi javaknál több kell, ezért beszélek én mindig fizikai és társadalmi életesélyekről. Ebben az is benne van, hogy kinek hány év, lehetőleg egészségben eltöltött év adatik, és kinek milyen lehetősége van arra, hogy a benne rejlő képességek, adottságok kiteljesedjenek. Vagyis mélyen egyetértek a Nobel-díjas Amartya Sennel – őt tartom a mai legnagyobb etika- és közgazdászprofesszornak –, aki szerint nem az eszközök birtoklása teszi értelmessé egy ember életét, hanem az, amit az eszközök segítségével meg tud tenni, amilyen az eszközök segítségével válik. Az adottságok kibontakoztatásának lehetősége részben egyéni körülményektől függ, de jórészt megint csak a hatalomtól, illetve a politikától, attól, hogy milyen és mennyi, a közösséget szolgáló és a közösségnek szolgáltató intézményt hoz létre és működtet.

■ *Csodálatos – és hatalmas – család és csodálatos gyerekkor jutott osztályrészüül. Anyai szépapja, Schwab Löw, tudós rabbi a 19. század közepén, úkapja, Löw Lipót, a reformkor nagy alakja. Apai nagyapja, Kecskeméti Ármin, negyvenhat éven át rabbi Makón, ahol többek közt megírta a zsidó irodalom történetét. Hogy tanulta meg a családfát, a rengeteg nevet?*

– Természetesen nem ismertem visszamenőleg mindenkit, családfát sem láttam. De hát jó néhányukról gyakran beszéltek, sokan jártak hozzánk látogatóba, és mi is mentünk, főleg a vidékiekhez, nagyapámékhoz Makóra, a Löwökhöz Szegedre. A baj az, hogy sok mindent nem olvastam el az írásaikból. Amit igen – például Löw Lipót néhány beszédét, írását a szabadságharc előtti évekből –, az meglepően modern és érthető. Ezeknek a felmenőknek nagy szerepük volt az emancipáció, a jogegyenlőség érveinek kidolgozásában vagy számos vallási tiltás, például a vegyes házasságok tiltásának feloldásában.

■ *A szülői nyelvtanárként végeztek az egyetemen, aztán az édesapja a Pester Lloyd újságírója, az édesanyja a három gyereket nevelte. Szombatonként vendégek jöttek a Szilágyi Dezső téri lakásba, köztük Halász Gábor és Szerb Antal. Vannak róluk emlékei? – kérdelem kissé elhaló hangon, Szerb Antal nagy rajongójaként.*

– Nagyon szabadon nevelt gyerekek voltunk, bejárhattunk a szombati délutánokra, amit kávéháznak hívtak, tegeztük a vendégeket. Az akkori politikát jobban ismertük, mint sok felnőtt, ha nem is tudtuk értelmezni a hallottakat. Éveken át folyt például az a vita, hogy lesz-e háború. Apámék, Szerbék, Halász Gábor és a párja, Erzsi, és olykor még egy-két más házaspár eljártak együtt vacsorázni. Beszélgetéseket persze nem tudok felidézni. Ha én visszagondolok ezekre az évekre, azért irigylem magam a legjobban, mert minden hétvégén kirándultunk az apánkkal. Kirándultunk és énekeltünk. Rengeteg népdal hozott magával Makóról. Tizennégy éves voltam, amikor meghalt. Máig nem tudjuk, hogyan – a vonban-e, vagy a gázkamrában. Szerb Antal iszonyú halálát, ha késve is, részletesen megírták. Halász Gáborról csak annyit tudunk, hogy ő is Balfon halt meg 45 elején, ahogy Sárközi György is.

■ *A többekkel együtt írt Magyar társadalom- és szociálpolitika 1990–2015 című vaskos könyv oktatásról szóló fejezetében sorolja az aggodalomra okot adó mutatókat – sokban mintha egykori önmagát ismételné: „A gyerekek társadalmi helyzete és iskolai eredményessége között mindenütt van (...) összefüggés. Nálunk ez az összefüggés különlegesen erős...” Nem akarok belemerülni ebbe a témakörbe, de egy kérdésem van. Egyetért azzal, amiről többen írnak és én is így gondolom, hogy a magyar iskolák többségében, ha észreveszik a pedagógusok, ha nem, felsőbb akaratra egy elbutított, manipulálható tömeg gyártása folyik?*

– Igen. Nagyon hatékonyan és nagyon sikeresen. Ezért is kell örökké ugyanazt ismételnem. Mivel az iskolák többsége függ az államtól vagy az egyháztól, nehezen tud ellenállni a felülről érkező nyomásnak. Igaz, vannak kivételek, egyes pedagógusok vagy akár egész iskolák. Általánosságban azonban érvényes az a politikai alapelv, hogy a gyereket le kell szoktatni a gondolkodásról és a kérdezésről. Minden diktatúra legfontosabb parancsa: Ne kérdezz!

■ *A rendszer úgy van megszervezve, hogy hamar le is szokjanak mindkettőről. Ők is, a tanárok is.*

– Ez a diktatúrák támasza és talpköve. Mármint nem a tiszta erkölcs, hanem az autonómiák korlátozása vagy megszüntetése, legyen szó egyénről vagy intézményről. Az autonómiák korlátozásához a hatalom többek között szinte feudális függőségi láncolatokat teremt, ahol új meg új felsőségeknek mind szélesebb lehetőségük van korábban autonóm intézmények szabadságának korlátozására. Ilyen rossz időszakokban a politika ellenséges azokkal az intézményekkel, amelyeknek a tudáshoz valamilyen módon közük van, ellenséges a tudást létrehozókkal, a tudást átörökítőkkel is. Ezek egyike az MTA is, de távolról sincs egyedül. A tudás zavaró, mert tényleg hatalom lehet, a zsarnokság pedig nem tűr ellenhatalmat. A tudás veszélye abban áll, hogy növeléséhez kérdéseket kell feltenni. Ezek pedig vagy csak egyszerű kíváncsiságból nőnek ki, vagy többé-kevésbé rejtett kritikát is tartalmaznak. A „Miért van ez így?” kérdése egyenesen sugallja azt, hogy „Miért nincs másképp?” Ez pedig már az ellenhatalom gondolatához vezethet.

■ *Csak így kitermelődik egy olyan tömeg, amelyiknek nem lesz munkája, tehát nem lesz pénze, lecsúszik, lezüllik...*

– Ez persze csak feltételezés. Egyedül a TÁRKI végez ilyen jellegű kérdéseket megválaszolni segítő paneles folyamatkutatásokat. De ott nincs pénz a részleteket kinagyító, tízezer vagy még több háztartást ismételten felkereső vizsgálatokra. Így is nagy szerencse, hogy legalább kétezer háztartásról vannak néhány évig tartó longitudinális vizsgálatok. Sosincs elég adat a változások követéséhez, ez igaz a gyerekekre is. Azt ki merem mondani a KSH adatai alapján, hogy a továbbtanulási és így az előrejutási esélyeik már valamit csökkentek az utolsó néhány évben. De számok nélkül többet nem tudok állítani. Kérdés az is, hogy milyen csoportokra nézve lehet az ismereteket elemezni, vannak-e adatok mondjuk a tanulmányi eredmé-

nyekről a szülők iskolai végzettsége, lakóhelye vagy bármi más fontos választóvonal szerint. Az látható, hogy egyre nagyobbak a különbségek Budapest és a városok, a városok és a falvak, a falvak és a falvak közt, de részleteket már nem tudok. És sejtlemem sincs, mennyire figyel a politika a munka természetének átalakulására, a munkahiány jövőjére. Molnár György kutatásai azt sejtetik, hogy a mai megoldás, a közmunka, nem a munkába, hanem a semmibe vezető út. A munkanélküliség kezelésére fordított pénzből mégis túl keveset fordítanak munkahelyteremtésre és szakképzésre.

■ *Sokaknak szinte csak a bűnözésbe van út.*

– Talán még abba sincs, hacsak egymástól nem lopnak. Ilyen is előfordul. De leginkább a nyomorúság, az éhezés felé van út. Az éhezés, vagy legalábbis a jóllakás hiánya sokkal inkább létezik Magyarországon, mint hisszük. 2008 óta változatlan a 28 500 forintos nyugdíjminimum és gyes, a 15 000 forint körül mozgó családi pótlék, holott az árak tíz év alatt közel harminc százalékkal nőttek, és a jóléti ellátások indexelésének, azaz az árakhoz, netán a bérekhez igazításának 1990 után kialakult gyakorlata volt. Minden jó társadalompolitikának két fő eleme van, a már említett tanulás és a megélhetési minimum. Magyarországon már felvetődött a társadalmi alapjövedelem gondolata, sőt a nyolcvanas évek végén, Bánfalvi István államtitkársága idején, amikor Csehák Judit volt a szociális és egészségügyi miniszter, eléggé előtérbe került.

■ *Bánfalvi kezdeményezte a LÉT nevű független szakértői munkacsoportot, amelyik 2014-ben A LÉT címmel le is tett egy ajánlatot a magyar társadalomnak címezve, de nem tűnt különösebben fogékornynak. E szerint minden magyar állampolgárnak járna egy bizony pénzösszeg minden hónapban. 2015-ben gyerekeknek havi huszonötezer, felnőtteknek ötvenezer, várandós édesanyjának hetvenötezer forint.*

– Mostanság a társadalmi alapjövedelem fogalmát a magyar politika, pontosabban a miniszterelnök expliciten elutasítja – nem fér össze a társadalmi célul kitűzött munkaalapú államával. Európában, sőt világszerte viszont egyre több helyen gondolkodnak róla. Legelőbb Finnországban, és most már hat-nyolc országban folynak a gyakorlati kísérletek. Ezeket folyamatosan figyelemmel kísérik, ahol szükséges, korrigálnak. Nem futó ötletéről van ugyanis szó, hanem a munka társadalmi szerepének változásából következő, valószínűleg elkerülhetetlen eszköztől. Az alapjövedelem elterjedésével megszűnne a mélyszegénység zöme, jelentősen csökkenne a szegények aránya. Sokkal jobb megoldás, mint a segély, mert nem stigmatizál senkit. Segélyezés nincs stigmatizálás nélkül. További szépsége, hogy megkérdőjelezhetlenné teszi a szociális jogokat, és ezzel, reményeim szerint, erősíti a jogtudatot is.

■ *Mennyi lenne a fenti juttatások mellett a társadalmi alapjövedelem éves költsége?*

– A LÉT szerzői szerint 2014-ben 360 milliárd lenne a mai ellátásokon túlmenő plusz, alig több, mint a családi pótlék teljes összege. A társadalmi költségek persze ennél nagyobbak, hiszen rengeteg szervezésre, adatgyűjtésre, információnyújtásra, költségvetési átrendezésre lenne szükség.

■ *Tudja, pillanatnyilag mennyibe kerül az új Puskás-stadion?*

– Fogalmam sincs.

■ *Kétszáz milliárd, bár olvasni más, kisebb összegekről.*

– Mások a hatalomban lévők prioritásai, mint mondjuk az enyéme. Ennek a kormányzatnak a futball sokkal fontosabb, mint a gyerekek jövője. Hogy ez politika-illag bűn-e vagy sem, megítélés kérdése. Szerintem bűn.

■ *Van nálunk bármilyen törekvés a szegénység felszámolására?*

– Pontosan olyan jól tudja, mint én, hogy a hárommillió – a meghatározástól és az évtől függően 2,5–4 millió közti – szegénnyel, akik közül legalább egymillió nyomorog, eddig a gyakorlati politika nem foglalkozott. Az ünnepélyes stratégiai dokumentumokban hangzanak el rájuk vonatkozó nagyvonalú vállalások, de valójában, ahogy ezt már korábban írtam, a kormány lemondott róluk. Az utolsó években az európai gazdaság fellendülése minket is elérte. Ennek hatására, vagyis nem a kormány beavatkozására, jelentősen csökkent a jövedelmi szegények aránya. A miniszterelnök 2019. februári évértékelőjében már úgy fogalmazott: lépésről lépésre, kitartó munkával, fel fogjuk számolni a szegénységet Magyarországon.” Tényszerűen azonban a politikai akarat egy-két kivételtől eltekintve – például egyes ápolási díjak emelése – most sem látszik. A mindenkinek járó családi pótlék és gyesejtéke, ahogy mondtam az előbb, tíz éve nem változott. Néhány olyan ellátást is emeltek, amelyek – mint az adókedvezmény vagy az egyetem melletti gyed – kifejezetten nem a szegényeknek szólnak, hanem a középosztályt erősítik. A lakáspolitikában is főleg olyan lépések történtek, amelyek nem érik el a szegényeket, mint amilyen például a csok emelése, vagy épp ártnak nekik, mint a normatív lakástámogatás megszüntetése. Az egész ellátórendszer megbillent, inkább annak ad az állam, akiknek eleve több van. Én ezt perverz újraelosztásnak hívom.

■ *Amikor Weiler Katalinnal a családról beszélgetnek, nem esik szó a tehetségről, ami sok családtagjának osztályrészül jutott, s ami nélkül nem futhatta volna be azt a pályát, amit befutott. A szorgalom csupán egy összetevő.*

– Csak olyasmiről szeretek beszélni, amiről tudok valamit. A tehetségről nem tudok semmit. Biztos van benne genetika, de az is valószínű, hogy ha Mozart mellett gyerekkorában nem áll ott az apja, hogy „Írd meg ezt a szonátát!”, akkor az a szonáta nem születik meg.

■ *Napjainkban szép példákat látunk arra, hogyan vesztik el emberek a tehetségüket. Ez a szocializmus állóvizében is így volt?*

– Nem tudom, hogy így fogalmaznék-e; valószínűleg így is lehet. Lord Actonnal értek egyet, aki idestova százötven éve azt írta egy levelében, hogy a hatalom korrumpál, az abszolút hatalom abszolút mértékben korrumpál. Rohasztja a jellemet. A hatalom jellemrohasztó hatását ötven éve is, most is megfigyelhetőnek és igaznak tartom. Nem azt mondanám, hogy a tehetség vész el, hanem azt, hogy a jellem elrohad.

■ *Hátha van jó hatalom! Elméletileg mindenképp...*

– Ahol olyan hatalom van, aminek vannak ellensúlyai – részben jogi ellensúlyok, világos szabályokban lefekterve, amiket kötelező betartani, mert betartatják, tehát ahol valóságos demokrácia működik, ott a hatalom készítése a lehetőségeivel való visszaélésre és mások szabadságának korlátozására nyilvánvalóan csökken. A demokrácia fokát nagyon nehéz mérni, de érezni lehet.

■ *Az életút-interjúban az egyik leggyakoribb szó a félelem.*

– Nem vettem észre.

■ *Sokszor előfordul, például azért, mert, ahogy mondja, a testvéreivel beleszülettek az antiszemitizmusba. És átérték a holokausztot, amiről Heller Ágnes azt írja egy tanulmányában, hogy „felfoghatatlan és megmagyarázhatatlan” – én viszont úgy gondolom, hogy meg kell tudnunk magyarázni.*

– Nem lehet felfogni, nem lehet megmagyarázni és nem lehet feldolgozni. Minden nap eszébe jut az embernek. Az életünk a veszteségek feldolgozásáról szól, amiket persze nem lehet feldolgozni. A holokauszthoz hasonló nagyságrendű népiirtás talán másutt is volt – a két Amerikában –, de ilyen technikával még soha. Nem folyamatos félelemről van szó a könyvben, hanem félelmet keltő epizódokról. Ma

már egyébként nem félelmet mondanék, hanem szorongást, politikától, antiszemitizmustól, szabadságkorlátozástól. A gondolkodó embereknek az elmúlt száz évben kevés olyan perce volt, amikor nem kellett szorongania, de ez nem volt nálam állandó életérzés. Egy szabadsághiányos helyzetben az ember mindenesetre megfontolja azt, amit mond, amit ír. Azt hiszem, hogy ez még a kádárizmus legjobb éveire is áll. Igaz, úgy tudjuk, a rendszerváltáskor nem kerültek elő korábban kiadatlan kéziratok. Mégis, én a saját munkámat úgy rekonstruálom, hogy bár elvben majdnem mindent meg lehetett írni, a cenzúra belém épült. Ezért nem fogtam soha hozzá például a hatalom természetének elemzéséhez. Nem tudom, ma kinél hogy áll a helyzet a nem tudatos öncenzúra meglétével.

■ *Megfogalmazható, hogy mi a zsidó identitásának a lényege? Én a magam magyarcigány identitása kapcsán – ezen is van mit gondolkodni! – előszeretettel szoktam idézni Pilinszky János egy többször is visszatérő gondolatát: „...az ember (...) igazában a mindenség, az univerzum polgára.”*

– A válasz lehet több oldal és lehet csak néhány szó. Röviden annyit, hogy a zsidó önazonosságban benne van a gyerekkorom, a család, a rabbi fölmenőim, az a sok vagy kevés, amit a zsidó kultúráról és kultúrából tudok, és talán külön súllyal a holokauszt, apám halála, a holokausztra emlékezés önkéntes kényszere és kötelezettsége. Amikor erős az antiszemitizmus, akkor bennem erősen zakatolnak Karinthy verssorai: „Inkább egyenek meg a férgek / Minthogy a férget megegyem.”

■ *A veszteségek, tragédiák ellenére miként lehetett megőrizni a hitet, hogy létrehozható egy jobb társadalom?*

– A kettő teljesen független egymástól. Van, akiben létezik olyan hit vagy vágy, hogy az adott rossz helyett lehet valami jobb. Az, hogy ebbe beleérti-e az emberi természet megváltoztatását, megváltoztathatóságát is, szinte mindegy. A viszonyok és a viszonyokat alakító feltételek megváltoztathatóságáról van szó. Akiben él az a meggyőződés, ha tetszik, hit, hogy ez jó vagy szükséges, az rossz és jó helyzetben egyaránt gondol erre, akiben pedig nem, annak ez nem jut eszébe. Ez inkább alkat, mint racionalitás kérdése.

■ *Azt mondja Weiler Katalinnak, hogy a koncepciók per, aminek 1950-ben, egyetemista korában vádoltja lett és majdnem kizárták az egyetemről, valamint az 1953-as Nagy Imre-beszéd végképp megrendítette a negyvenes évek végén támadt „nagy kommunista lelkesedést”. Rájött, nem félremennek a golyók: így lőnek. A Kádár-rendszerben hitt egy pillanatig is?*

– Nem mondhattam, hogy kiábrándultam a szocializmusból, mert sosem voltam egy rendszerbe sem beábrándulva. Ez nyilván a hatalomhoz való viszonyommal függ össze, amiről sokszor volt és van szó. Az eszmék iránti korai lelkesedésünk lohadt le hamar. A Kádár-rendszerben mint rendszerben nem hittem. Ezt Kádár János 1956 utáni szerepe lehetetlenné tette. Azt mégis láttuk, hogy a politika fokozatosan változik, szinte mindenki számára jobb életfeltételeket teremt, és sokkal tágabb kereteket nyújt az írás, a gondolkodás számára, mint a Rákosi-rendszer.

■ *Elmondja azt is, hogy 1957-ben az említett MUK-os szervezkedés miatt behívták a Fő utcába. Nem bevitték, hanem behívták, nem bántották, hanem csak faggatták, nem tartották fogva, hanem elengedték – de ez is elég volt ahhoz, hogy az addigi félelemből – szorongásból – ijedség legyen, aminek következtében a férjével 1988-ig nem vettek részt aktívan az ellenzék illegális tevékenységében.*

– Féltettük magunkat és a gyerekeinket, akiket el kellett tartani, fel kellett nevelni, ráadásul tudtuk, mire képes a hatalom. 57-ben benn is tarthattak volna, de feltételezhetően valamelyik kihallgató felismert, akinek a feleségét október 23-a után pár napig bűjtattuk. Mindenesetre még aznap elengedtek. Az újjáalakuló pártba nem léptünk vissza. Az volt az alapelvünk, hogy senkit és semmit nem áru-

lunk el, de nem veszünk részt veszélyes ügyekben. Az embert többször megkeresték, hogy legyen besúgó, de ennek a felszólításnak, ha nem volt komoly zsarolási alap, ahogy nálam nem volt, lehetett nem eleget tenni. Ma sokan vannak, akik szerint egy olyan rendszerben, mint az akkori volt, az államtól munkát elfogadni erkölcsstelen. Ezt nehezen tudom még értelmezni is. Az állam volt szinte az egyetlen munkáltató, és valamiből meg kell élni. Az igazi kérdést, hogy az ember mennyire azonosul azzal, amiben kénytelen dolgozni, élni, csak önmagunknak vagy szűk baráti körben tettük fel.

■ *Azért az aligha volt veszélytelen, amikor Hegedüs B. Andrásnak, 56 egyik előkészítőjének bebörtönzése után megkeresték és támogatták a feleségét, Ember Máriát – az ő Gerlóczy utcai lakásukon alakult meg aztán 1988 tavaszán a Történelmi Igazságtétel Bizottság. S úgy vélem, nem ez volt az egyetlen ilyen eset.*

– Nagyon keveset tettünk. Ember Marinál, Marián Pistáéknál is alig voltunk. A szervezkedésekben, például a TIB szervezésében egyáltalán nem vettünk részt.

■ *Azért az a törekvése sem lehetett veszélytelen, hogy amit a kutatásai során – 1969-től a Szociológiai Kutatóintézetben dolgozott – igazságtalannak tartott és mutatott ki, az váljon köztudottá. Lehet, nem remélte, hogy ezek a tanulmányok megfognak másokat, de meg akarta írni és publikálni is akarta őket. Nyilván sok múlik ilyenkor a stíluson. Lehet provokálón és lehet visszafogottan fogalmazni. Ahogy lehet a sorok közt olvasni, úgy lehet a sorok közt írni is – na, ezt most nehéz lenne egy nyugati nyelvre lefordítani!* – Azt hiszem, a célom az volt, hogy kemény dolgokat mondjak szelídnek látszó nyelven. Vitatkoztunk is időnként arról, hogy mennyire kell vagy célszerű provokatívnak lenni. Még visszamenőleg sem szeretném eldönteni ezt a vitát. A hatalomnak valószínűleg mindegy volt – a durva és a finom kritikát egyaránt semmibe vette. De talán a kemény stílust több ürüggyel lehetett megtorolni.

■ *Zaklatták is az ellenzék tagjait eleget, tudjuk például Kőszeg Ferenc nagyszerű könyvéből, a K. történeteiből.*

– Okoztak kellemetlenségeket másoknak is. A férjemet is kirakták a Pénzügymisztériumból és csak évekkel később vették vissza.

■ *Mostanában sokat gondolkozom azon, mi egy diktatúrában az érvényes értelmiségi magatartás.*

– És mire jutott?

■ *Nemigen tudnék mást mondani – tenni sem –, mint amit az előbb mondott és tett. Lehet fejjele a falnak menni, de nem érdemes. A konfliktuskerülés és az oktalanság menés közt azért vannak lehetőségek, sőt olykor kötelességek is. És szögezzük le azt is, hogy a kompromisszumkötés nem azonos az elvtelen megalkuvással, pláne a betagozódással. Az a nagy csapda, hogy öncsalás nélkül nehéz az ilyen helyzetekből tiszta lelkiismerettel kikerülni.*

– A nyílt szembefordulással nem lehetett sokáig életben, illetve munkában vagy szabadlábban maradni. És főleg nem lehetett volna publikálni. Már szó volt a provokáció stílárú kerüléséről és az öncenzúráról, de a megalkuvásról még nem. A társadalomtudományi írások publikálásához kellett valamennyi megalkuvás. Konrád György és Szelényi Iván nem alkudtak meg, mikor *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* című könyvüket írták. A következmények ismertek. A munka akkor kiadatlan maradt, szamizdatként terjedt, Szelényi végül kivándorlásra kényszerült, csak 1990 után tért vissza. Nyíltan alig beszélhettünk arról, hogy hol van a még elfogadható, még nem valóságghamisító határ. Magam igyekeztem annyit megírni, amit a cenzor még elfogad – már nem hivatalos, hanem lektornak álcázott cenzorok voltak. Számokkal dolgoztam, és az lehetővé teszi a tényfeltárást, még ha nem is lehet mindent szóban közölni. Az elemzés, ami kimutatja az életszínvonal

csökkenését vagy a hárommillió szegény létét, akkor is rendszerkritika, ha hivatalos kiadványban vagy legális folyóiratban jelenik meg. Hogy ez a megalkuvás hogyan minősít engem, ítéljék meg mások. Révész Sándor egy nem túl régen megjelent cikkében olyasmit írt, hogy nem voltam „ellenzéki”. Magam nem egészen így gondolom, de a minősítés szinte mindegy: amit tettem, írtam, azt ma is vállalhatónak, sőt, érvényesnek tartom. Mégis, minden tiszteletem azoké, akik inkább az illegalitást vállalták, mint a szabadságuk korlátozását.

■ *A félelem mellett más indulatok is megjelennek a könyvben: a düh, a felháborodás, sőt a kiábrándultság, a szomorúság is. A Magyar Hírlap 1999. április 17-i, szombati Ahogy tetszik mellékletének nyitóinterjújában Zsidai Péter az értelmiség meghasonlásáról kérdezi, a címe pedig ez: „Az értelmiségnek már üvöltenie kellene.” Ő állapítja meg: „Az ön attitűdjén a kiábrándultság, a szomorúság érződik. Mint aki tudja már, hogy nincs kihez beszélni.” A válaszban valóban ott a keserűség: „Nézze, én magam egy kövület vagyok. Valamikor azt gondoltam, létezik olyan, hogy emberiség és van értelme tenni érte a magamét. Ma valóban úgy látom, nemcsak Magyarország, hanem az egész világ olyan irányban halad, amely értelmetlenné teszi ezt a fajta tevékenységet: igen, persze, beszélhetünk, de kinek? Ki figyel oda? Akinek meg kellene halania, akire hatni akarnánk, az lesöpri ezeket a dolgokat.” Nem hiszem, hogy ez a keserűség tartós lett volna.*

– Azt hiszem, korábban már kiderült, hogy ha nem is látszik, de létezik a keserűség. Tényleg nem tudom, kinek mondjuk a magunkét. Persze a korommal is járhat, hogy kevésbé hiszek a dolgok megváltoztatásának, megváltoztathatóságának lehetőségében. Düh mindig volt bennem, hogy ezt vagy azt így nem lehet csinálni, másként kellene. Néha elérünk valami eredményt, de többnyire nem. A fér-

jem a Pénzügyminisztériumban dolgozott a költségvetési főosztályon. Solt Oti, aki kitalálta a 79-től működő SZETÁ-t, Szegényeket Támogató Alapot, a nyolcvanas évek elején egyszer azért járt nálunk, mert Sanyi úgy látta, hogy épp módja van valamiféle segélyezési rendszer bevezetésére. Aztán nem lehetett semmi az egészből.

■ *Azt szoktam mondani, hogy egy társadalomtudósnak csupán leírási jogköre van, a döntéseket nem ő hozza. A politika pedig a legtöbbször nem figyel a társadalomtudományok eredményeire, vagy nem hallgat rájuk. Igaz, vannak a politikusok közt kivételek, a könyv tanúsága szerint ilyen volt Csehák Judit és Gyurcsány Ferenc.*

– A társadalomtudósok sem egyformák. Már beszélünk arról, hogy vannak, akik megmaradnak a tudomány területén, leírnak, elemeznek, de nem kószálnak el arafelé, hogy mit lehet, mit kell tenni. Ez megint alkat kérdése. Bennem mindig volt olyan késztetés, hogy ez vagy az nem maradhat így, valamit tenni kell. De soha nem kerestem semmiféle kapcsolatot a hatalommal. A hatalom képviselői közül kerestek meg olykor azok, akik legalább egy adott pillanatban úgy gondolták, hogy felelősek a közösségért. Kérdés, hogy aztán kit hogyan evett meg a hatalom. De legalább egy bizonyos időben eszükbe jutott, hogy beszélni kellene azokkal, akik azt kutatják, hogy lehetne segíyezni a rászorulókat, hogy lehetne a szegénységet megszüntetni, csökkenteni. Más kérdés, hogy aztán mennyire veszik figyelembe, amit a kutatók mondtak. Életem egyetlen igazi sikere, amit már említettem: a családi pótlékot 90-ben elkezdték indexelni, azaz hozzáigazítani az árakhoz, ha a bérekhez már nem is. Aztán ezt 2008-tól abbahagyták, azóta se hozták vissza, szóval ez se fényes siker.

■ *Most, 2019 márciusának elején, mikor már jó ideje tart az Akadémia elleni támadássorozat, melyek épp a domináns érzelmei?*

– Elsősorban a düh. Mert mindent lerombolnak. Nem is tudjuk pontosan, mit lehet majd helyreállítani és mennyi idő alatt. És a szorongás, most már a gyerekeim, az unokáim, a dédunokáim jövője miatt. Ez rendkívül erős. Hogy folytatódik a rombolás? Mi jön még? Nem tudjuk.

■ *Hetvenéves korában, 2001-ben, a szabályoknak megfelelően ott kellett hagynia az egyetemet, de néhányan létrehozta egy szegénységkutató csoportot, kidolgozták a Gyermekszegénység elleni Nemzeti Programot, amit a Gyurcsány-kormány 2006-ban elfogadott, ahogy egy év múlva a parlament is a „Legyen jobb a gyermekeknek” országgyűlési határozatot. Létrejött és az MTA égisze alatt működni kezdett a Gyermekszegénység Elleni Programiroda, modellkísérletként elindult a szécsényi program, aminek a kiterjesztését is elkezdték előkészíteni. Aztán 2011-ben a Programirodát megszüntették, mondván, a kiterjesztést a minisztérium egy intézménye, a Wekerle Sándor Alapkezelő veszi át. Az iroda vezetői minderről csak utólag értesültek. Írt egy levelet az MTA elnökének, Pálinkás Józsefnek, aki válaszában azt vélelmezte, hogy a program maga változatlanul folytatódik, ezt mondta a minisztérium is. Folytatódott?*

– Csak annyit tudok, amennyi az interneten elolvasható. Megmaradt egy Gyermekesély Program, ami 2016-ban még jó húsz helyen működött. A cél és a tartalom formailag talán kevésbé változott, de központi forrás alig van, pályázati forrásokból működnek. A program szervezetenként teljesen átalakult, időben változóan különböző nagyobb országos intézményekhez kapcsolták. A generációs programot két- vagy hároméves projektekké alakították, és, ha jól értem, a hangsúly a korai fejlesztésekre került. Ez azt jelenti, hogy megszűnt a pedagógiai támasz folyamatosságának szemlélete is, lehetősége is. Viszont a mi időnkben létrehozott néhány Biztos Kezdet Gyerekház nemcsak megmaradt, hanem – amennyire ez a webről megítélhető – sikertörténété alakult. A számuk folyamatosan nő, már kétszáz felé jár, a finanszírozásuk biztosnak látszik, a korai fejlesztésben jelentős szerepet töltenek be. Szóval, azt hiszem, nem volt egészen fölösleges, amivel próbálkoztunk.

■ *Az életútinterjúból az derül ki, hogy a rendszerváltáskor egy kontrollált piacgazdaságot, jóléti államot képzelt el. Am ma erről aligha beszélhetünk – eddig se nagyon beszélhetünk, hisz más irányba indult a politika, jelenleg pedig egy határozottan rosszléti államban élünk. Hogyan látja most, 2019 tavaszán az ország, sőt a világ helyzetét, jövőjét, amiben olyan, igen beszédes című könyvek jelennek meg és szerencsére magyarra is lefordítják őket, mint A demokráciák halála vagy A kapitalizmus újratervezése?*

– Nem könnyű prognosztizálni. Hisz mit tudunk mi itt a világ szélén arról, hogy merrefelé akarják vinni a világot a nagyhatalmak, amik közül a legnagyobb a nemzetközi tőke. Az teljesen igaz, hogy ma a kapitalizmus szó teljesen üres, mert a gazdaságok nem, de a kapitalisták hiányoznak belőle. A részvények szanaszét vannak, olyanoknál, akik azt sem tudják, hogy amit a kezükben tartanak, az csokoládé vagy ágyú, tehát minek is a részvényei. Nem lehet tudni azt sem, hogy a mi országunk merre sodródik. Amit világosan láthatunk a statisztikai adatok alapján, az az, hogy egyre távolabb kerülünk attól, amit Nyugatnak hívnak: politikai berendezkedésben, társadalompolitikában, a demokrácia ellensúlyait illetően. Gazdaságpolitikában is, azaz minden olyan politikában, amelyek az emberek mindennapi életére hatnak. Nem a Nyugat elkésett csodálatáról van szó, de kétségtelen, hogy például a finnek politikai és szociálpolitikai berendezkedését fényekkel tartom jobbnak, mint a mienkét. Mindig is jobb volt, de most tudatosan növelik a távolságot az általam még elviselhetőnek tartott irány és a tényleges kormányzati cselekvés között.

■ *Nem akarom ilyen szomorúan befejezni. Most karácsonykor is Zsuzsa sütötte a beigli a családnak?*

– Még eddig mindig én sütöttem a karácsonyi diós és mákos beigli, most is húsz rudat – mindenkinek jut belőle. És én sütöm a születésnap tortákat, rendszerint – hacsak valakinek nincs más igénye – egy „igazi Sacher”-t, amiben a lisztet dió vagy mandula helyettesíti. A pillanatnyilag utolsó most március harmadikára készült, Máté unokám lett negyvenéves! Nőnek a gyerekek, unokák, dédunokák. Ha a szorongásokat elfelejtem, ez az élet csodája. ■ ■ ■

Ferge Zsuzsa (1931, Budapest): 1953-ban kapott diplomát a közgazdaságtudományi egyetemen. 1953-tól 1968-ig a KSH-ban, 1968 és 1988 között az MTA Szociológiai Kutatóintézetében dolgozott. 1988-tól 1996-ig az ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézetének, illetve Szociológiai Tanszékének vezetője, 1996-tól ugyanitt egyetemi tanár, 2001-től professor emerita. Tizenhat könyv szerzője, ugyanennyi szerkesztője, mintegy háromszáz tanulmány írója. 2005 és 2011 közt a gyerekszegénység elleni munkában vett részt, az MTA Gyermekszegénység Elleni Programirodájának vezető szakértője volt. (Az irodát 2011-ben a kormány megszüntette.) Fő érdeklődési területe a társadalmi struktúra, a társadalmi egyenlőtlenségek, az oktatás, a szociál- és társadalompolitika, a szegénység, a társadalmi átalakulások hatásai. 2002 óta az MTA rendes tagja. Számos nemzetközi szervezet tagja és számos díj, kitüntetés birtokosa.

D. Magyar Imre (1955): tanár, újságíró, irodalmár. Kilenc könyve jelent meg. Megjelenés előtt álló kötetei: *Athén* (második, átdolgozott kiadás), *A magyarországi cigányság irodalma* (e témából PhD-fokozatot is szerzett).

Egy Arany-szöveg Margócsy Istvánnak

és az „utolsóvers-szindróma”

Hetven évet érdem élni:
Vak nyerőnek azt ne mondd,
Ki olaját nem fecsérli,
Mint az öt szűz, a „bolond”.

Élj hát nyolczvant egyelőre!
A kerek szám fussa ki;
Akkor nyujtsa több időre
Ezt a rigmust valaki.

Ez a címtelen vers, amelyet a frissen megjelent, új kritikai kiadás [*Tóth Lőrincznek*] címmel közölt, textológiai rejtély.¹ De legalábbis érdekesség. Arany László kézírásával, Tóth Lőrinc hagyatékában maradt fenn. A verset ugyanis Arany László küldte el Tóthnak egy olyan levelére válaszul, amelyben Arany László unokahúgának, Szél Piroskának fejezte ki a részvétét; a Tóthnak címzett válaszlevél dátuma 1886. július 23.² Autográf kéziratáról nemcsak nekünk, az utókornak nincs tudomása, de olyan említésről sem tudunk, amely valaha tudósított volna ilyenről. S ez talán nem is véletlen. A vers nem autográf kézírata után a következő megjegyzés olvasható – a fentebbiek alapján azonban nem dönthető el egyértelműen, ez magától Aranytól származik-e, hiszen lehetett Arany László értelmező kommentárja is: „NB. [nota bene – Sz. M.] Azon hitben készült, hogy a jubileum a hetvenéves születésnapra rendeztetett.”³

Ezen a nyomon juthatunk el az alkalmi vers funkciójának megértéséhez. A Kisfaludy Társaság 1882-ben készült megünnepelni Tóth Lőrincet, de nem – mint Arany János hihette – 70. születésnapját (ez csak 1884-ben lett volna esedékes), hanem írói fellépésének ötvenedik évfordulóját. Az ünnepségre 1882. május 14-én került sor. A vers nyilván erre az alkalomra keletkezett, ez tartalmilag valószínű. Arany azonban nem juttatta el a címzettnek. Vagy az eltévesztett alkalom miatt, vagy azért, mert nem volt mit eljuttatnia: hiszen az is elképzelhető, hogy nem is volt a szövegnek kézírata, s azért maradt fenn csak a fia kézírásában, mert szövegét csak diktálta. Ezért vannak azzal kapcsolatban kételyeim, hogy a kritikai kiadás föltételez egy

korábbi kéziratot (K1): erre szerintem nincsen kellő alapunk, s a vers hagyományozódása nélkül is elképzelhető.⁴

Mindazonáltal rejtélyes, hogy egy – a fentebbiek értelmében – 1882 májusában, nem sokkal Arany halála előtt keletkezett verset a fia miért 1886-ban juttat el ahhoz, akinek a vers címezve volt. S akkor is miért úgy, hogy az illető kondoleáló levele emlékezteti erre a korábban elmaradt gesztusra.

Ezekre a dilemmákra azonban már alighanem sose kapunk választ.

De mi is az, amelyet a címben „utolsóvers-szindrómá”-nak neveztem, s mi köze van ehhez az Arany-szöveghez? Ehhez néhány példa vázlatos felidézésével jutnánk közelebb. Arról van szó tudniillik, hogy egy markáns életmű-értelmezés számára kapóra jöhet egy bizonytalan datálású, de akár az életmű utolsó darabjaként is fel fogható szöveg hangsúlyos zárópozícióba helyezése, mert ezzel az egész konstrukció szép és lekerekített jelentést kaphat. Ennek a módszernek – amely képes akár a filológiai és textológiai tények finom átrendezésére is – több költői életműben is van nyoma: gondoljunk Kölcsey Ferencre és az ún. *Rebellis vers* státuszára. Erről a szövegről ma már magabiztosan kijelenthető, hogy nem az életmű utolsó darabja, sőt, talán nem is Kölcsey alkotása.⁵ Hasonló helyzet figyelhető meg Petőfinél is: itt az életmű utolsó versének, a *Szörnyű időnek* szimbolikus szerep jutott az életmű interpretálásában, noha ez a költemény véletlenszerűen maradt az utolsó pozíciójában (merthogy Petőfinek a későbbi verskéziratai, ha voltak, elvesztek). Csak egy a biztos, Petőfi nem ezt a szöveget szánta utolsó versének.⁶ Erre a tényre Margócsy István egyik tanulmánya a következőképpen hívta fel a figyelmet: „mintha Petőfi a Szörnyű idő c. versét szándékosan hagyta volna utolsóként, s az életműlezárás retorikai aktusaként, jóslatként akarta volna hagyományozni, elfeledvén a halál eljövételének időbeli véletlenét (e túlinterpertálás szép példája, ahogy ugyanez a képzet összekapcsolatit az Ady-kultusz hasonló mozzanatával; az *Üdvözlét a győzőnek* c. vers során ugyanis ez hangzik el”, s ezután idézi Veres András szavait az egykori gimnáziumi irodalomtankönyv Ady-fejezetéből.⁷ Alighanem Vörösmartynál is hasonló a helyzet. Az utolsó darabként azonosított (a kritikai kiadásban is eként közölt) vers, a [*Fogytán van a napod...*] kezdetű is magában hord néhány eldönthetetlen kérdést. Ez a szöveg nem is datálható pontosan: Gyulai Pál, akinek az utolsó helyre való beiktatását köszönhetjük, maga is szinte kompozíciós célból helyezte ide a verset. Legalábbis erről árulkodik a következő megjegyzése: „iratai közt találtam, egy pár hónappal irhatta halála előtt. Töredéknek látszik, de mégis elég bevezetett arra, hogy mint utolsó költeménye, e kiadásban helyet foglalhasson.”⁸ Feltűnő, hogy a kritikai kiadás, amely átvette Gyulai beosztását, s észlelte azt, hogy ezek az érvek nem éppen masszívak, mégis ragaszkodott ehhez a pozícióhoz, noha semmivel nem tudott többet vagy mást állítani, mint annak idején Gyulai. S ennek aztán voltak egyéb következményei is. Mert persze a szöveget valóban lehetett töredékként, de akár kész versként is értelmezni: a versnek a legnagyobb figyelmet szentelő Szajbély Mihály – egy fiatalkori tanulmányában – hosszasan értvelt amellett, hogy a vers a „romantikus töredék” fogalmi keretében értelmezendő, s önálló és tudatos építkezés jellemzi.⁹ Ennek kapcsán pedig utalt Vörösmarty néhány korábbi töredékére is. Csakhogy szép és meggyőző értelmezése ellenére megmarad a bosszantó kétely: itt nem egyszerűen az „utolsó vers”-et értelmessé, teljessé és jelentéssé olvasni akaró igyekezet grandiózus teljesítményéről van szó? S az egész nem abból következik-e, hogy Gyulai óta s egész a kritikai kiadásig az irodalomtörténeti hagyomány a zárópozícióban elhelyezett, bizonytalan filológiájú szöveg többletjelentését sugallja – s az értelmező csupán megfelel ennek a kimondatlan s erős sugallatnak?

S itt térhetünk vissza akár Arany János utolsó versének a dilemmájára is: filológiailag ugyan valószínűleg nem a *Sejtelem* az utolsó műve, de ez olyan jól illik a végső szó helyére, s ezt némely interpretáció ki is használta (sőt, talán túlságosan is, gondoljunk csak Szili József nagy elemzésére).¹⁰ A verset közlő Miklós Róbert le is szögezte a tanulmányában: a [*Tóth Lőrincznek*] az életmű utolsó darabja.¹¹ Ez

1963-ban történt. Ám ez sem tudta megrendíteni a *Sejtelem* pozícióját: Szili József tanulmánya harminc évvel később sem vett tudomást Miklós Róbert állításáról. Sőt. Az új kritikai kiadásban (2019-ben) Miklós Róbertnek ezt a kijelentését s az emellett felhozott érveit még csak nem is említi a sajtó alá rendező – pedig ez már csak azért is indokolt lenne, mert ebben a szövegkiadásban tényleg nem ez az utolsó darabja az Arany-életműnek, tehát jó lett volna elhárítani ezt az állítást (mondjuk azzal az érveléssel, hogy a kritikai kiadásban több, bizonytalan datálású alkalmi rögtönzés követi még ezt a szöveget, tehát nem a Tóth Lőrincnek szóló az utolsó). De talán nem is csoda, hogy így történt: nehéz szabadulni az „utolsóvers-szindrómá”-tól: egy igazán nagy életmű nem fejeződik be csak úgy, hanem az utolsó versnek eleve többletjelentést kell hordoznia.

Pedig nem.

Milyen érdekes lenne egy olyan Arany-pályakép, amely azt hangsúlyozza: Arany életműve egy alkalmi verssel fejeződik be, pontosabban marad félbe, ráadásul még az is lehet, hogy egy szóbeli rögtönzéssel (ha nem a Tóth Lőrincnek szólóval, akkor más hasonlóval – lásd a kritikai kiadást). Mint ahogy így is kezdődött, tudniillik alkalmi versekkel.¹²

JEGYZETEK

- 1 Arany János, *Kisebbségi költemények 3. (1860–1882)*, s. a. r. S. Varga Pál, Bp., Universitas – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézete, 2019 (Arany János Munkái), 409. Az nem világos, miért kellett a ki-következtetett címben a cz-t alkalmazni, amikor a névre csak a monogram (T. L.) utalt. De mindegy, a továbbiakban én is a kritikai kiadás címalakját használom.
- 2 Miklós Róbert, *Arany János ismeretlen verse és Tóth Lőrincnek írt kiadatlan levelei = A Petőfi Irodalmi Múzeum évkönyve 4.*, szerk. Baróti Dezső, Bp., Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1963, 163–168. Az adat: 165.
- 3 A kéziratfotóját lásd Miklós Róbert i. m. 166.
- 4 Arany János i. m. 1077.
- 5 A téma kutatástörténeti összefoglalását lásd a kritikai kiadásban: Kölcsey Ferenc, *Versék és versfordítások*, s. a. r. Szabó G. Zoltán, Budapest, Universitas, 2001 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái), 1028–1039. A kétegy felmerülésében legkomolyabb szerepet játszó tanulmányok: Kerényi Ferenc, *Rebellis vers vagy Átok*, Itk, 86. évf. (1982), 1. szám, 59–60.; Fried István, *Kölcsey Ferenc rebellis verse?*, Itk, 97. évf. (1993), 1. szám, 102–114. Kerényi Ferenc, *Kölcsey Ferenc Rebellis verséről*, Itk, 98. évf. (1994), 1. szám, 68–71. Vö. még Szilágyi Márton, *Folklor, irodalom vagy irodalmi folklor? = Folklor és irodalom*, szerk. Szemerényi Ágnes, Akadémiai, Bp., 2005 (Folklor a magyar művelődéstörténetben), 154–161.
- 6 Szörényi László – egyébként kitanulmányos is külön figyelmet szentel a vers „utolsó” mivoltának, s retorikailag ezzel indítja és zárja elemzését: Szörényi László, *Apokalipszis helyett katalizma: Petőfi utolsó verse = Uő., „Multaddal valamit kezdeni”: Tanulmányok*, Budapest, Magvető, 1989 (JAK füzetek 45), 94–118.
- 7 Margócsy István, *„... hány helyen nincsen Petőfi?” Amit a Petőfi-legendák háttéréről tudni lehet*, 2000 (kétezer), 2016, 1. füzet (<http://ketezer.hu/2018/01/margocsy-istvan-hany-helyen-nincsen-petofi/>) utolsó letöltés: 2019. júl. 26.)
- 8 *Vörösmarty minden munkái*, s. a. r. és jegyzetekkel kísérte Gyulai Pál, 2. kötet, Pest, Ráth Mór, 1864, 314.
- 9 Vö. Szajbély Mihály, *Vörösmarty utolsó töredéke (Fogytán van a napod...)*, Itk, 82. évf. (1978), 3. szám, 303–320.
- 10 Szili József számot sem vet a lehetséges filológiai kételyekkel, egyszerűen az életmű utolsó darabjaként kezeli ezt a négysornyi Arany-verset: Szili József, *Négy utolsó verssor*, It, 74. évf. (1993), 1–2. szám, 152–213.
- 11 Miklós Róbert i. m.
- 12 Erről bővebben: Szilágyi Márton, *„Mi vagyok én?”: Arany János költészete*, Bp., Kalligram, 2017, 31–41.

Szilágyi Márton: 1965-ben született Gyulán. Irodalomtörténész, az ELTE Bölcsészkarán a 18-19. századi tanszék vezetője. Legutóbbi kötete: *Mi vagyok én? – Arany János költészete* (Pesti Kalligram, 2017).

Cetlik a migránsok kutatásához*

(Definíció és szakirodalom) Migráns az, aki vándorol. Aki látja a másikat, és őt is másikként látják. Idegen az idegenek közt. Annyira, hogy ma már semmi értelme a kifejezés pontosításának – mindenki migráns, vándor, idegen; volt, vagy az lesz. Vagy migráns az, akit a szomszédjai migránsnak tartanak. S nem is kell ahhoz migránsnak lenni, hogy migráns legyél és/vagy migránsnak tartsanak. Menekült az is, aki párkapcsolatba, házasságba menekül, még ha csak a szomszéd faluba is.

Mielőtt kutatásba fogunk, tájékozódjunk. Olvassunk. Vagyis lopjunk, nem szégyen az. Úgyis már mindent kitárláltak. A migrációt állítólag sokáig nem is kutatták. Dehogynem, csak nem úgy kutatták, hanem amúgy. Mert akik mindenről írtak, mint Nietzsche, Marx vagy Weber, konkrétan nem írt a migrációról? Hát hol van az a híres sorok közt olvasás?

A szakirodalom tehát bőséges. Már nem kell hiányt pótolni sem. A vándormitológia könyvtárnyi terjedelmű. Az idegenségről szóló esszéirodalom szintén. S szinte mindegyik migránskutató maga is migráns, így minden migrációkutatásból eredő szakcikk önreferenciálisként olvasható. Ilyképp a gyanú hermeneutikája irányadó.

„Dolgozunk, én most villanszerelőként, belső munkák az építkezéseken. Legfelülről még a Schlosshoffra is rálátok, vagy a karácsonyi vásárra a téren, hát az azért látvány. Erre kérdi, hogy én honnan való vagyok? Pakisztáni vagy afgán, nem tudom, nem is érdekel, szóval látod rajta... Azért már gagyog valamit. Kérdezem vissza, hogy hogy honnan? Hát bazd meg, innen, hát honnét lennék. De hogy hon-

nan, melyik városból? Nem mindegy az neked, amúgy is falu, úgyse tudod. És innen vagyok, mert ez az én országom. Vagy ez az enyém, vagyis a miénk volt, mert ez egybe volt, érted? Most nem az, mert akkor a Bácska is Magyarország volt, Magyarország meg a monarchia, de az egy volt. Szóval én nem csak idejöttem valahonnan, én itt vagyok. Apám is volt pár évet vendégmunkás Németországban. Én nem vagyok migráns. Jó, kezdetben nem tudtam a nyelvet, meg menekültként jöttem, átmész a procedúrákon, letelepedés és így tovább. De arra se mondták a régi Jugóban, hogy migráns, aki elment Újvidékről a tengerre, és ott lakott, vagy Szlovéniában dolgozott. Meg aki ott bárhol máshol volt katona. Az neked migráns? Az a te hazád volt. Nekünk meg a monarchia is hazánk volt, na, érthető. Neki meg ez nem lesz sose.”**

(Módszertan) A migránsok számát csak becsülni tudjuk, mert épp az a lényegük, hogy izegnek-mozognak. Kétlaki, többet ül autóban, buszban, mint valamelyik otthonában. Ha kiszámolnánk, legalábbis azok esetében, akik több határt lépnek át oda-vissza, akár naponta-hetente ingázva munkahelyükre, vagy a vallási ünnepek alkalmából, a tavaszi, őszi és téli szünetben, a nyári szabadságok alkalmából, kiderülne, hogy a legnépszerűbb turistacélpont ma a határtárlóhely meg az autópálya-kapuk. Évente szinte több időt töltenek itt így összességében, mint otthon.

„Én nem tudom, hányan vagyunk, hát abban a városban, mondom, az ötvenből negyvenezer, az migráns, meg

* A szerző a szöveg megírásakor a Marion Dönhoff Stiftung ösztöndíjasa volt.

** A részletek valós interjúalanyoktól származnak, valós történetek, vélemények, de nem szó szerinti leíratban.

ezek az afrikai, meg ázsiai menekült, az nem is mind menekült. Otthon nem maradt senki. Vagyis igen, de nagy a jövés-menés nálunk. Engem otthon is beírtak a népszámlálásba, meg itt is, mert... Vagyis otthon úgy írnak be, mintha állandóan ott lennék, mert nem vagyok kijelentkezve, meg aki ezt összeírja, annak az több pénzt jelent, az állandó lakos, mert rákérdez a vagyronra, az állatokra meg minden szarra, de ha neked ott csak címed van, akkor csak pár adat kell, az neki sokkal kevesebb pénz per fő.”

(A kutatás tárgya, alanyai) Legyenek hát magyarok, ex-jugoszlávok, szerbek, horvátok muzulmán egyiptomi. Falumbéliek. Akik innen elköltöztek. Akik visszaköltöztek, vagy épp hazautaztak ünnepekre. Akik ideköltöztek. Tehát kishegyesi, londoni, pesti, horvátországi, koszovói, vidéki magyarországi, határon túli, német nyelvterületen élő. Aki egyszer emigrált, aki kétszer, aki még többször, és aki ingázik. A legjobb az, aki épp nem is tudja, hol van, honnan jött és hová tart, marad-e vagy megy. Aki azt sem tudja, hol a feje. Őt hívjuk ma transznacionalistának. Persze nem nacionalista, hanem két vagy több náció, ország közt fő a feje, ezért transznacionalista. Transzban van. (Régebben Jugoszláviában szinte mindegyik buszváltalatt úgy hívták, hogy Suboticatrans, Topolatrans, Severtrans stb.) Ha egy transznacionalistával beszélünk, akárha öttel interjúztunk volna, vagy ötször öttel, hisz úgysem csak magáról beszél, hanem a hasonló migráncipőben lévőkről is.

„És kiket is kutatsz? Mindenfélét, vagy csak magyarokat? Ūhüm, szóval Angliában, Németországban is... Meg határon túli magyarokat is? Hát, én nem tudom, a magam nevében beszélhetek, de aligha vagyok tipikus, a második doktrimat csinálom Londonban. De részben Pesten élek az ösztöndíj alatt is, mert a téma meg mégis ideköt, ráadásul vidékről kerültem Pestre. London megint más, mert ott engem nem is magyarnak néznek. Tudják, hogy magyar vagyok, és hiába voltam itthon úgymond perfekt angolból, kint rögtön leveszik, hogy hát nem az akadémiai angolt beszéled, nem az arisztokraták angolját, és nem is vidéki vagy skót, vagy amerikai angolt beszélsz. Kezdetben alig értettem őket. És ebben a londoni egyetemi világban végül is kinéznek, még az is, aki szintén külföldi. Tehát tudják, hogy magyar vagyok, honnan jövök, mert hát a témám is magyarországi, de nekik te kelet-európai vagy. Az már rég semmi, semmi extra, hogy magyar, annak semmi jó híre nincs. Mindnyájan kelet-európaiak vagyunk nekik, innentől kezdve úgysem fogadnak be az arisztokratikus angol egyetemi világba. Vagy csak később, és sokkal több munkával. Persze, ez csak az egyik elem, mert az egyetemi világ mindenhol ilyen végül is, nehogy a tanítvány a tanár feje fölé nőjön, többet publikáljon, többet idézzék, tehát ez a világ azért mégis más. De akkor is előjön ez, ami a munkásoknál is, minden rétegnél, hogy nem is magyarnak néz a többség, hanem kelet-európainak. De minél alacsonyabb szinten volt valaki

otthon, annak itt jobb lesz az otthonihoz képest, és fordítva, ha fenn voltál, itt süllyedsz.”

(Filozófia) Wittgenstein írja *A bizonyosságról* című kötetében, igaz, idézőjelben, hogy „Különös véletlen, hogy minden embernek, akinek fölnyitották a koponyáját, volt agya!” Ugyanígy bizonyos és különös véletlen, hogy akárhová megyünk el migránsokat kutatni, mindenütt találunk migránsokat.

„Én nem tudom, hogy migráns vagyok-e. Biztos nem olyan migráns vagyok, ahogy Magyarországon mondják a migránst, ahogy mindenhol hallom. Előbb apám ment el Németbe' Jugóból, aztán anyával mi utána. Onnan jártunk haza, ugye. A férjem meg amerikai katona volt Németbe', vele mentem ki Amerikába. Anyáék meg a nyugdíj után hazamentek volna, de akkor a háború miatt nem, és a Balatonon vettek házat, és azóta ide-oda megyünk. Aztán eladtuk az itthoni házat, amikor apám meghalt, és most hát nem olyan hazajönni ide, meg ott a Balaton, az is ilyen valamiféle hazamegyünk-féle, mert ott az a ház, meg Németbe' még a lakás. De Amerikába meg többfelé laktunk, aztán a második férjemmel, meg már az unokák, még neki is mondom néha magyarul... A fiam meg keresne magyart... mert csak orosz nők vannak, rögtön az amerikai állampolgárságért, szóval, nincs USA-ban magyar társskereső oldal, én kerestem, pedig ő így keveset tud magyarul. Ő katona is volt, Afganisztánban meg Irakban is. Vagyis mi migránsok vagyunk, de nem úgy, mint mások.”

(Személyes, családos és magányos) Nekem csupán apám és apja biztosan nem migráns, ők sosem migráltak, bár apám egyszer majdnem Németországban vállalt kórusvezetői állást. Minden más családi vonalon, már amit tudok, mindenki jött-ment, bevándorolt, menekült, illetve előtte valahonnan kivándorolt, főleg Sváboországból. Telepesek voltak, családostól érkeztek az ősök, együtt akár a rokonsággal.

A migráns hagyományosan magányos, legfeljebb párjával indul, még ritkábban családjával – korábban a vándor egyedül indult el. Később már a szekéren, tutajon érkező őseim így nem magányosak, nem is vándorok. Ők már – nevezük így őket – a telepesek. Idetelepültek. Az ún. szülőfalumat épp 250 esztendeje telepítették be. Újra. Mert a törökök alatt elnéptelenedett. A török temetőről minden tudja, hol van. Turista-attrakció, mert kilógnak a csontok az omladozó löszfalból. Kár, hogy ez mítosz. Kolerásokat tömegsírja ez, a 19. század második feléből. Amikor már elvándoroltak a törökök. Akik nyilván nem migránsok voltak, hisz csoportosan jöttek-mentek.

A migrációról való gondolkodás – migráljak-e?, máskor miért mentek el?; és miért nem jönnek vissza? miért nem megyek haza vagy tovább? – az is mondhatni migráció. Ahogy az otthon maradó ellenzékiek, a disszidensek mondták: szellemileg migrált. Alámerült, kibekkelte. Belső szellemi migrációba vonult, az énje otthon is maradt,

meg nem is. Kissé fellengzősen hangzik, de van benne valami. De van benne valami. *Az élet maga az úton levés.* (I. m. talán: Coelho.)

Itt van Sebald könyve, *A kivándoroltak*. Alapmű, e témában bizonyosan. Maga is Németországból migrált Angliába, aztán részben ottani migránsokról írt. Négy boldogtalan migránsról. Még 1990 előtt járunk, a migráns, főleg, ha művészlélek, nem is lehet más, csak boldogtalan. Hisz migráns, kivándorolt. Az ok nem mindegy, de úgymint magára marad, szinte látjuk magunk előtt őket – Sebaldot is – a migránsbográcsban főni. Sebald a kivándoroltak után nyomoz, keres, mert egy vándor mást nem tehet. Azért nyomoz, mert vándorol, és azért vándorol, hogy nyomozzon.

„*Hát a magány. Akad pár magyar, az igaz. De öregebbek, mind a hitel miatt jött ki, meg családotul már... A haverokkal szoktunk néha, ugyanonnan jöttek, mint én. Igaz, Svájcban vannak, de az közel van hozzám. Jól berúgunk, feszítvél, ilyesmi. Német lánnyal, hogy te megismerkedj? Esélyed sincs. Szóba se áll. Látja rólad, hogy gasterbeiter. Pedig a kertvárosban, ahol lakom, a német öregek köszönnek előre nekem, mert németnek néznek, fehér vagyok, meg Bayern-mez van rajtam. Meg ilyen németes vagyok, látod, kövér is, hosszú Bundesliga-haj, ilyen nyolcvanas évekből, pedig akkor születtem. Ez meg kisváros, ötvenezer ember, ennek több mint fele biztos, hogy migráns, meg menekült. Azok meg nem is dolgoznak, verekedés meg minden, de az ilyen menekült nőkkel se ismerkedhetsz, muzulmánok. És akkor megvárod, az bassza meg a magyar pincérnőt, aki a legtovább iszik vele végül, reggelig, zárórág. Az egyik, az cigány is, magyar, mondta, adjak le negyven kilót, akkor összejönne velem végleg, ketten könnyebb. Na. A múltkor meg volt egy szilikonos ukrán kurva, megfoghatom a melled, ez rendes kupleráj, kérdeztem. Meg hát. Aztán az egész négy száz euró volt. Én meg keresek úgy 1800-2000-et. Hát az sok. De jó volt! Ez az ismerkedés.*”

(Az idegen, az élelátás és a lojalitás) Alfred Schütz az idegenről abból a szempontból is írt, hogy a befogadó csoport hogyan látja őket: egyfelől az idegen kritikus, „baljós élelátással” bír, azaz máshonnan jöve észrevesz olyasmit, ami az őshonos többségnek fel sem tűnik saját magáról. Másfelől úgy látják a jövevényről, hogy úgysem tud majd azonosulni azzal a kulturális mintával, amit ők felkínálnak neki, ezért aztán lojalitása kétes lesz.

„*A fél falu kint van Németbe, ez a (...) nevű falu. A lányom is kint vannak, és hát tőle tudom, mert ő tud németül, ő intéz mindenkinek mindent, a papírokat, végül is ebből él, meg a expedíció. A többieknek, az újaknak, végül ehhez németül se kell tudni, minden el lesz intézve, be van járódva. De a munkán kívül a helyiekkel sincsenek úgy egyben, pedig nem olyan nagy falu az, vagy hát kisváros. Itt szinte csak magyarok vannak, már a hatvanas évektől, másféle nincs. De a németek ezt megszokták, nem érdekli őket, a mieinket se érdekli a többi, de aztán az isko-*

lában már megy a keveredés, és a gyerek már inkább német lesz, és ugyanolyan. De ez mind magyar, mondom. Itt még más jugók sincsenek, és akkor nincs probléma.”

(Az abszolút idegen: a kitagadott) A legidegebb az, aki a másik vallású faluba házasodik, vagy talál élettársat. Sosem fogják elfogadni, legalábbis ez volt anno, ma leginkább tesznek a másik vallására – a saját mellett is –, és jó esetben a nemzetiséget is. De régen, meg talán ma is imitt-amott még a magyarok közt is, a setét vidéken, az ilyen ember tehát idegen lesz ott, ahová házasodott, de ott is, ahonnan kilépett. A szex, a szerelem csinált belőle idegent, pedig úgy mesélik, régen nem így házasodtak, hanem érdekből, kiházasították őket, szerelemből legfeljebb csak dugtak, kinn, a mezőn.

„*A mi vallásunk a szeretet vallása. Muzulmánok vagyunk, és számunkra az első a család. A gyerekek tanítása az iszlám jegyében. Mi mindenkit tisztelünk, a más nemzetiségűeket is, a más vallásúakat is. Mi egyiptomiak vagyunk, annak valljuk magunkat, és ez egy ősi nép. Saját a kultúránk, saját a vallásunk. És nem vagyunk albánok, és nem vagyunk románok. Semmi közünk hozzájuk, ők egészen máshogy élnek. Nézd meg, itt minden tiszta. Mi hiszünk Allahban, Allah egy. Semmi bajunk sincs itt a magyarokkal, a gyerekeknek az iskolában se, látod, a szomszédokkal is jóban vagyunk... Mi dolgozunk, és nem segélyből élünk, meg nem lopunk. Nem vagyunk cigányok, nem vándoroltunk sose. Koszovón sem volt semmi problémánk az albánokkal, vagy a szerbekkel, nekik volt aztán bajuk velünk, az albánoknak, mert nem harcoltunk a szerbek ellen velük együtt. És Németországban se volt semmi bajunk, a gyerekek nagyon gyorsan megtanultak németül is, mi meg csak vártuk a papírokat, amíg vissza nem küldték az egész családot. És őket ott rögtön befogadják, tanítatják, csak nekünk nehéz, nem kaphattunk munkát sem, pedig ott van a család java, már régóta sokan, még a háború előttről, legalább százan, sőt, még nagyobb a rokonság. És mi nem vagyunk elmárodottak, van tévé, internet, mobil is, minden. A gyerekek is ismerkedhetnek bárkivel, és szórakozhatnak, házasodhatnak akárkivel. Kivéve a cigányokat. Aki romával házasodik, az többi nem lehet a család része. Megszakítjuk vele örökre a kapcsolatot. Bárki mással lehet, bármilyen vallásúval is. Romával nem lehet, így megy ez ezer éve.*”

(Banális nacionalizmus) A Michael Billig által bevezetett fogalom, illetve elmélet arra utal, hogy hát istenem, a mindennapi életben nacionalistákká válunk, már-már mindig vagyunk valakik nemzetiségi szempontból. Magyarok vagy másnak gondoljuk magunkat, meg mi másokat valaminek, ők meg minket valaminek. És hogy a kutatóknak is legyen dolguk, főleg, ha megkérdezik az embereket, hát elmondják nekik, hogyan magyarok vagy ezek-azok a mindennapokban. Miközben újra burjánzik körülöttünk az, amit ma már újnacionalizmusnak mondunk, az egész a mindennapokban mégis oly – banális.

„Nem tartom az itteni magyarokkal a kapcsolatot. Persze, a munka kapcsán esetleg néha, otthoniakkal is, nyáron Pest, Balaton, most meg te vagy itt, magyarul. Az én szintemen ez nagyon le van már szarva, hogy ki kicsoda. Persze, hogy követem az otthoni médiát, a tévéket is, stream-en, meg mindent az interneten. Na, lehet, ezért nincs honvágyam, mert követem. Vagy ezért nem mennék haza. Persze, a biztonság miatt se, az anyagiak. Vagyis hogy minden bétent látom, mennyi pénz landol a magánnyugdíj-számlámra. Otthon meg milyen nyugdíjam lenne, még ha van 25 évem is addig? CNC-sként ott kapok munkát, ahol csak akarok, vagyis otthon is kaphatnék. A kollégák is, van mindenféle. De már az angol is elhív magához, focit nézünk. Az sose érdekel, a Brexitet is leszarom, de a focit követni kell. Hétfőn az az első, mit játszott a csapat, ezt beszéljük meg, ez a belépő a befogadáshoz is, egy ilyenről beszélgetni. Most jó a Watford, nyolcadik a Premierben. Jegyet te oda nem kapsz. De olvasom hétvégén, mi van, hozzá szóljak tudni. Ez a belépő a beszédbe. A rögbi is, láttad a stadiont, ahogy jöttünk, mind a kettő ott játszik. Az még nemzetibb sport itt. Itt a fűtcán meg látod, ez a watfordi fűtca, van minden üzlet, lengyel, még román is, mindenféle náció, ázsiai. Magyar az nincs, az egész Londonban egy, ha van. Na, mit együnk, éhes vagy? Kínai jó lesz?”

(Metodológiai szaktanács) Azt írja a szakember, a jó narratív interjúkészítés egyik első feltétele, hogy ne féljünk a hangfelvevőnkől (ő még magnetofont említ). Ha félünk a saját hangunktól, mert fel lesz véve, akkor ne higgyük, hogy interjúalanyunk nem fog ugyanúgy megjegyezni. Legyünk barátságosak. Megértőek. Lehetőleg sose beszéljünk magunkról. Még az elején se mondjuk el, hogy én is migráns vagyok, vagy már menekültem, hogy hányszor költöztem, hol s mikor éltem és miért.

„Nem, ne kapcsold be a magnót. – De akkor nem tudok elszámolni az interjúval, azt hiszik, hogy kitaláltam. – De én nem akarom, hogy ez így megmaradjon, mit monddok. – De nem kell félni, ez bizalmas, senki se hallgathatja meg, a titkárnő legépeli, ennyi. Különben is, van GDPR-szabályozás, aláírod a papírt, adatvédelem. – Akkor se. – Jó, de jegyzetelhetek? Vagy hát a lényegyet úgyis megjegyzem. – Jó, jegyzetelhetsz, de én nem akarok problémát, hogy amit elmondtam, abból baja legyen valakinek. Té hányszor migráltál? – Háromszor, de mindig Magyarországra. – Na, látod, ha nem írsz mindenfélét, akkor nem is migrálsz háromszor.”

(A sikeres és legális migráns) Virág Tünde ír arról, hogyan (nem) lehet kutatni egy faluban a migránsok sorsát, azt, hogy a migrációt ki és hogyan szervezi, miképp működteti a kapcsolathálót, ebből kik miképpen élnek meg, és legvégül ki kit húz le anyagilag. Mert a kutató hiába épülne be a közösségbe, aligha tud teljességgel a mélyre esni. Csak a legális és sikeres életutakat ismeri meg, miközben a helyiek folyton kísérik, fel-

ügyelik munkáját. Ha valakivel kettesben ül le, mintegy spontán módon vágódnak be a rokonok és kapcsolódóknak be a kommunikációba. Mert az otthoniaknak, főleg a külföldön időszakosan munkavállalás szervezése nagy biznisz, s nem érdekük, hogy a fekete és szürke zóna jellemzőit kutassák, az nyilvánosságra kerüljön. De nemcsak az adózás miatt. A migránsokat otthon is szégyellhetik, mert alantas munkát végeznek külföldön, vagy éppen prostituáltak.

„Hogy ő üzletvezető? Meg hivatali kocsija van? Ne bassz már... Hát ott állunk, toljuk a kosarat a Lidliben, és rajta ez a sárga-kék hogy hívják munkásizé, a mellény. Ott ácsorog, rakosgat, ilyen rakosgató... – Árufeltöltő? – Az, rakja a polcra. De úgy csinált, hogy ne lássuk, pedig látta, hogy látjuk. Na, lehet, hogy volt más is, szállította az árut, de ott se úgy van, hogy örök a munkahely... – De miért? Szégyelli? – Hát biztos, lehet. Mert otthon mást mondanak sokan. Meg hogy ő németül tudna? Dehogy, hát ő magyarok meg szerbek közt van egész nap, szerb a főnöke, a lakáskiadó, azzal bőven elvan. Én meséltem, hogy kezdtem, sehogy. Most se hü, de valami, meg volt, hogy jó volt, és egyszerűen kitettek, mert másnak akarta az állást. Mert a fele valami hitelben úszik. Mondjuk, hát tudod, ő elbaszta otthon, már mindenkivel kölcsönkért. A java persze a lakás miatt, a svájci hitel. De és akkor mit szégyell? Hát mi basztuk el? Nem, hanem az ország, a kormány, meg hát a bankok. Hogy otthon úgyse jutsz sehova, még abhoz adósság se kellett, nekünk se volt ott. Most itt van, de itt meg épp nem szégyen, hogy te már itt hitelt kaphatsz. De hát tudod, mindenki olyan, hogy nagyozolni szeret. Aztán otthon kettőt fordulhat az új kocsival, hogy lássák, itt meg a szufniban alszik és robotol.”

(A politika és a valóság) Nézzük meg, mint mond a hatalom. „Tömegesen jönnek haza a magyarok külföldről, mert itthon jobb az élet” – mondja a magyar nemzetpolitikai államtitkár. Csak tudja. Bár nem mond adatokat, és a jobb az élet-et sem operacionalizálja, mitől, miben, mikor jobb. Az egyik felmérés szerint legjobban azok érzik magukat, akik hazatérnek. Akik el sem mentek, ők is jobban érzik magukat, mint akik migráltak. Ám ha rákérdezünk – a felmérés módszertanára –, kiderül, erősen kozmetikáztak az adatok, és attól függ, mire kérdezünk rá, milyen területen érzi magát jobban valaki.

„Tudod, mikor fogok én hazamenni? Ezeknek? Sose... Nem akarom, hogy a gyerekeim úgy nőjön fel, hogy amikor a reptérről jövünk-megyünk, vagyis hát ott is észrevetted, mert mindenhol ott van, hogy Soros ne nevesse a végén meg a többi. És kérdezi, mert tizenegy éves, hogy ez mi? Persze, meg tudom magyarázni, úgy is, hogy megértse. De nem akarom, hogy ebben éljen. A férjem meg indiai, neki amúgy is tökmindegy, hol dolgozik. De a gyereken látjuk, hogy félig indiai, mondjuk. Vagyis cigánynak is nézhetik. És akkor ezt magyarázgatassam. És ebből baja legyen az utcán, akárhol. És akkor azt is magyarázgatassam, hogy nem is cigány, hanem indiai, hogy akkor a különbség, az

mi. Nem is ez a lényeges, indiai, cigány, érted, nekem főleg nem lényeges, de az igen, hogy ebben éljen, így bánjanak velem, azt én nem tudnám elviselni. A férjem leszarja, a gyerek leszarja, de én nem szarhatom le, ha így érzem. Itt meg aztán kerüljük is a magyarokat, az én szakmámban akadhatnak partnerek, tökmindegy, de ezen a szinten minden angolul megy, itt annyiféle ember van már, nyelv, szín, fajta, hogy tökmindegy.”

(A hazátlanok repatriálása) Hannah Arendt a menekültekről mint „fölösleges emberekről” írt, mások a „nem-polgár” kifejezést használják azokra, akiket semmilyen kategóriába nem lehet beszuszakolni, (még) a menekültbe sem. Boris Groys *A menekült esztétikája* c. esszéjében ír arról, hogy Németországban a menekült (Asylant) szót olyanokra használják, akik nem németek, de ott élnek vagy akarnak élni – pedig a bevándorlók többféle csoportjáról van szó, olyanokról is, akiknek vannak papírjaik, de nem politikai vagy más okból menekültek: „A menekült alakja tehát kínosan megzavarja a saját és az idegen alapvető elválasztását, ami ösidők óta meghatározza az ember felfogóképességét és képzelőerjét. Éppen ezért, a menekült bizonyos értelemben láthatatlan, felfoghatatlan és azonosíthatatlan.”

Az állam(ok) pedig, már amelyik, tiltják, büntetik, ha csúnyán beszélünk másokról. PC-módra nem lehet cigányozni, niggerezni, buzizni. De a törvény még inkább védi azt az akárkit, főleg politikust, akit, ha leganézzünk, lefasisztázunk, úgy megsértettük a jó hírnevét, a becsületébe gázoltunk. Sose értettem, honnan vesszük azt, hogy valakinek eleve jó hírneve, becsülete van, vagy akár hogy az emberi méltóságát is születésével kapta. Erre fel visszadeportált gyerekeket repatriáltaknak nevezünk Szerbiában, illetve Európában, például Németországban, mintha lenne hazájuk, ahová repatriálhatók. De őket nem védi senki. Azaz, e konkrét esetben, Újvidékre vagy egyes vajdasági magyar faluba repatriálnak – kapják vissza a hazájukat?! – koszovói roma vagy egyiptomi muzulmán gyerekeket: „íme, ez a ti hazátok”.

A vajdasági német rokonaim egy részét egy München melletti faluban telepítették le több más „Ostgebiet”-ből származó német családdal. Az először 805-ben (!) említett falut ma Wiedenzhausennek hívják – ez tudtommal semmit sem jelent –, amit én olykor úgy értettem, hogy Wieder zu Hause, vagyis hogy „ismét otthon”. De ebben mégis több a logika, hisz őseink egy része állítólag Ulm környéki, vagy ott szálltak tutajra, s váltak a Bácskában Donauschwabenné.

„Az iskolában nem igazán tudunk mit csinálni velük. Ők egyiptomi muzulmánok, de a szerbek, meg itt a magyarok is, persze, cigányoknak tartják őket, mert úgy néznek ki, mármint a bőrszín, mondjuk. De egészen mások. Mondjuk, szinte azt se tudni, milyen nyelven beszélnek, koszovói albán, vagy valami roma nyelv, vagy a kettőnek valami közös nyelvjárása. Tudod, ahogy egyik falu megéri a szom-

*széd falu nyelvét, szinte ugyanaz, aztán az első meg a huszadik falu lakói már rohadatul nem értik egymást... És itt meg nincs albán tanár, csak szerb meg magyar. Sokan kint vannak Németországban, vagy jönnek-mennek, seftelnek használt fehértechnikával, például. Vagy ugye van itt két hodzsa, vagy dervis, az van kiírva, hogy Dervis Kft., szerbül, „samostalna udružnja radnja”, önálló szolgáltatás vagy mi. És gyógyít, mint egy varázsló, átkot szed le, tanácsot ad szerelmi ügyben, de jó pénzért, mert külföldi autók is megállnak. Tán mind muzulmán, de nem tudom, elég fura. Aztán Németországból kitiltják őket két évre, a gyerekeket visszadobják, és ott, amit két év alatt megtanultak, szépen németül, de a kézmosást, viselkedést is, azt itt három hét után már elfelejtik. Aztán két év után megint megpróbálkoznak, meg itt semmit se tanultak, kitől is, szerbül vagy magyarul, németül sincs, aki tanítsa. Aztán megint kimennek, a gyereket kikupálják, aztán megint vissza. Senkinek sem kellene, mert Koszovóról ide jöttek, országon belüliek úgymond, belső menekültnek mondják, vagyis hogy jön az ki, „interno raseljena lica”, belsőleg, belül széttelepített személyek? Ez is hogy hangzik?! A németeknek meg Szerbia biztonságos is, jó, végül is ez a rész az is. Szerintük, mármint saját maguk szerint, ők nem romák, és nagyon nem szeretik, ha hozzájuk hasonlítják őket, vagy annak mondják őket, meg mert muzulmánok. Olvasni se tudok mit adni nekik, de én jól elvagyok velük itt az iskolakönyvtárban, rendes gyerekek ezek. De nézd meg, milyen könyveket küldenek a magyarok? Egy általánosba. Mesekönyvek helyett itt van: Navracsics Tibor: *Európai belpolitika... 1998-as. Nem kell? Kidobom a faszba, hely sincs.*”*

(Migánsok a médiában) Előszeregettel készit interjú a hatalomhoz közeli, avagy államilag fenntartott média a hazaköltözöttekkel. Nincs gyakoribb tanulság, mint hogy „ott sincs kolbászból a kerítés”. Ez igaz, láttam Londonban, Bécsben, mindenütt, hogy ott is csak a piacon van kolbász. Itthon viszont már disznó is alig akadt, mélyponton az ára. Meg hogy „ott mindenért meg kell dolgozni”. Akkor itt(hon) viszont nem? És hogy aki tanul, itthon is boldogul, csak szakmát kell tanulni, nem pedagógusnak, abból van épp elég. Szakmunkásnak kell tanulni, az a biztos jövő, mondják, miközben éppen a szakmunkások a legkeresettebbek, tehát potenciálisan ők vándorolnak ki legelőbb. Vagyis éppen olyasmire képzik ki inkább őket, amire a legnagyobb a szükség nyugaton is.

„Itt aztán nem kérdezték, milyen papírom van. Az angol már ment máshol is, ott is hátrányos helyzetű gyerekekkel foglalkoztam, autista, ilyesmi. Itt meg azokkal az angol gyerekekkel, akik itt a külvárosban élnek, a szülők is semmilyenek, ilyen underclass... És akkor korrepetálok, matek stb. Magyar tanár diplomám van, vagyis csak magyar szak, a pedagógiai részt nem csináltam meg. De itt semmit sem kértek, vagy honosítsam, dehogy. Beírtam az önéletrajzba, hogy ez van, meg ezt csináltam itt eddig... Látták, csinálom,

tudom. Aztán én választom meg, mennyit dolgozok. Nekem elég a 30 óra, dehogyan dolgozok többet. Lehetne, de minék. A feleségem is angol, vagyis mondjuk wales-i, de mindegy. Magyarokkal én itt nem találkozok, van valami, nem tudom. Jó, tudom, hogy mondjuk ide direkt sok magyar orvos jött, de nem érdekel. Itt például kurva sok a spanyol fiatal, azok is pincéreként kezdik, mint én, mert náluk sincs munka vidéken. És dél-amerikai, mindenféle. Nagyon hipszter hely, mindenféle stílusú hely, bulik. Jó, tudod, persze, magyar vagyok, meg magyar irodalom, meg hát mit tudom én, ha anyám esetleg beteg lesz, akkor haza kell költözni rá vigyázni, de mi az már, hogy akkor magyar.”

(Tipikus) Már az 1914 előtt Amerikába emigrálók jó része is úgy tervezte, hazaküldi a pénzt, házat, földet vesznek majd pár év munkájából, s jönnek haza. A hatvanas évek közepén hasonlóképp indultak meg a vendégmunkások a Vajdaságból is: a férfiak, egyedül. Egy-két év, amíg összejön a házra való, gondolták. Még egy év, tévére és szekrényorra. Még egy, autóra. Még egy-kettő, kellene föld, ahhoz traktor. Aztán ment a feleség, később a gyerek is. És elmúlt 25 év, jöttek a délszláv háborúk, maradtak kinn. Korábban hazajártak, új tárgyi kultúrát hozva, kimulatva mentek vissza, a rokonságot kiélezve.

„Hallod, én még hazajárok, mert anyámék miatt, meg a házamat is még befejezem, vagy hát rendbe kell tartani, a kertet is. De a többiek? Még amikor mindenki megindult a magyar útlevelemmel, karácsonykor, húsvétkor tele volt a kocsmák, ez 2010-től úgy. Aztán egyre lemaradnak. Már ugye hát mindenki kinn van, a testvérek, barátok, haverok, mindenki. És ugye, hogy itt egy euró a sör, és mindenki fizetett itt boldog-boldogtalannak. Megmutatta, hogy van miből. De most kinek mutogatná? Meg mit fárassza magát az úttal? Meg itt is kapható minden, most nem hozol haza semmi érdekeset. Csempészni se érdekes, csak kifelé a cigit, pálinkát, esetleg, de az is mi... És észrevettem, a generációm, hogy aki itthon marad, az hamar szétesik, nincs munka, szar munka van, nincs pénz, kis pénz van, és leamortizálódik a semmibe. Ott rendes az életmód, munka, nincs ez a piálás, akkor minék mentél volna ki? Így meg az egészség is más, a fizikum. Nézd meg a nőket, aki kiköltözött, és a negyven éves tizedel kevesebb, aki meg maradt, tízzel több. Húsz év van köztük, pedig egykorúak, no most én ezt látom így higiéniailag.”

(Transzmigráns irodalom) A migránsok java ma is jön-megy. Az írók is utaznak. Már nem a transzmigrációs irodalom a divatos, hisz már megszokott, hanem a transzmigrációs irodalom története és elmélete. Pedig legfeljebb számszerűen több ma a transzmigráns író, ilyen irodalom mindig is volt. Az egész Biblia jövés-menés és menekülés, aztán ott *Odüsszeusz*, *Caesar Galliában*, *Julianus barát*. A délszláv írók a kilencvenes évektől. A magyar írók berlini vagy svájci ösztöndíjjal. Hirtelen felnéztek a könyvespolcomra, a világirodalom egy ré-

sze: Orwell, Henry Miller, Naipaul, Rushdie. Bernhard, Canetti, Thomas Mann, Agota Kristof, Herta Müller. A vajdasági magyar polcra nem sorolom a neveket, elég Domonkos István *Kormányeltörésében* c. versére utalni vagy Tolnai Ottó vendégmunkás- avagy spárgázás-prózájára, vagy a németül író, svájci-vajdasági Nagy-Abonyi Melinda (Melinda Nadj-Abonji) *Galambok röppennek fel* című regényére.

„Otthon egy állásom volt, meg egy üzletem. De abból sem tudtam tíz éve megélni. Most gazdag gyerekekkel dolgozom, ez már több, mint au pair, a férjemet itt ismertem meg. Már vettünk lakást Pesten, az anyja ott él, már egyedül. Alighanem hazamegyünk. Otthon is van munka már. De nem is az – itt ketten vagyunk, ennyi, és nem csak az emberekről van szó. Vannak magyar rendezvények, ez meg az, koncert, diszkó, stand-up-comedy... De ez kulturálsan, hogy mondjam, nem az enyém, nem a miénk. Nem is járunk magyar helyekre, vagy ha elmész egy magyar házba valamire, az is idegenen hat, hiába a magyar néptánc. Gyerekkoromban otthon énekeltem március 15-én a színházban. Nyilván már nem fogok, de az az érzés hiányzik, tehát valami kultúra. Amiből éppen van itt minden, sőt, de nem az és nem ott, amire azt mondom, hogy ez az én valamim, kultúráim. Amikor hazautazom, az nemcsak repülőút, hanem egy ilyen időutazás, a gyerekkorba, ifjúkorba, ami volt. Meg ez nosztalgia, tudom, de az hiányzik. Amit itt úgyse kapsz meg, csinálhatnak ide magyar fesztivált, meg kürtöskalácsot, az meg hát nem is miénk, az erdélyi eleve, meg néptáncolnak, vagy Kispál, de ez nem az.”

(A Mannok és a luxusmigránsok) Tilmann Lahme népszerű „családrégénye” inkább olyan információk, anekdoták, pletykák gyűjteménye, kábé Thomas Mann egész családját kábé pénzéhes, egyszerre workaholic és alkoholista-narkós, meleg, a másokra féltékeny, félig elfuserált művész, szeretetre-szerelemre képtelen emberekből élő luxusmigránsnak mutatja be. De talán a Mann-család az első menekült-migráns család, akik igazán transzmigránsok is voltak, mert sokáig jöttek-mentek, mire Amerikában kötöttek ki (majd újra Európában), és végig kötöttek a németiséghez, a hazájukhoz, amit Hitler ellopott és megtagadott tőlük, végül valamennyit visszakaptak belőle. Katia Mann jól dokumentáltan az első egyike, aki hetente többször is pénzt küldött a sikeres migráns apa pénzéből a csórá, illetve a tetemes vagyont felélő gyerekeknek. Mindez, vagy ahogy húzták magukkal avagy maguk után a rokonokat, ismerősöket, munkát igyekeztek teremteni, közösséget is, arra hasonlít, amit ma magyarországi kutatók írnak le például a cigányokról, akik Kanadába vándoroltak/menekültek. De ilyenek a vajdasági magyarok is, akik már a hatvanas évektől kezdve kis kolóniákat alakítottak Németországban, ma pedig igazi üzleti modell ez.

„A nulláról indultam itt újra, a nulláról, otthon kigyulladt a pizzériám... Persze, kigyulladt... Itt is volt, hogy

a saját kollégám rabolt ki. Újrakezdtém. Húsz ingatlanom van, nem mind saját, de csak magyaroknak adjuk ki. Sokaknak segíték, persze. Minden magyarnak segíték, aki itt jelentkezik, mi nem kérünk annyi kauciót, munkát is lehet szerezni, papírokat intézni. A magyarokba lehet itt építeni, főleg, mert úgy jön ki, hogy nem néz utána semminek, se angolul nem tud, se pénze nincs, se még munkája, kapcsolata. De én is így kezdtem, de még vagy tizenhét éve, akkor még nehezebb volt a semmiből... Kukáztam három napig, aztán pizzaszüts. Na, és most nézd meg ezt a kocsi...”

(Új cselédség) Százezrek, sőt, milliók dolgoznak kik szinte szabadság nélkül, kik párheti, havi vagy párhavi váltásban a nyugati idősgondozásban. Új rabszolgaság, mondják még, pedig relatíve jó bért kapnak, de napi 24 óra készenlétben élnek-dolgoznak és sehová sem mozdulhatnak el, olykor egy-egy fél szabad délután jár, vagy ha a gondozott jobb állapotban van, elugorhatnak a boltba. A magyarok szerint ők – mármint a magyarok – ebben jobbak, mint a románok. Aki jobban tud németül, és a család is nyitottabb, beépülhet a családba, már leülhet az asztalhoz, karácsonykor akár ajándékot is kap. Amikor hazautazik, felpakolják – úgymond ajándékként – olyasmikkel, ami a családnak már nem is kell. Úgy utaznak haza, mintha lomtalanításról érkeznének.

„Azért nem könnyű, hogy ötven fölött kijöttem Németbe’. Jó, itt születtem, anyámék itt dolgoztak, valamennyit általános iskolába itt jártam, meg otthon aztán a szatellit antenna, meg a zene. Pincékedés, dj, ilyesmi, hát még otthon. No, most a téma, a beteggondozás. Ez havi 1200, ha a cigi nem vesszük, akkor az zsebbe úgy megmarad. Meg bejelentve, mert megcsináltam itt ehhez a nyelvvizsgát, engem nem basznak át. És könnyebb, beszélek a családdal, bár a nyelvjárás, ez téma, hogy hová kerülés, azt érted-e, mert én mégis a rendes németet... A gyerekek milyenek, az a lényeg, tehát az öreg gyerekei. Lekopogom. Ez az öreg, hát ez meg még mindig náci. Aztán elbeszélgetünk. Már amennyit értek belőle, mert csak motyog. Wehrmachtos volt, Oroszország. Sztálingrád, mondja. Vagy kitalálja, vagy össze-viszsa valamire emlékszik, a tévén is ilyesmit kell nézni, ami ott a National Geographic. Én meg bólogatok. Azt mondják, hogy érted, az a téma, ez a legnehezebb munka, mert egész nap ott lenni, öreg, szaros. Megszokod, mondjuk. Ezt megszokod. De a honvágyat nem szokod meg, én már nem.”

(Egészséges életmód) Nézem az elvándorlókat s az itthonmaradókat. Utóbbiakból egyre kevesebb. Aki maradt, egyre rosszabb állapotban, különösen a magányos férfiak – (választott) munkanélküliség, lébecolás és kocsmázás, majd belehalás. Akik kimentek, mármint férfiak, kezdetben még a kocsmákban fizetgették a köröket, lett miből, s az új élményeket mesélni. Idővel egyre kevésbé járnak haza, már a négy-ötösör olcsóbb sör se vonzza őket.

„Jó, hát 46 éves vagyok, két-három dolgoztam néha egyszerre, persze így jól kerestem. De E. is kinn van már rég,

van hova menni, most vett rendes ágyat kettőnkre. Megvan a meló, rakodás vagy valami más. – És angolul mennyire tudsz? – Rolingsztónsz, meg Bitlisz. [Röhög] – Az Bitlz, így mondják kint. – Nem mindegy? Meg szeretem a barna söröket. Az kisváros, majd este lemegyek a pabba, és a helyiekkel iszok, szeretem a jó barna söröket, ott az van. – Hát, nem tudom, a helyi öregek mennyire fognak veled sörözni...”

Kilenc hónappal később: „Hát, nem járok a pabba, mert szombatira is van meló, egy másik helyen. Vasárnapra veszünk sört a lerakatba, aztán itthon döglünk... Ez nem az a tempó, mint otthon.”

(Egy kis hazai) A migráns időben vesz repülőjegyet, cigihegyekkel indul Londonba, meg a szokásos, ha már magyarbolt nincs: paprika, Túró Rudi, kolbász. A balkáni államok meg lélegeztetőgépen: kiszámíthatatlan, de kiszámítják, hogy a GDP-nek mennyi részét teszi ki a hivatalos úton hazaküldött pénz (Szerbia esetében ez úgy 15 százalék). A többi zsebben jön, vagy közvetítők által, akik rögtön viszik is az uzorásnak, hisz a migráns kölcsönpénzből utazott ki. Vagy az otthon élők uzorásznak abból, amit hazaküldött az apa, a férj, fiú, feleség, lány...

„Én csak pálinkát viszek ki, az is gyorsan elfogy. Mit cipekedjek? Hazafelé meg felteszek a vonatra egy láda sört, az kitar hazáig. Mindenhol van minden, aztán hajnalban ügyis giroszt eszünk. A házban meg nem főzök. Az afgán főz néha, odateszi az ajtóba tányérban, megehető. Mondom, nincs már ilyen összetartás. Rostélyozunk, az van, de hát a németek is, meg mindenki, meg a jó sörök. Én nem járok autóval, minek? Itthon vettem a fateréknek egyet, öt-ezerért, az meg jó, ha itthon vagyok. Meg én nem is tudok úgy spórolni, minek, ott úgyse veszek sose házat, akárhogy spórolsz, pedig én tényleg jól keresek. Én meg ott nem veszek fel hitelt se, ha nincs család, vagy nem nagyon érdekel, mit tudom én... Anyámékat támogatom, itthon van egy kis gyümölcsösöm, abból pálinka, na de hogy itthon dolgozni. Vagyis érted, van munka, de ennyiért? Ott az emberek egy-két napi melóért nem veszik elő a pöcsüket anynyiért, amit itt egész hónapban... Meg a nyugdíj. Meg az orvos, ja, azt nem mondtam. Mert mi szájuk a port egész nap, kemencék, gyár, minden van ott. De legalább orvos is van. Például. És nem két napig imádkozol, mint itt apám, hogy bejuss a receptért, meg úgysincs az a gyógyszer, amit kiírt. Persze, ha sokat vagy beteg, kirúgnak, azt nem lehet, mint mondják, hogy a norvégeknél, csak betelefonálsz, hogy köhögsz, oszt három nap. A német, az azért nem olyan. Az megnéz minden pfenniget. Centet.” ■ ■ ■

Szerbhorváth György (1972): szociológus, író, kritikus, az MTA Kiválósági Centrum TK Kisebbségkutató Intézetének munkatársa. A Regio szerkesztője.

ELVONÁSI TÜNETEK

Az éppen a napokban a Nemzet Művészévé avanszált Bodor Ádám új novelláskötettel jelentkezett az idén, ami nagy esemény, mert a *Sinistra körzetnek*, *Az érsek látogatásának*, a *Verhovina madarainak* írója valahogy egyre szófukarabbá vált az elmúlt két évtizedben.

Az egyes szövegek felépítésére is jellemző a kihagyásos szerkesztés, a ki nem mondás, vagy éppen a félbehagyás. Időnként talán nem is az a fontos, amit a szerző elmond, hanem az, amit elhallgat; inkább a sorok között kell olvasni, vagy legalább rá kell éreznie az olvasónak arra a másik történetre, ami a kimondott szavak mögött van.

Ez a másik történet nem hagyja magát könnyen megismerni. Ha úgy olvassuk a kötetet, hogy nem esetleges az egyes novellák sorrendje, akkor talán állíthatunk valami olyasmit, hogy az első novella mintegy értelmezi a többi szöveget, mintha instrukciókat tartalmazna arról, hogy az egymás után következő különösebbnél különösebb történeteket hogyan is kell értelmeznünk.

A *Matterhorn mormotái* című írás, amely az egész kötetet felvezeti, a maga rendkívül különös módján kísérletet tesz a múlt feltárására. Ennek az első történetnek aktualitást ad az a tény, hogy éppen idén 30 éves a rendszerváltás, és mintha maga a történet is napjainkban játszódna, ami végképp kivételes helyzetnek számít Bodor, jellemzően a múlt diktatúráját bemutató írásaiban. Kelet-Európa sajátos nyomora éppen az, hogy 30 éve cipeljük magunkkal ezeket a különös történeteket a hajdan volt rémeesebbnél rémeesebb diktatúrákról úgy, hogy közben a szisztematikus megismerés, a tudományos munka, az erkölcsi szembenézés, a bűnösök felelősségre vonása egyáltalán nem, vagy csak részlegesen történt meg. Közhelyként szokták emlegetni, hogy a rendszerváltáskor a szőnyeg alá söpörtünk volna mindent a társadalmi megbékélés érdeké-

Bodor Ádám: *Sehol*
Magvető, Budapest, 2019

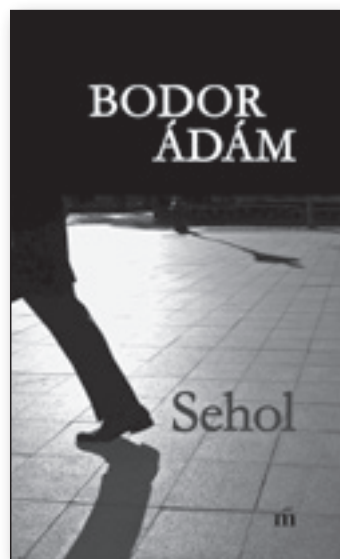
ben, hogy ez lett volna állítólag a vértelen rendszerváltás ára.

Olvasatomban a *Sehol* novellái kísérletet tesznek a múlt rekonstruálására, megpróbálnak elmondani valamit az elmondhatatlanból. Olvasáskor felidéződnek a régi félelmek és beidegződések, maguk a történetek akkor is ismerősen hatnak, hogyha egyébként soha nem hallottam őket. Az első történetet követő hat novella egy-egy epizódot mutat be egy közelebről meg nem nevezett diktatúra hétköznapijairól. Nem a vezetőkről, az ellenzékiekről, a társadalmi elit tagjairól van szó, a novellák szereplői kivétel nélkül kisemberek, akik elszenvedik a történeteket. Sorsukat soha nem alakítják tevőlegesen, a dolgok mindig a fejük felett alakulnak úgy, ahogy.

A balladaszerű történetek különös emberek különös sorstragédiáival mindig egyéni élethelyzeteket írnak le, még hozzá jellemzően zsákcúba futó egyéni sorsokat, éppen olyanokat, amiket a rendszerváltás előtt meséltünk egymásnak valakiről, vagy éppen mi magunk megélni kényszerültünk valami hasonlót. Ezek a kiúttalan helyzetek mindig rendkívül abszurdak, ám a helyzet fonáksága mégsem képes feloldást nyújtani, mert olyan súlyos tragédiák húzódnak meg a háttérben, hogy nem lehet semmit könnyedén venni. A történeteket egyfajta távolságtartó iróniával meséli el az elbeszélő, aki váltogatja az aspektusokat, egyes helyeken a különben jellemző egyes szám első személyű elbeszélő helyett többes szám első személyre vált, ilyenkor a kollektív elbeszélő szólal meg, mint Mikszáthnál, aki egy kisebb közösség véleményét fogalmazza meg az adott személyről, vagyis pletykál. Ilyenkor különben nagy kedvvel részletez apróságokat, ezek a kitérők utóbb különös értelmet nyernek a csattanó-

val végződő történetekben, a csattanó igazolja az anekdota elmesélésének jogosságát. Az így vagy úgy, de első személyű elbeszélő révén olvasóként a történeten belülré kerülünk, ám az átélésből az ironikus elbeszélésmód és az elbeszélő öniróniája folyton kizökken. Az elbeszélő ugyanis mindig szeret éjtí annak, hogy tudatosítsa az olvasóban, hogy amit itt olvas, az irodalom, ami persze valóság, de máshogy, mint a tényirodalom. Talán valami olyasmi a dolog értelme, hogy nem egy konkrét diktatúráról, Ceaușescu Romániájáról van szó, hanem általában a diktatúrákról, általános léthelyezetekről. Nem történelmi érdeklődéssel vizsgál egy bukott politikai rendszert, hanem az érdeklő, hogy mivé lett egy ilyen rendszerben az ember, hogy hogyan lehet élni, szeretni, dolgozni és persze meghalni egy ilyen világban. Hogy hogyan tud alkalmazkodni az ember.

Ilyen elidegenítő hatása van a kötet címének is: *Sehol*. Ez egy kicsit érthető úgy is, hogy az egyes novellák közelebről meg nem nevezett helyszínre jellemzően valamilyen világvegi hely, amelyben – ha éppenséggel olyan nagyon akarja – felismerhet olvasó egy-egy erdélyi vagy romániai helyszínt. Ezt a feltételezést sejtetik a szándékosan idegenszerű, hangsúlyozottan nem magyar hangzású tulajdonnevek. Talán azt is jelentheti a cím, hogy a rendszer természetesen azt fogja állítani, hogy ezek a történetek nem történtek meg sehol, hogy nem szabad róluk beszélni, soha, sehol, senkinek. De gondol-

hatjuk azt is, hogy ez a negatív utópia-
ák seholsincs országa.

Klasszikusokat, hogy mást nem
mondjak, Mikszáth elbeszéléseit idé-
zik a nyakatekert, túlságosan is hang-
súlyozott egyéni sorsokon, túlságosan
is sajátos karaktereken kívül a már em-
lített mulatságos és mindig meglepő
adomák. Ezek a kis kitérők és az irra-
cionális elemek egészen fanyar hangu-
latúvá teszik az egyébként mindig komor
és tragikus kicsengésű elbeszélé-
seket. Ugyanakkor soha nem egyszerű
díszítőelemekről van szó. Mert – mint
utóbb kiderül – éppen az a különös,
egyéni jellegzetesség okozza majd az
illető vesztét így vagy úgy, amelyet
a kis epizód olyan szellemesen bemut-
tat. Mintha mindenkinek volna egy
olyan tulajdonsága, amely miatt ő ön-
maga, de éppen ez lesz majd az a tu-
lajdonsága, amely a bukását okozza.
Kész filozófia.

Mindegyik sors, mindegyik bukás
megrendítő. A történetekben min-
dig ott a részvét. Egyfelől ott a cin-
kos kikacsintás, hogy nem kell azért
ezt annyira komolyan venni, de nem
lehet nem komolyan venni, ha egy-
szer emberéletek múlnak rajta. És ott
a szenvedő ember, aki mindig végig-
járja Krisztus kálváriáját, ami miatt
lehetetlenség nem szánni. Még ak-
kor is szánandó, ha ember alatti éle-
te van, ha nem élhet igazán ember-
ként. Akkor is ott van benne az em-
ber, aki méltóbb körülmények között
élhetett volna akár emberi életet is. És
ha így olvassuk a történeteket, akkor
óhatatlanul megfogalmazódik ben-
nünk a vád, hogy miért kellett ennek
így lennie. Vajon törvényszerű volt-e,
hogy ezeknek az embereknek ilyen
méltatlanul kellett élniük. A történe-
tek valamilyen bizonytalan félmúlt-
ban játszódnak, de ez nincs kimond-
va sehol pontosan, csak valahogy ez az
érzése az embernek. A használt nyelv-
tani igeidő sokszor (de nem minden
novellában) a jelen idő, ami valami
különös állandóságot sugall, hogy
mindez nem zárult le. De hát, hogy
is zártuk volna le, amikor nem be-
szélünk róla. És hát azért nem beszé-
lünk róla, mert nagyon nehezünk-
re esik szembenézni saját magunk és
mások viselt dolgaival. Az még csak

hagyján, hogy nem születünk hősnek,
de ennyi gyávaságot, árulást, meg-
hunyászkodást és beletörődést még
nem látott a világ. Mintha csak arra
születtünk volna, hogy igazodjunk.
Nem jó látni ezt a velünk született
alkalmazkodókészséget, ahogy egy-
szerűen csak élni akarunk, vagy eset-
leg már azt sem.

A közismerten filmszerű elbeszé-
léseihez Bodor kidolgozott egy saját
nyelvet, amelyről azonnal felismerhe-
tő a szerző. Az benne a különös, hogy
egyfelől végtelenségig lecsupaszított
nyelvet használ, ez egyfajta minimalis-
mus, másfelől meg egy összetett és uta-
lásokra épülő jelrendszert, amelyben
az egyes képek és szimbólumok egy-
másba folynak és egymást értelmezik.
Semmi sem biztos, az pedig különö-
sen nem, ami annak látszik. Az egyik
novellának például az a címe, hogy
Hekk. Első pillanatban talán úgy gon-
dolná a nyájas olvasó, hogy tudja, mi-
ről van szó. De nem, ez nem a balato-
ni cápa híres-hírhedt alfaja, az ugyanis
történetesen elő sem fordul az elbeszé-
lésben. Az olvasónak tehát nagyon is
reésen kell lennie, mert az elbeszélő tu-
datosan szeretné megzavarni a megér-
tést. Eláraszt lényegtelen információk-
kal, alapvető dolgokat viszont elhallgat,
szóval még arra is az olvasónak kell rá-
jönnie magától, hogy valójában mi az,
amit ki kell találnia. Az olvasás azért
nem válik rejtvényfejtéssé szerencsére.
A váratlan fordulatok, az epizódok és
a sokféle halál jó ritmusban van ada-
golva, mindig van valami, ami miatt
folytatni akarjuk az olvasást.

A sokféle egyénített szereplő kül-
önös ellenpontja – Bodor könyveiben
általában is – az ikerpár. Ők mintha
a létükkel cáfolnák, hogy az ember
egyedüli példány. Az ő szerepelteté-
sük, mintha valami olyasmit sugallna,
hogy az emberpéldányok öröknek hitt
utánozhatatlansága még sem értendő
egészen úgy, ahogy gondoltuk. Furcsák
ezek a váratlan megkettőzések, hi-
szen az ikerpárok egy-egy tagjának az
élete is éppen olyan egyedinek tűnik,
mint bárki másnak az élete, akinek
nincs ikertestvére. És akkor itt vannak
ők, ezzel a rendkívül egyedi testfelépí-
téssel, sorssal és élettel úgy, hogy ket-
ten vannak pont ilyenek. Ki érti ezt?

Az elbeszélő szándékosan tartja bi-
zonytalanságban az olvasót a történet
idejét, helyszínét és szereplőit illetően.
Egyfajta valóságmegvonás ez, ami kü-
lönös módon építőköckaként szolgál.
Ez is érthető szimbolikusan is, hogy
a valóságról nem lehet állításokat ten-
ni, másfelől pedig a tipizálás eszköze,
mert így jobban megértjük a történe-
tek egyetemes jellegét, kortól, helytől
függetlenül viselkedhetünk így is. Van
egy nem szokványos szereplőcsoport
is, ezek pedig az állatok. Mintha ők is
az emberlétünkről szólnának, mintha
arra emlékeztetnének minket, hogy
egész emberi lényünknek van egyfajta
testi vonatkozása, bizonyos tekintet-
ben állatok vagyunk, és néha az em-
berek és az állatok viselkedés alapján
talán nem is annyira állunk távol egy-
mástól, mint amennyire szeretnénk.

Az elbeszélő általán az egyik szerep-
lő, aki időnként kibújik az szereplő bő-
réből és kívülállóként szól bele a törté-
netbe. Megjegyzéseket fűz a történet-
hez, értelmez valamit, vagy visszavon
állításokat. Ez feszültséget ad a szöveg-
nek, valahogy dimenzionált, érdeke-
sebb lesz tőle, mert a szerepváltás né-
zőpontváltásra kényszeríti az olvasót is.

A történetek jól olvashatók és értel-
mezhetőek önmagukban is, nem feltét-
lenül kell őket az életmű vagy a kötet
egészében interpretálni. A megérté-
sükhöz azonban igényes, elmélyült ol-
vasásra van szükség. Tudom, hogy sok
olyan nem profi olvasó van, aki bele
sem kezd egy olyan könyvbe, amely
első pillantásra nem látszik szórakoz-
tatónak, ezért külön szeretném hang-
súlyozni, hogy a komor mondaniva-
ló ellenére a meglepetésekre, váratlan
fordulatokra épülő novellák rendkívül
olvasmányosak. ■ ■ ■

■ **Mohácsi Árpád** (1966): magyar-
portugál-német szakon végzett az
ELTE-n, verseket és színpadi műveket ír,
műfordító. A Szépirodalmi Társaságának tagja.
Kötetei a Kalligramnál: Fernando Pessoa:
Portugál tenger. Válogatott versek (2008);
Gottfried Benn: *Kígyóból a kanyar* (2013).